МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ФОРМУВАННЯ SOFT SKILLS У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ: ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА

Колективна монографія

За редакцією О. М. Ящук

Умань
2025

УДК 378.017:316.61](02)
Ф79

Авторський колектив:

Ящук О. М., канд. пед. наук, доц. кафедри теорії початкового навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;

Коберник Г. І., канд. пед. наук, проф. кафедри теорії початкового навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;

Волошина Г. П., канд. пед. наук, доц. кафедри теорії початкового навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;

Дячук П. В., канд. пед. наук, доц. кафедри теорії початкового навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;

Добридень А.В., канд. пед. наук, доц. кафедри виховних технологій та педагогічної творчості Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Рецензенти:

Вовк М. П., доктор педагогічних наук, професор, завідувач відділу змісту і технологій педагогічної освіти Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна Національної академії педагогічних наук України ;

Гагарін М. І., доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;

Гудовсек О.А., кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки початкової, інклюзивної та вищої освіти Рівненського державного гуманітарного університету.

Рекомендовано до друку вченою радою
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
(протокол №9 від 25.11.2025 р.)

Ф79 **Формування** Soft skills у майбутніх учителів початкової школи: теорія та методика: колективна монографія / О. М. Ящук, Г. І. Коберник, А. В. Добридень, Г. П. Волошина, П. В. Дячук, [та ін.] ; за ред. О. М. Ящук ; МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. Вінниця : ТВОРИ, 2025. 173 с.
ISBN

У монографії розкрито теоретико-методологічні засади формування soft skills у здобувачів вищої освіти при вивченні теоретичних дисциплін підготовки за спеціальністю Початкова освіта, визначено технології та інструменти розвитку гнучких навичок тощо.

Рекомендовано для вчителів початкової школи, керівників закладів загальної середньої освіти, здобувачів закладів вищої освіти та ін.

УДК 378.017:316.61](02)

ISBN

© Авторський колектив, 2025

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА……... 4

Ящук О. М.
Вплив дидактичних ігор на розвиток логіко-математичного мислення здобувачів освіти ……. 5

Коберник Г. І.
Формування в майбутніх учителів початкової школи м'яких навичок у процесі командної роботи …… 34

Волошина Г. П.
Особливості формування soft skills на уроках української мови в початкові школі……..... 68

Дячук П. В.
Теоретичні основи формування soft skills у здобувачів вищої освіти у процесі підготовки до вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у початковій школі ….. 98

Добридень А. В.
Педагогічна майстерність викладача у розвитку soft skills здобувачів вищої освіти …… 130

ПЕРЕДМОВА

Сучасна система вищої освіти переживає період глибоких трансформацій, спричинених глобалізаційними процесами, цифровізацією, динамікою ринку праці та зростанням ролі людського капіталу. В умовах швидких соціально-економічних змін та непередбачуваності професійного середовища зростає потреба у фахівцях, здатних не лише опувати професійні знання, а й ефективно взаємодіяти в команді, критично мислити, адаптуватися до нових умов, приймати зважені рішення, креативно розв'язувати проблеми. Саме тому питання формування soft skills (гнучких навичок) стає одним із пріоритетних напрямів розвитку вищої освіти.

Незважаючи на активне обговорення поняття та змістового аспекту soft skills у наукових колах, практика їх цілеспрямованого формування у закладах вищої освіти потребує подальшого теоретичного обґрунтування та методичного забезпечення. Особливої уваги заслуговує потенціал теоретичних дисциплін, які, традиційно вважаючись академічними, можуть виступати ефективним середовищем для розвитку комунікативних, аналітичних, організаційних та соціальних навичок здобувачів освіти.

У монографії розкрито теоретико-методологічні засади формування soft skills у здобувачів вищої освіти при вивченні теоретичних дисциплін у процесі підготовки за спеціальністю Початкова освіта, визначено технології та інструменти розвитку гнучких навичок.

Дослідження ґрунтується на міждисциплінарному підході, що поєднує психолого-педагогічні, соціальні та освітньо-технологічні аспекти формування особистісно-професійної компетентності майбутнього фахівця. Результати монографії можуть бути використані у процесі підготовки студентів різних спеціальностей, підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників, розроблення освітніх програм і навчально-методичних матеріалів, а також у процесі формування педагогічної майстерності викладача у розвитку soft skills здобувачів вищої освіти.

Олена ЯЩУК

ВПЛИВ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР НА РОЗВИТОК ЛОГІКО-МАТЕМАТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Софт скілс (Soft Skills) – це надпрофесійні навички, які не прив'язані до конкретної професійної діяльності, але визначають, наскільки ефективно людина взаємодіє з іншими, керує собою та вирішує завдання. Вони часто пов'язані з емоційним інтелектом та особистими якостями.

Логічне мислення (разом із критичним мисленням) належить до ключових софт скілс. Це здатність аналізувати інформацію, виявляти причинно-наслідкові зв'язки, оцінювати аргументи, робити обґрунтовані висновки та приймати раціональні рішення, а не керуватися імпульсами чи емоціями.

Чому логічне мислення є важливим Soft Skill:

- логіка допомагає розкласти складну проблему на менші частини, ідентифікувати корінну причину та знайти ефективне, обґрунтоване рішення.
- дозволяє зважувати всі «за» і «проти», оцінювати потенційні наслідки різних варіантів і вибирати найбільш доцільний шлях на основі фактів та доказів.
- структурує думки та аргументи, робить повідомлення чітким, послідовним і переконливим для співрозмовників.
- логічні навички є основою критичного мислення, що дозволяє оцінювати достовірність інформації та розпізнавати упередження чи помилки в міркуваннях.

Ефективний розвиток інтелектуальних здібностей здобувачів освіти – одна з актуальних завдань сучасності. Особистості з розвиненим інтелектом швидше запам'ятовують матеріал, більш впевнені в своїх силах, легше адаптуються в новій обстановці, краще підготовлені.

В інтелектуальному розвитку здобувачів велику роль відіграє математика. Вона відточує розум, розвиває гнучкість мислення, вчить логіці. Свій перший математичний досвід людина набуває в різноманітних видах повсякденної діяльності.

Логіко-математичне мислення – це найвищий рівень розвитку розумової діяльності. Його формування є тривалим і складним

процесом, оскільки вимагає не лише активної розумової роботи, а й узагальнених знань про суттєві характеристики навколишнього світу, які фіксуються через мову. Розвивати логічне мислення необхідно починати вже в ранньому дитинстві. Не варто чекати підліткового віку для початку його розвитку, коли мислення набуде дорослих рис.

У процесі навчання вчитель виконує важливу роль у розвитку в учнів уміння логічно мислити, аналізувати, узагальнювати й робити обґрунтовані висновки. Майбутній педагог повинен створювати умови для активної розумової діяльності учнів, спонукати їх до самостійного пошуку шляхів розв'язання навчальних завдань; формувати вміння аналізувати, порівнювати, узагальнювати, класифікувати інформацію, виявляти причинно-наслідкові зв'язки між явищами та подіями тощо. Тому від розвитку навичок педагога напряму залежить майбутнє його учнів.

Розвиток логіки критично важливий, оскільки кожен віковий етап створює фундамент для формування психічних функцій наступного рівня. Тому навички, набуті в початковій школі, слугуватимуть основою для подальшого навчання та розвитку здібностей. Логіко-математичне мислення – найважливіша з цих навичок, що дозволяє «діяти в умі». Дітям, які не оволоділи прийомами логіки в початковій школі, значно важче даватиметься подальше навчання, що призведе до надмірних витрат часу та сил, може негативно вплинути на здоров'я та, зрештою, згасити інтерес до навчання. Для розвитку цього типу мислення здобувачам освіти слід пропонувати завдання, які вимагають самостійного аналізу, синтезу, порівняння, класифікації, узагальнення та побудови індуктивних і дедуктивних висновків.

На факультеті початкової освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини освітньою програмою підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти передбачені такі обов'язкові компоненти, як Математика, Математичні задачі і дослідження, Філософія та ін., що сприяють інтелектуальному розвитку особистості, формуванню логіко-аналітичного стилю мислення та розвитку гнучких навичок (soft skills), необхідних для успішної професійної діяльності.

Для підсилення результатів навчання, сформованих обов'язковими освітніми компонентами освітньої програми, до переліку дисциплін вільного вибору внесено вибірковий компонент «Логіка у початковій школі». Метою її вивчення є ознайомлення

студентів з програмою та змістом вивчення логіки у початковій школі та підготувати майбутнього вчителя початкової школи до навчання молодших школярів логічно мислити, розв'язувати логічні завдання, які передбачені підручниками «Логіка» (2-4 кл.), виходячи з наукових положень.

Провідна роль у формуванні логічного мислення молодших школярів належить педагогу. Саме від його професійної майстерності, педагогічної культури, уміння організувати пізнавальну діяльність учнів залежить успішність розвитку розумових операцій – аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, класифікації. Учитель створює умови для активної участі дітей у процесі мислення, спонукає їх до самостійного пошуку способів розв'язання проблемних ситуацій, формує вміння робити логічно обґрунтовані висновки.

Опанування логічних операцій, учень стане уважнішим, навчиться мислити ясно й чітко, зуміє в потрібний момент сконцентруватися на суті проблеми, переконати інших у своїй правоті. Для якіснішого та швидкого процесу навчання логічним операціям потрібні дидактичні ігри.

Мета дослідження – розглянути логіко-математичні дидактичні ігри в роботі з учнями початкової школи.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз логіко-математичного мислення.

2. Вивчити формування та розвиток логіко-математичного мислення в учнів.

3. Розглянути дидактичні ігри як засіб активізації навчання математиці.

Об'єкт дослідження – освітній процес початкової школи.

Предмет дослідження – дидактичні ігри як засіб розвитку логіко – математичного мислення учнів.

Теоретичною основою даної роботи є праці українських науковців та фахівців з дидактики початкової освіти, які обґрунтовують ефективність ігрового методу та формування логіко-математичних навичок. Зокрема, О. Савченко – щодо дидактичних засад організації освітнього процесу в початковій школі та інтеграції ігрових технологій для розвитку пізнавальної активності учнів, І. Бех та інші фахівці з питань особистісно-зорієнтованого навчання, які підтверджують необхідність використання активних та інтерактивних

методів (як-от гра) для стимулювання інтересу та розвитку здібностей дитини, Ж. Піаже щодо стадіального розвитку інтелекту, що підкреслюють перехід від наочно-дієвого до конкретно-логічного мислення у молодшому шкільному віці.

Методи дослідження: теоретичні – аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження; емпіричні – включає в себе методику діагностики інтелекту здобувачів освіти: кольорові матриці Равена; інтерпрітаціонно-описові – кількісний і якісний аналіз емпіричного дослідження.

1. Основні поняття, що складають зміст логіко – математичного мислення.

Мислення є вищим пізнавальним процесом. Метою його формування і розвитку є підготовка підростаючого покоління до успішної життєдіяльності в умовах перманентних соціальних трансформацій. Оскільки сучасне суспільство характеризується динамічністю, ключовим завданням освіти є формування у дітей таких компетенцій, які забезпечать їхню ефективну адаптацію до цих змін. Відповідно, пошук дієвих дидактичних засобів для розвитку логіко-математичного мислення учнів початкових класів стає однією з пріоритетних складових цього процесу.

Для системного вирішення даної проблеми на всіх рівнях (від соціального до методичного) необхідне концептуальне єднання та чітке окреслення вихідних позицій. Передусім, критично важливо дати визначення логіко-математичному мисленню, окреслити його роль у структурі загального мислення та встановити його специфіку.

Мислення – це вищий пізнавальний психічний процес, що являє собою узагальнене й опосередковане відображення дійсності, розкриття зв’язків і відношень між предметами та явищами [9]. Мислення – це процес, що виникає на основі практичної діяльності і є опосередкованим та узагальненим відображенням об’єктивної дійсності в її істотних зв’язках і відношеннях [2].

Хоча О. Савченко прямо не дає єдиного психологічного визначення мислення, у її працях воно розглядається як розумова діяльність, спрямована на самостійне розв’язання навчальних задач через оволодіння узагальненими способами дій (аналіз, порівняння, узагальнення) [8].

Людина включається в процес інтелектуальної роботи всякий раз, коли приступає до вирішення завдання, що перед нею постало.

Мислення як спілкування передбачає розуміння людьми один одного, пізнання суб'єктом цілей іншої людини, її мотивів, ходу її міркувань.

Поняття «Мислення» включає в себе поняття «логіко-математичне мислення», і вони розглядаються один до одного як рід до виду.

У короткому словнику системи психологічних понять логіко-математичне мислення визначається як «вид мислення, сутність якого полягає в оперуванні поняттями, судженнями і висновками з використанням законів логіки і математики» [3].

Логічне мислення, яке ще інакше називають в широкому сенсі слова дискурсивним, припускає логічним шляхом перехід від одного певного уявлення до іншого. Воно істотно відрізняється від інтуїтивного, що пізнає світ шляхом споглядання і встановлює істину шляхом прямого її розсуду без доказу. У логіко-математичному мисленні доказ має існувати завжди.

О. Ящук у своїх дослідженнях, присвячених психолого-педагогічним основам розвитку логічного мислення при вивченні математики, справедливо зазначає, що логіка мислення не дана людині від народження. Її людина опановує в процесі життя, в процесі навчання [9].

У сучасній науковій літературі форми мислення – наочно-дієве, наочно-образне й абстрактно-логічне розглядаються як послідовні стадії онтогенетичного розвитку мислення дитини. Онтогенетичний розвиток мислення дитини здійснюється в ході його предметної діяльності і спілкування, в процесі освоєння суспільного досвіду. Особливу роль відіграють цілеспрямований вплив дорослого у формі виховання і навчання. Першочерговим завданням освіти, на думку О. Савченко, Н. Бібік та ін. [1, 8] стає різнобічний розвиток дитини, виховання і соціалізація особистості, яка усвідомлює себе громадянином України, здатна до життя в сучасному суспільстві та готова до навчання протягом усього життя. Сучасний динамічний розвиток науки і техніки, впровадження нових технологій та штучного інтелекту, а також стрімке зростання обсягу інформації висувають високі вимоги до людини. Індивід має бути високоінтелектуальним, володіти науковим мисленням та легко сприймати нові знання. Критично важливою є здатність до систематичної самоосвіти й саморозвитку. Ця необхідна адаптивність вимагає високого рівня науково-технічного мислення, яке в умовах сьогодення, по суті, є діалектичним (гнучким і системним).

Можна сказати, що розвиток логічного мислення дитини – це процес переходу мислення з емпіричного рівня пізнання (наочно-дієве мислення) на науково-теоретичний рівень (логічне мислення), з подальшим оформленням структури взаємопов'язаних компонентів, де компонентами виступають прийоми логічного мислення (логічні уміння), які забезпечують цілісне функціонування логічного мислення.

У загальнофілософському плані ідея формування логічного мислення зводиться до піднесення інформації, виходячи з таких філософських законів:

1. Співвідношення цілого і його складових: виділення загальної сутності – закон пристрою цілісного світу.

2. Єдність протилежностей: будь-яке явище має свою зворотну сторону.

3. Ідея перетворення: будь-яка зміна в будь-яке явище завжди тягне за собою наслідки [3].

Такий підхід дає дитині єдину смислову базову опору в подальшому розвитку. Автор відводить математиці першочергове місце в процесі формування логічного мислення, тому математичні знання зводяться до наступних моментів:

1. Ціле й складові. Сенс практично всіх математичних дій та операцій може бути даний без визначень, а в процесі самостійного пошуку (наприклад, інтуїтивно: скласти – це означає зібрати разом, з'єднати в ціле). Підсумком такого підходу є логічно-дієва схема, що дозволяє згорнути низку математичних правил (освоєння принципу дій додавання, множення, ділення, віднімання, рішення рівнянь; розбиття фігур на частини; рішення певного типу завдань; засвоєння поняття «дріб»; знаходження проекцій і т. д.) в якийсь логічний блок певних дій.

2. Єдність протилежностей. Принцип побудови математичних знань, як жодного іншого предмета, очевидно базується на представлених закономірностях (додавання, віднімання, прямі і зворотні задачі, знаки більше і менше, позитивні і негативні числа, звичайні і десяткові дроби, ступеня – коріння і т.д.). Вивчаючи які-небудь дії і явища, пропонуючи дитині знайти протилежність, в пошуковий процес включається логічний компонент, оскільки доводиться мати справу з абстракцією, спираючись на конкретний матеріал.

3. Ідея перетворення в математичному ракурсі найяскравіше простежується при спостереженні за зміною результату в залежності від зміни компонентів («... а як змінилося б рішення і відповідь, якби в задачі замість ...»). Ідея перетворення завжди дає дітям можливість самим, відштовхнувшись від відомого знання, припустити, спробувати вирішити нову для них задачу. У цій ситуації очевидним є обов'язкове використання в процесі пошуку логічного мислення і передбачає механізм його вдосконалення.

Роль дидактичної гри в складному процесі мислення, полягає в тому, щоб через систему спеціальних завдань і вправ організувати ситуацію, що дозволяє формувати і розвивати у дитини компоненти математичного мислення: гнучкість, системність, просторову рухливість, логічні прийоми розумових дій і т.п. При цьому суть процесу зводиться не до цільового навчання елементам математики, а до всебічного стимулювання розвитку логічної сфери розумових процесів дитини.

2. Формування логічної сфери здобувачів освіти.

Формування логічних прийомів є важливим фактором, що безпосередньо сприяє розвитку процесу мислення здобувачів освіти. Практично всі психологічні дослідження, присвячені аналізу способів та умов розвитку мислення учнів, одностайні в тому, що методичне керівництво цим процесом не тільки можливо, але і є високоефективним, тобто при організації спеціальної роботи з формування і розвитку логічних прийомів мислення спостерігається значне підвищення результативності цього процесу незалежно від вихідного рівня розвитку особистості.

Розглянемо можливості активного включення в процес математичного розвитку здобувачів освіти різних прийомів розумових дій на математичному матеріалі.

Серіація – побудова упорядковано зростаючих або зменшуваних рядів. Класичний приклад серіації: пірамідки, вкладні мисочки і т. д.

Серіації можна організувати за розміром: по довжині, по висоті, по ширині – якщо предмети одного типу (ляльки, палички, стрічки, камінчики і т д) і просто «за величиною» (із зазначенням того, що вважати «величиною») – якщо предмети різного типу (розсадити іграшки по зросту). Серіації можуть бути організовані за кольором: за ступенем інтенсивності забарвлення.

Аналіз – виділення властивостей об'єкта, виділення об'єкта з групи або виділення групи об'єктів за певною ознакою.

Наприклад, задана ознака: кислий. Спочатку у кожного об’єкта перевіряється наявність чи відсутність цієї ознаки, а потім вони виділяються і об’єднуються в групу за ознакою «кислі».

Синтез – з’єднання різних елементів (ознак, властивостей) в єдине ціле. У психології аналіз і синтез розглядаються як взаємодоповнюючі один одного процеси (аналіз здійснюється через синтез, а синтез – через аналіз).

Завдання на формування вміння виділити елементи того чи іншого об’єкта (ознаки), а також на поєднання їх в єдине ціле можна пропонувати з перших же кроків математичного розвитку дитини.

Порівняння – логічний прийом, що вимагає виявлення подібностей та відмінностей між ознаками об’єкта (предмета, явища, групи предметів).

Порівняння вимагає вміння виділяти одні ознаки об’єкта і абстрагуватися від інших. Для виділення різних ознак об’єкта можна використовувати гру «Знайди це»:

• Які з цих предметів великі і жовті? (М’яч і ведмідь.)

• Що велике, жовте, кругле? (М’яч) тощо.

Учні початкової школи повинні використовувати роль ведучого так само часто, як і відповідального, це підготує його до наступного етапу – вмінню відповідати на запитання:

• Що ти можеш розповісти про цей предмет? (Кавун великий, круглий, зелений. Сонце кругле, жовте, гаряче).

Варіант. Хто більше розповість про це? (Стрічка довга, синя, блискуча, шовкова.)

Варіант. «Що це: біле, холодне, розсипчасте?» тощо.

Методично рекомендується спочатку вчити учнів порівнювати два об’єкти, потім групи об’єктів. Легше спочатку знайти ознаки відмінностей об’єктів, потім – ознаки їх подібностей.

Завдання на поділ об’єктів на групи за якоюсь ознакою (великі і маленькі, червоні й сині тощо) вимагають порівняння.

Класифікація – поділ множини на групи за якоюсь ознакою, яку називають підставою класифікації. Підстава для класифікації може бути заданою, але може і не вказуватися.

При підборі матеріалу для завдання педагог повинен стежити за тим, щоб не вийшов набір, який орієнтує дітей на несуттєві ознаки об’єктів, що буде підштовхувати до невірних узагальнень. Слід пам’ятати, що при емпіричних узагальненнях діти спираються на

зовнішні, видимі ознаки об’єктів, що не завжди допомагає правильно розкрити їх сутність і визначити поняття.

Формування здатності самостійно робити узагальнення є вкрай важливим з точки зору загального розвитку. У зв’язку зі змінами в змісті і методиці навчання математики в початковій школі, які ставлять за мету розвивати в учнів здатності до емпіричного, а в перспективі і теоретичного узагальнення, важливо навчати дітей порівнювати, класифікувати, аналізувати і узагальнювати результати своєї діяльності.

3. Проблема ігрової діяльності в сучасній психолого-педагогічній літературі.

Гра – один з тих видів діяльності, яка використовується дорослими в цілях виховання учнів, навчаючи їх різним діям з предметами, способам і засобам спілкування. У грі учень розвивається як особистість, у нього формуються ті сторони психіки, від яких надалі будуть залежати успішність його навчальної і трудової діяльності, його стосунки з людьми.

На думку А. Адлера, в грі дитина намагається заглушити і усунути своє почуття неповноцінності і несамостійності. Гру, як ілюзорний світ, відірваний від навколишньої дійсності, в якому дитина замикається у своїх переживаннях, розглядають і деякі інші психологи (К. Каффка, Ж. Піаже).

Дитяча гра є важливим індикатором та наслідком впливу макро– і мікросоціального середовища, в якому зростає дитина. Зміст ігрової діяльності безпосередньо відображає тісний зв’язок дітей зі світом дорослих та їхню культуру. Під час гри діти мають можливість моделювати та вступати у складні соціальні відносини, які в реальному житті їм ще недоступні через їхній вік та статус. До таких ключових взаємодій належать: взаємний контроль (засвоєння та застосування правил), супідрядність (прийняття ролей та дотримання ієрархії, визначеної ігровим сюжетом) та взаємна допомога й співпраця (спільне досягнення ігрової мети). Саме тому гра розглядається як провідна форма організації дитячого життя та їхньої життєдіяльності в цілому.

У контексті цих положень, педагог набуває функції організатора не лише освітнього процесу, а й усього дитячого життя та діяльності в колективі. До його прямих професійних обов’язків входить створення сприятливих умов для розгортання повноцінної ігрової діяльності, а також керівництво процесом формування реальних

міжособистісних взаємин у дитячому суспільстві. Це передбачає опосередкований вплив на зміст і характер цих взаємин, сприяючи засвоєнню етичних норм, навичок співпраці та соціальної компетентності. Таким чином, педагог виступає як фасилітатор, який використовує потенціал гри для соціалізації та формування складних структур поведінки у дітей.

Керівництво ігровою діяльністю – тонкий і складний процес. Дуже важливо, давати простір дитячій ініціативі. Важливо, щоб діти самі придумували ігри, ставили собі мету. У грі формується така якість особистості дитини, як саморегуляція дій з урахуванням завдань кількісної діяльності. Найважливішим досягненням є придбання почуття колективізму. Воно не тільки характеризує моральний вигляд дитини, але і перебудовує істотним чином його інтелектуальну сферу, так як в колективній грі відбувається взаємодія різних смислів, розвиток подієвого змісту та досягнення спільної ігрової мети.

Доведено, що в грі діти отримують перший досвід колективного мислення. Вчені вважають, що дитячі ігри стихійно, але закономірно, виникли як відображення трудової та громадської діяльності дорослих людей.

Отже, гра є важливим засобом виховної роботи. Так, їй належить істотна роль в розумовому вихованні дітей. У грі відбувається формування сприйняття, мислення, пам’яті, мови – тих фундаментальних психічних процесів, без достатнього розвитку яких не можна говорити про виховання гармонійної особистості.

Рівень розвитку мислення дитини визначає характер його діяльності, інтелектуальний рівень її здійснення. Будь-яка діяльність дітей спрямована на вирішення певної задачі. Основне завдання має безліч проміжних, вирішення яких дозволить перетворити умови і тим самим полегшити досягнення поставленої мети. Практичні завдання, які повинна вирішити дитина, відрізняються від навчальних. Зміст ігрових завдань продиктовано самим життям, оточенням дитини, його досвідом, знаннями.

Дитина набуває досвіду у власній діяльності, багато дізнається від вихователів, батьків. Різноманітні знання, враження збагачують його духовний світ, і все це знаходить відображення у грі.

Рішення ігрових завдань за допомогою предметних дій набуває форми застосування все більш узагальнених ігрових способів пізнання дійсності. Дитина напуває ляльку з чашки, потім замінює її

кубиком і після просто підносить руку до рота ляльки. Це означає, що ігрові завдання дитина вирішує на більш високому інтелектуальному рівні.

Ключовим аспектом є забезпечення наступності між позаігровим досвідом дитини та її ігровою діяльністю. При цьому мова йде не про дослівне копіювання реальних предметних дій у грі, а про їхнє глибоке осмислення та подальше перенесення у структуру ігрового сюжету. Цей процес більш узагальненої ігрової дії сприяє переходу гри на якісно новий інтелектуальний рівень.

Особливо показово заміщення ігрової дії словом. Мотивом гри стає не дія з предметами, а спілкування дітей один з одним, в якому відображені взаємодії і взаємини людей.

Коли необхідний рівень мислення сформований, дитина в стані замістити собою образ іншої людини – взяти на себе роль і діяти відповідно за її змістом.

Таким чином, гра – це провідний вид діяльності дошкільників. Вона важлива для розвитку психічних процесів у дітей. Саме в ній формуються основні новоутворення, що готують перехід дошкільника до наступного віковою етапу – молодшому школяреві.

Провідну роль гри у формуванні психіки дитини відзначали найбільші педагоги і психологи (О. Запорожець, Г. Костюк, О. Савченко та ін.).

Велике значення ігрової діяльності в розвитку мотиваційної сфери дитини, у формуванні соціальної готовності його до школи. У грі активно формується моральні основи майбутнього школяра.

Цінність ігрової діяльності полягає в тому, що вона формує дитяче суспільство, громадську взаємодію, самодіяльність, дозволяє молодшим школярам на самих ранніх стадіях розвитку створювати різноманітні форми спілкування.

У грі як у провідному виді діяльності активно формується або перебудовуються психічні процеси, починаючи від найпростіших і закінчуючи найскладнішими. ра є потужним стимулом для розвитку довільної пам’яті. Саме в ігровій діяльності дитина раніше і значно легше виділяє свідому мету для процесів запам’ятовування та пригадування. Це сприяє тому, що обсяг інформації, яку вона утримує в пам’яті, суттєво збільшується.

Ігрова діяльність створює винятково сприятливі передумови для розвитку інтелектуальної сфери дитини. Вона слугує механізмом переходу від наочно-дієвого мислення до елементів словесно-

логічного мислення. Саме в процесі гри формується ключова інтелектуальна здатність дитини: створення систем узагальнених типових образів і явищ та їхнє подальше ментальне перетворення.

Дитячі ігри характеризуються винятковою різноманітністю. Вони різняться за змістом, організацією, правилами, характером активності дітей, виховним впливом, а також за типами використовуваних предметів та походженням.

Ця значна варіативність суттєво ускладнює процес класифікації дитячої ігрової діяльності. Однак, для забезпечення ефективного педагогічного керівництва та цілеспрямованої організації ігор, виникає об'єктивна необхідність їхнього структурування та групування.

У сучасній педагогіці найбільш поширеною та загальновизнаною є класифікація, яка поділяє всі ігри на дві основні категорії: творчі ігри (сюжетно-рольові, режисерські, будівельні); ігри з правилами (дидактичні, рухливі).

Зміст творчих ігор діти придумують самі, відображаючи в них свої враження, своє розуміння навколишнього світу і ставлення до нього.

Ігри з правилами створюються і вносяться в життя дітей дорослими. Залежно від складності змісту і правил, вони призначаються для дітей різного віку.

У свою чергу, обидві групи ігор мають свої різновиди. Групу творчих ігор складають сюжетно-рольові ігри (це основний вид творчих ігор), будівельно-конструктивні, ігри – драматизації.

Ігри з готовим змістом і правилами за своїм виховним впливом умовно поділяються на ігри дидактичні, в яких, насамперед, розвивається розумова діяльність дітей, поглиблюються і розширюються їх знання; ігри рухливі, в яких удосконалюються різні рухи; ігри музичні, розвиваючі музичні здібності. Розрізняють також ігри-розваги, ігри-забави.

Отже, гра – це провідний вид діяльності дітей раннього віку. Вона важлива для психічного розвитку. Саме в ній формуються основні новоутворення, що готують перехід до наступного віковою етапу.

Сутність дидактичної гри та її місце у навчанні. Значення гри у вихованні дитини розглядається в багатьох педагогічних системах минулого і сьогодення. Більшість педагогів розцінюють гру як серйозну і потрібну для дитини діяльність. В історії педагогічної

науки склалося 2 напрямки використання гри у вихованні дітей: для всебічного гармонійного розвитку і в вузько дидактичних цілях.

У працях низки дослідників, зокрема О. Проскурискра, описуються думки великого чеського педагога Я. Коменського. Він вважав гру необхідною формою діяльності дитини, що відповідає її природі і уподобанням: гра – серйозна розумова діяльність, у якій розвиваються всі види здібностей дитини; в грі розширюється і збагачується коло уявлень про навколишній світ, розвивається мова; в спільних іграх дитина зближується з однолітками [7].

Дидактичний напрямок використання гри отримав розвиток в XVIII ст. у педагогів, які прагнули зробити навчання дітей цікавим, відповідним їх віковим особливостям. Дидактичні завдання є суттєвою основою гри. Вони становлять навчальні цілі, які педагог свідомо маскує, представляючи учням як захоплюючий ігровий задум. Ці завдання можуть бути спрямовані на розвиток когнітивних умінь (порівняння, увага, спостережливість) та навичок дотримання правил. Дітей мотивує відтворення уявного сюжету, активні дії з предметами, елементи загадки чи таємниці, змагання та рольове перевтілення.

Як зазначає Н. Кудикіна, з найбільшою повнотою дидактичний напрямок представлено в педагогіці Ф. Фребеля. «Процес гри, стверджував Ф. Фребель, – це виявлення і прояв того, що спочатку закладено в людині божеством». Через гру дитина, на думку Ф. Фребеля, пізнає божественне начало, закони світобудови і самого себе. Ф. Фребель надає грі велике виховне значення: гра розвиває дитину фізично, збагачує його мову, мислення, уяву [4].

Дидактичний напрямок використання гри характерний і для сучасної англійської педагогіки. В дитячих установах, що працюють за системою М. Монтессорі або Ф. Фребеля, основне місце відводиться дидактичним іграм. У працях К. Ушинського, П. Лесгафта та інших містяться важливі думки про роль гри у розвитку дитини.

У кожного методу є ігри, які протягом століть створювалися дорослими для дітей, а деякі і самими дітьми. Ігровий задум є наступним елементом, який розкривається через подання навчальних завдань у формі інтригуючого сюжету. Він може реалізовуватися через загадку, таємницю або рольове перевтілення учасників (наприклад, квест, де потрібно знайти маршрут за вказівниками).

Створенню та посиленню цього задуму сприяє ігровий реквізит (скринька, «чарівний мішечок», маски тощо).

На створення ігрової атмосфери істотно впливає ігровий початок. Він може бути звичайним (коли вчитель просто повідомляє назву гри та демонструє матеріал) або інтригуючим і таємничим, що одразу захоплює увагу дітей. Ігрові дії – це практичний засіб реалізації ігрового задуму та, водночас, виконання поставленого педагогом дидактичного завдання. Діти виконують ці дії із задоволенням (наприклад, впізнавання за голосом, продовження ланцюжка слів), і завдяки цьому легко засвоюють навчальний зміст, закладений у грі. Активність ігрових дій (рухова, розумова) є головним чинником, що приваблює дітей і зумовлює їхню залученість.

Правила дидактичної гри сприймаються дітьми як обов'язкові умови, що підтримують ігровий задум. Невиконання цих правил руйнує гру і робить її нецікавою. Правила є структуруючим елементом, оскільки їхня відсутність призводить до стихійного розгортання ігрових дій, що може залишити дидактичні завдання невиконаними.

Отже, гра необхідна форма діяльності дитини. Це серйозна розумова діяльність, у якій розвиваються всі види здібностей дитини, в ній розширюється і збагачується коло уявлень про навколишній світ, розвивається мова. Дидактична гра дає можливість розвивати найрізноманітніші здібності дитини, його сприйняття, мову, увагу.

Багато ігор з готовим змістом і правилами створюється в даний час педагогами. Ігри з правилами призначені для формування та розвитку певних якостей особистості дитини.

За характером використовуваного матеріалу дидактичні ігри умовно діляться на ігри з предметами, настільно-друковані ігри та словесні ігри.

Предметні ігри – це ігри з народної дидактичної іграшкою, мозаїкою природним матеріалом. Основні ігрові дії з ними: нанизування, викладання, катання, збирання цілого з частин і т.д.

Настільно-друковані ігри спрямовані на уточнення уявлень про оточення, стимулювання знань, розвиток розумових процесів і операцій (аналіз, синтез, узагальнення, класифікацію та ін.). Ці ігри розділені на кілька видів: парні картинки, лото, доміно, розрізні картинки і доладні кубики, ігри типу «Лабіринт».

Словесні гри. У цю групу входить велика кількість народних ігор типу «Фарби», «Мовчок», «Чорне і біле» та ін. Ігри розвивають увагу, кмітливість, швидкість реакції, зв'язне мовлення.

Структура дидактичної гри, її завдання, ігрові правила, і ігрові дії об'єктивно містять в собі можливість розвитку багатьох якостей соціальної активності.

Отже, в дидактичній грі дитина має можливість конструювати свою поведінку і дії. Дидактичну гру умовно поділяють на кілька стадій. Для кожної характерні певні прояви активності. Знання цих стадій необхідно учителю для правильної оцінки ефективності гри. Перша стадія характеризується появою у дитини бажання грати, активно діяти. Можливі різні прийоми з метою викликати інтерес до гри: бесіда, загадки, лічилки, нагадування про вподобану грі. На другій стадії дитина вчиться виконувати ігрові завдання, правила та дії гри. У цей період закладаються основи таких важливих якостей, як чесність, цілеспрямованість, наполегливість, здатність долати гіркоту невдачі, вміння радіти не тільки своєму успіху, але й успіху товаришів. На третій стадії дитина, вже ознайомлена з правилами гри, проявляє творчість, зайнята пошуком самостійних дій. Вона повинна виконати дії, що містяться в грі: вгадати, знайти, заховати, зобразити, підібрати. Щоб успішно справитись з ними, необхідно проявити кмітливість, винахідливість, здібність орієнтуватися. Дитина, що засвоїла гру, повинна стати і її організатором, і її активним учасником. Кожному етапу гри відповідають і певні педагогічні завдання. На першій стадії педагог зацікавлює дітей грою, створює радісне очікування нової цікавої гри, викликає бажання грати. На другій стадії виступає не тільки як спостерігач, але і як рівноправний партнер, що вміє вчасно прийти на допомогу, справедливо оцінити поведінку дітей у грі. На третій стадії – оцінити дитячу творчість при вирішенні ігрових завдань [6].

Щоб привчити дитину до розумової праці, необхідно зробити її цікавою. Цікавість розумової праці досягається різними методами, серед яких на особливому місці стоїть дидактична гра, яка містить в собі великі можливості для розвитку розумової діяльності дітей, для розвитку самостійності та активності їхнього мислення. В ігровій формі сам процес мислення протікає швидше, активніше, оскільки гра – вид діяльності, властивий для цього віку. У грі дитина долає труднощі розумової роботи легко, не помічаючи, що його вчать. У дидактичній грі діти вчаться думати про речі, які вони в даний час

безпосередньо не сприймають. У цих іграх дитина повинна вирішувати самостійно різноманітні розумові завдання: описувати предмети, відгадувати за описом, за ознаками схожості та відмінності, групувати предмети за різними властивостями, ознаками, самому придумувати розповіді з включенням небилиць і т.д.

Велике значення використанню словесних ігор з метою розвитку мислення дітей надавали кращі педагоги різних країн світу. Німецький педагог Б. Базедов писав, що дітям доставляють величезне задоволення ігри, в яких вони видові поняття об'єднують родовим і до родового поняття підбирають видові.

Отже, дидактична гра – доступний, корисний, ефектний метод виховання самостійності мислення у дітей. Вона не вимагає спеціального матеріалу, визначених умов, а вимагає лише знання самої гри. При цьому необхідно враховувати, що пропоновані ігри будуть сприяти розвитку самостійності мислення лише в тому випадку, якщо вони будуть проводитися в певній системі з використанням необхідної методики.

Нетрадиційні дидактичні ігри як засіб розвитку логіко - математичного розвитку.

Ефективний розвиток інтелектуальних здібностей здобувачів освіти – одна з актуальних проблем сучасності. Учні з розвиненим інтелектом швидше запам'ятовують матеріал, більш впевнені в своїх силах, легше адаптуються в новій обстановці, краще підготовлені.

Упроваджуючи інноваційні методи й форми роботи в освітній процес, необхідно пам'ятати про те, що заняття повинні стимулювати психічний розвиток дитини, удосконалюючи його сприйняття, увагу, пам'ять, мислення, мову, рухову сферу, тобто ті психічні функції і особистісні якості, які лежать в основі успішного освоєння навчальної програми. Так як важливим засобом формування розумової діяльності дитини, її інтелекту є гра, то в дошкільній педагогіці існує безліч різноманітних методичних матеріалів: методик, технологій, які забезпечують інтелектуальний розвиток дітей це: логічні блоки Дьенеша, палички Кюїзенера, ігри В. Воскобовіча та ігри-головоломки (Додаток А).

Головне призначення цих ігор – розвиток маленької людини, корекція того, що в ньому закладено і проявлено, стимулювання його до творчої, пошукової діяльності. З одного боку дитині пропонується їжа для наслідування, а з іншого боку – надається поле для фантазії і особистої творчості. Завдяки цим іграм у дитини розвиваються всі

психічні процеси, розумові операції, розвиваються здібності до моделювання та конструювання, формуються уявлення про математичні поняття.

На даному етапі, умови для формування різнобічної та повноцінної особистості характеризуються гуманізацією освітнього процесу, зверненням до особистості дитини, розвитку кращих його якостей.

Реалізація цього завдання об'єктивно вимагає якісно нового підходу до навчання і виховання дітей, організації всього освітнього процесу.

У першу чергу, на мій погляд, це означає відмову від авторитарного способу навчання і виховання дітей. Навчання повинно розвивати, збагачувати дитину знаннями, формувати пізнавальні інтереси та здібності. У зв'язку з цим особливого значення набувають нові ігрові форми навчання і виховання дітей, зокрема нові розвиваючі дидактичні ігри.

Сутність гри як провідного виду діяльності полягає в тому, що діти відображають у ній різні сторони життя, особливості взаємин дорослих, уточнюють свої знання про навколишню дійсність.

Гра є засіб пізнання дитиною дійсності і одне з найпривабливіших для дітей занять. Найбільш ефективними засобами розвитку розумової активності є палички Кюїзенера, логічні блоки Дьенеша, ігри Воскобовіча, ігри головоломки.

Застосування в роботі нестандартних дидактичних ігор, вимагає розробки деяких етапів при ознайомленні дітей з новою грою. Кожен етап несе в собі певні цілі і завдання.

Етапи знайомства дітей з новою грою

1 Етап: Внесення нової гри в клас.

Мета: знайомство дітей з новою грою, з її особливостями та правилами.

2 Етап: Власне гра.

Мета: Розвивати: логічне мислення, уявлення про безліч, вміння виявляти властивості в об'єктах, називати їх, узагальнювати об'єкти за їх властивостями, пояснювати схожість і відмінності об'єктів.

• Ознайомити з формою, кольором, розміром, товщиною об'єктів

• Розвивати просторові відносини

• Розвивати пізнавальні процеси, розумові операції.

3 Етап: Самостійна гра дітей з розвиваючим матеріалом.

• Розвивати творчі здібності, уяву, фантазію, здатності до конструювання та моделювання.

Відповідно до принципу нарощування труднощів передбачається те, щоб діти починали освоєння матеріалу з простого маніпулювання іграми, первинного знайомства. Необхідно надати дітям можливість самостійно познайомитися з грою, після чого можна за допомогою цих ігор розвивати розумову активність.

Ігри та вправи застосовуються в певній системі. Поступово ігри ускладнюються як за змістом, так і за способами взаємодії із засобом. Всі ігри та вправи мають проблемно – практичний характер.

4. Експериментальна робота з виявлення впливу дидактичних ігор на розвиток логіко-математичного мислення здобувачів освіти.

Вивчивши теоретичні питання з проблеми розвитку мислення здобувачів освіти, ми приступили до дослідницької роботи. Виходячи з того, що наочно – дієве, наочно-образне, словесно-логічне і логіко – математичне мислення є ступенями інтелектуального розвитку, ми вирішили дослідити рівень розвитку інтелекту дітей.

У дослідженні брало участь 20 дітей.

Завдання: Заповнення пробілу в матриці.

Методика Матриці Равена призначена для визначення рівня інтелектуального розвитку. Вона застосовується при обстеженні дітей з будь-яким мовним і соціокультурним фоном, з будь-яким рівнем мовного розвитку, що створює переваги їх використання при обстеженні дітей з мовними порушеннями первинного характеру. При дослідженні за цим методом проявляються здатності до систематизації в мисленні, здатності логічно мислити та розкривати суттєві зв’язки між предметами і явищами.

Тест призначений для обстеження дітей від 5-ти до 8-и років. Він складається з 25 завдань. У процесі виконання завдань проявляються три основних психічних процеси: увага, сприйняття і мислення. У результаті аналізу відповідей дітей можна судити про рівень розвитку у них наочних і логічних форм мислення. Тест проводиться індивідуально. Відповіді фіксуються в протоколі. Обробка результатів дослідження проводиться шляхом оцінки рівня розвитку мислення дітей за бальною системою.

Аналіз результатів.

Проаналізувавши протоколи та дані в таблиці, ми виділили п’ять рівнів розвитку мислення:

1 рівень – високий рівень. До цього рівня були віднесені учні, які найбільш успішно впоралися із завданням. Не звертаючи уваги на деякі відмінності між ними, у більшості таких учнів виявилося особливе ставлення до експериментального завданням, яке можна позначити як готовність до вирішення пізнавальних завдань. Готовність виявлялася в зосередженості, зовнішньої зібраності, з якою учні ознайомлювались з інструкцією. Майже у всіх учнів, віднесених до даного рівня, спостерігався період орієнтування в задачі. На основі поелементного звірення вони відразу без зайвих рухів виконували завдання. Піддослідним цього рівня було властиво також вміння контролювати свої дії.

Наявність етапу орієнтування в завданні, сформованість вищих форм аналізу – синтезу, розуміння залежностей між цілим і його складовими частинами, здатність контролювати свої дії – всі ці особливості дозволили учням вирішувати наочно-образні задачі на основі уявного оперування образами-уявленнями і при мінімальній кількості зовнішніх дій, за переваги виконавського характеру.

2 рівень – вище середнього. У дітей спостерігається готовність до вирішення пізнавальних завдань. Готовність виявлялася в зосередженості, зовнішньої зібраності, з якою учні ознайомлювались з інструкцією. Спостерігається період орієнтування в задачі. Здатність передбачати результати своїх дій забезпечує сувору цілеспрямованість діяльності і дозволяє вирішувати прості завдання без особливих труднощів. Наявність етапу орієнтування в завданні, сформованість вищих форм аналізу – синтезу, розуміння залежностей між цілим і його складовими частинами, здатність контролювати свої дії – всі ці особливості дозволяють їм вирішувати наочно-образні задачі на основі уявного оперування образами-уявленнями і при мінімальній кількості зовнішніх дій, за переваги виконавського характеру. Прості завдання ці учні вирішували по зменшеному зразку, більш складні – за мінімальної допомоги дорослого.

3 рівень – середній. Випробовувані, віднесені до 3 рівню успішності, з самого початку експерименту не проявляли готовність до вирішення пізнавальних завдань. Деякі з них вели себе дуже насторожено і боялися будь-якої нової для них задачі. Не вислухавши до кінця інструкцію, ці діти говорили: «Я так не вмію», «Я так раніше ніколи не робив. Мені не впоратися». У деяких дітей завдання викликали підвищену рухову і мовну активність ігрового характеру.

Етап орієнтування в учнів даної підгрупи практично був відсутній. Їм постійно був потрібний контроль і допомога з боку дорослого.

На відміну від учнів 1, 2 рівнів, останні свій досвід не завжди вміло використовували. Характерним для учнів даного рівня було теж нерозуміння залежностей між цілим завданням і його складовими. Цим учням була властива імпульсивність і негативне ставлення до важких завдань. В учнів даної підгрупи спостерігався середній розвиток аналітико-синтетичної діяльності. Успішність уявного аналізу зображень, що візуально сприймаються, в учнів даної групи залежала від їх складності та послідовності пред'явлення. Цим дітям потрібно значно більше допомоги.

4 рівень – нижче середнього. До 4 рівня були віднесені учні, що вирішували завдання з використанням всіх передбачених видів допомоги, а іноді й зовсім відмовлялися вирішувати їх. Своєрідність розумової діяльності даної групи чітко виявилася вже при вирішенні перших завдань. У більшості випадків навідні запитання не допомагали, тільки після підказок і допомоги учні починали давати відповідь. Завжди була потрібна допомога у формі навідних запитань.

5 рівень – низький. Учні даної групи були не в змозі встановити зв'язок між предметами. Їм була характерна безсистемність і недостатня активність. Вони не помічали і не визнавали свою помилку навіть тоді, коли вчитель вказував їм на неї.

Спостерігалося порушення поведінки. Рвучкі, недостатньо скоординовані рухи, загальна рухова активність перешкоджали успішному виконанню завдань. Були також учні, яким заважала виконати завдання недостатня цілеспрямованість діяльності. В цілому у дітей, віднесених до найнижчого рівня успішності, виявилося несформованим вміння встановлювати логічні зв'язки між об'єктами.

Отже, було встановлено, що по успішності вирішення наочно-образних завдань, здатності логічно мислити та розкривати суттєві зв'язки між предметами, група дітей виявилася вкрай неоднорідною. Серед дітей були такі, які виконували завдання без особливих труднощів, а були й такі, які не змогли виконати завдання. Це підтвердило необхідність здійснення цілеспрямованої педагогічної роботи з організації системи ігрових занять з використанням дидактичних ігор спрямованих на формування логіко – математичного мислення та інтелекту дітей.

Розумові здібності дітей інтенсивно розвиваються в тому випадку, якщо освітня діяльність здійснюється в системі постійного і поступового ускладнення ігор. За підсумками даного етапу був розроблений перспективний план занять з нетрадиційними дидактичними іграми з дітьми 6-7 років з математичного розвитку (Додаток В).

Однією з умов розвитку мислення здобувачів освіти у процесі формування математичних уявлень є створення в закладі розвивального середовища, що виконує по відношенню до учнів різні функції: інформативну, емоційну, творчу, спонукальну, пізнавальну, ігрову. Ми змогли забезпечити ці умови за допомогою вмілого використання матеріалів, що містяться в таких функціональних приміщеннях, як інтелектуальна кімната «Фіолетовий ліс», куточок інтелектуальних ігор в груповій кімнаті. Заняття за нашим планом проводилися 2 рази на тиждень в ігровій кімнаті. А займатися самостійно дидактичними іграми діти мали можливість в класі, в куточку інтелектуальних ігор. Так само нетрадиційні дидактичні ігри, що розвивають логічне мислення, включали частина занять з математики, тому що метою цих ігор є розвиток розумових операцій, а ігровими діями – маніпулювання цифрами, геометричними фігурами, властивостями предметів.

Після проведення системи занять з формування логіко – математичного мислення більшість дітей впоралися з діагностичним завданням. Багато дітей грамотно проаналізували дані малюнки, виділивши істотні зв’язки між об’єктами. Лише деяким вдалося виконати це завдання за допомогою навідних запитань.

Отже, результати виконання завдань стали набагато вище, рівень розвитку інтелекту, а отже і логіко-математичного мислення дошкільнят підвищився, це говорить про те, що проведені нами підгрупові та індивідуальні заняття поліпшили процес розвитку мислення, і що цілеспрямований розвиток мислення дітей за допомогою дидактичних ігор, приносить позитивні результати.

Вважаю, що поставленої мети я досягла, тому діти вміють мислити, маніпулюють цифрами, геометричними фігурами, властивостями предметів і геометричними поняттями. А це говорить про те, що у них розвинене логіка – математичне мислення.

Висновок

Математика по праву займає дуже велике місце в системі початкової освіти. Саме їй відводять особливе місце в процесі

формування мислення. Справа в тому, що жодна інша наука не дає можливість глибокого і осмисленого переходу від наочно-дієвого до образного, а, відтак, і до логічного мислення. Жоден інший предмет не може дати можливість пізнати процес аналізу та синтезу через класифікацію, групування, порівняння. Вона відточує розум дитини, розвиває гнучкість мислення, вчить логіці. Всі ці якості знадобляться дітям і не тільки при вивченні математики. Математичний розвиток дитини не зводиться до того, щоб навчити учнів вимірювати і вирішувати арифметичні завдання. Це ще й розвиток здатності бачити, відкривати в навколишньому світі властивості, відносини, залежності, вміння їх «конструювати» предметами, знаками, словами.

Відбираючи методи і прийоми, учитель повинен пам’ятати, що в основі освітнього процесу лежить проблемно-ігрова технологія. Тому перевага віддається грі, як основного методу навчання учнів, математичним розвагам, дидактичним, що розвиває, логіко-математичним іграм; ігровим вправам; експериментування; вирішення творчих і проблемних завдань, а також практичній діяльності.

Аналіз результатів нашого дослідження дозволив виявити, що наша методика занять з використанням нетрадиційних дидактичних ігор значно підвищила рівень розвитку логіко-математичного мислення здобувачів освіти.

Результати повторної діагностики підтвердили необхідність здійснення цілеспрямованої педагогічної роботи з організації системи ігрових занять з використанням дидактичних ігор спрямованих на формування логіко-математичного мислення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бібік Н. М. Я досліджую світ: підруч. інтегр. курсу для 1 кл. закл. загал. серед. освіти (у 2-х ч.): Ч. 1. Харків: Ранок. 2018. 86 с.
2. Енциклопедія освіти. Нац. акад. пед. наук України : [гол. ред. В. Г. Кремень : 2-ге вид., допов, та перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 1144 с.
3. Короткий словник психологічних термінів. Укл.: Г. Г. Петренко та ін . Харків, 2003. 184 с.
4. Кудикіна Н. В. Теоретичні засади практичного керівництва ігровою діяльністю здобувачів освіти у позаурочному навчально –

виховному процесі : автореферат дисертації доктора педагогічних наук. Київ : Ін-т педагогіки АПН України. 2004. 26с.

5. Онопрієнко О. В., Петрук О. М., Павлова, Т. С. Технології оцінювання особистісних і навчальних досягнень здобувачів освіти. Київ: Педагогічна думка. 2023. 249 с.

6. Приймас Н. В. Виробнича (педагогічна) практика : [методичні рекомендації для студентів спеціальності 013 Початкова освіта]. Кременець, 2020. 25 с.

7. Проскура, О.В. Психологічна підготовка вчителя до роботи з першокласниками : навчальний посібник. Київ: Освіта. 1998. 199 с.

8. Савченко, О.Я. Підготовка студентів до роботи з учнями 6 річного віку: навчальний посібник. Вища школа, 132–133.

9. Ящук О. М. Розвиваюча гра як засіб розвитку *логічного мислення у дітей молодшого шкільного віку. FOLIA* COMENIANA: вісник Польськоукраїнської науково-дослідної лабораторії дидактики імені Я. А. Коменського: матеріали Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. «Неперервна педагогічна освіта в Україні: стан, проблеми та перспективи», (Умань, 22 квіт. 2016 р.). Умань, 2016. С. 106 - 108.

Додаток А

Назва гри. Опис, призначення

Кольорові рахункові палички. Кожна паличка – це число, виражене кольором і величиною. У цій множині приховані численні математичні ситуації. Колір і величина, моделюючи число, підводять дітей до розуміння різних абстрактних понять, що виникають у мисленні дитини природно як результат його самостійної практичної діяльності.

Використання «чисел в кольорі» дозволяє одночасно розвинути у дітей уявлення про число на основі рахунку і виміру. До висновку, що число з’являється на основі рахунку і виміру, діти приходять на базі практичної діяльності, в результаті різноманітних вправ.

За допомогою кольорових паличок дітей також легко підвести до усвідомлення відносин більше – менше, більше – менше на ..., навчити ділити ціле на частини і вимірювати об’єкти умовними мірками, підійти впритул до додавання, множення, віднімання і ділення чисел.

Крім цього, граючи з паличками, діти освоюють такі поняття як «ліве», «довге», «між», «кожен», «одна з ...», «який-небудь», «бути

одного і того ж кольору», « бути не блакитного кольору »,« мати однакову довжину »та ін.

Комплект складається з 116 пластмасових призм 10-ти різних кольорів і форм. Найменша призма має довжину 10 мм і є кубом.

Вибір кольору переслідує мету полегшити використання комплекту. Палички 2, 4, 8 утворюють «червону сім'ю», 3, 6, 9 – «синю сім'ю». «Сімейство жовтих» становлять 5 і 10. Підбір паличок в одне сімейство (клас) відбувається не випадково, а пов'язаний з певним співвідношенням їх за величиною. Наприклад, в сімейство червоних входять числа кратні двом і т.д.

У кожному з наборів діє правило: чим більше довжина палички, тим більше значення того числа, яке вона виражає.

Логічні блоки Дьенеша. Набір логічних блоків складається з 48 об'ємних геометричних фігур, що розрізняються за кольором, формою, розміром і товщині. Таким чином, кожна фігура характеризується чотирма властивостями. У наборі немає навіть двох фігур, однакових за всіма властивостями. Основна мета – навчити дитину вирішувати логічні завдання на розбиття за властивостями

Геоконт. Поле (480х500 мм, фанера, кольорова плівка) з нанесеною координатною сіткою. У тридцяти трьох точках координатної сітки встановлені різнокольорові пластмасові гвоздики (кольори веселки, чорний і білий).

• Гумка трьох кольорів.

• Альбом схем.

• Набір резинок «Веселка».

Що розвиває – розрізнення кольорів веселки;

– Освоєння назв і структури геометричних фігур, їх розміру;

– Уміння будувати симетричні, несиметричні фігури, візерунки, орієнтуватися в просторі;

– Уміння конструювати фігури за схемою, картиною, словесним алгоритмом і власним задумом;

– Увага, пам'ять, елементи логічного мислення;

Диво – хрестики. Склад

• Рамка (210х297 мм, фанера, кольорова плівка).

• 7 фігур-вкладишів у формі хрестиків (фанера, плівка рожевого, малинового, салатного, бірюзового, світло-блакитного, лимонного, бузкового кольорів): 1 ціла і 6 складових (з чотирьох, п'яти, шести, семи частин). Частини – це геометричні фігури: прямокутники,

трикутники, паралелограм, інші багатокутники і коло, складений їх двох половинок.

• Альбом фігурок (50 фігур). Що розвиває

– Сенсорні здібності (розрізнення кольорів веселки, геометричних фігур, їх розміру);

– Уміння «читати» схеми, порівнювати і складати ціле з частин;

– Увага, пам’ять;

– Уява, творчі здібності;

– Дрібну моторику рук.

Математичні кошики Склад

• Два ігрових поля (210х297 мм, фанера, кольорова плівка, шовкографія) з вкладишами – 11 «кошиків» і 34 «грибка» (фанера, кольорова плівка, шовкографія);

Що розвиває

– Уміння складати числа першого і другого десятка, складати і віднімати в межах 10, розрізняти повне, неповне безліч;

– Увага, пам’ять, елементи логічного мислення;

– Дрібну моторику рук.

Кораблик «Бризок – бризок» Склад

• Ігрове поле з ковроліну у вигляді корабля з прикріпленим корпусом (фанера, шовкографія). На корпусі нанесені цифри – номери.

• 28 прапорців (фанера, кольорова плівка): 1 червоний, 2 помаранчевих, жовтих 3, 4 зелених, блакитних 5, 6 синіх, фіолетових 7. Прапорці забезпечені тримачами і липучкою.

• Підкладка (280х380 мм, ковролін).

Що розвиває

– Увага, пам’ять, мислення, мова;

– Дрібну моторику рук;

– Математичні уявлення про колір, висоту, просторове розташування предметів, кількість предметів та їх порядковий номер;

– Уміння вирішувати логіко-математичні завдання.

Чарівна вісімка. Склад • Ігрове поле для конструювання однієї цифри (164х300 мм, фанера, біла плівка, шовкографія). На поле закріплена кругла гумка, нанесений малюнок вісімки і написані слова лічилки ...».

• 7 двосторонніх елементів-паличок (фанера, кольорова плівка). З одного боку вони пофарбовані в кольори веселки, з іншого – в будь-який інший колір.

• Інструкція, що включає схеми складання цифр від 0 до 9. Що розвиває освоєння кількісного рахунку, моторного образу цифр, просторових відносин;

– Уміння порівнювати, аналізувати, синтезувати, проводити тактильний і оптичний аналіз цифр;

– Увага, пам’ять;

– Координацію «око-рука»;

– Дрібну моторику рук.

Квадрат Воскобовіча. Склад

• На квадратну основу з тканини (140х140 мм) на деякій відстані один від одного наклеєні трикутники з щільного картону. Одна сторона «Квадрата» – зеленого і жовтого кольору, інша – синього і червоного.

• Кольорові малюнки 18 складених фігур у книжечці «Квадратні забави» (100х95 мм, кольоровий друк). Що розвиває

– Уміння орієнтуватися у формі і розмірі геометричних фігур, просторових відносинах;

– Уміння конструювати площинні та об’ємні фігури;

– Увага, пам’ять, просторове і логічне мислення;

– Уява, творчі здібності;

– Дрібну моторику рук.

Додаток Б

Діагностика інтелектуального розвитку дітей 5 – 7 років

Кольорові матриці Равена.

ЗАВДАННЯ. Заповнення пробілу в матриці.

Інструкція повідомляється дитині доступними для нього засобами і повинна містити вказівку на наявність «пробілу» в матриці (килимку) і необхідність його заповнення відповідним вкладишем (шматочком) з шести запропонованих варіантів. Робота починається з завдання А1. Інструкція: «Подивися сюди (показуємо картинку). Тут в рамці малюнок килимка, у якого бракує однієї частини. Її звідси вирізали. Кожен з цих шматочків (показуємо все по черзі) мають однаковий вигляд, за яким вони підходять для порожнього проміжку, але тільки один з них правильний повністю. Подивися: N1 – форма правильна, але зразок невірний, N 2 – взагалі немає зразка, N 6 – майже вірний, але теж поганий (показуємо на біле місце) і т.д. Тільки один з них вірний. Покажи той шматочок, який повністю підходить. Після знаходження правильної відповіді дитині пропонується

наступне завдання. У випадках невдач рекомендується повернення до демонстрації розв'язання завдання А1.

Оцінка рішень. За кожне правильне рішення з першої спроби нараховується 1 бал, з другої – 0,5 бала, з третього – 0,25 бала. Сумарна кількість балів, отриманих при вирішенні завдань 25, є основним показником, який інтерпретується шляхом порівняння з нормами для даного віку.

Відповідно до суми правильних рішень рівень розвитку інтелекту може виражатися наступним чином:

Хронологічний вік по роках

Рівень інтелекту 5,6 років 6 років 7 років 6,6 років

ВРІ (високий рівень інтелекту) 18 – 19 20 – 21 22 – 23 23 – 25

ВСРІ (вище середнього рівень інтелекту) 15 – 17 18 – 19 19 – 21 20 – 22

СРІ (середній рівень інтелекту) 12 – 14 15 – 17 16 – 18 17 – 19

НСРІ (нижче середнього рівень інтелекту) 9 – 11 12 – 14 13 – 15 14 – 16

НРІ (низький рівень інтелекту) 6 – 8 9 – 11 10 – 12 11 – 13

Додаток В

Перспективне планування занять

Нетрадиційні дидактичні ігри з дітьми 6-7 років

МАТЕМАТИЧНИЙ РОЗВИТОК

ВЕРЕСЕНЬ: Властивості

1. Геометричні фігури

«2-х кольоровий квадрат» – ігрове завдання: знайди і склади різні п'ятикутники

«Геоконт» – ігрове завдання: за допомогою гумок різного кольору викласти різні за величиною багатокутники.

«Прозорі крижинки» – ігрове завдання: знайди всі багатокутники.

Жовтень: Відносини

Цілого і складових

«Геоконт» – ігрове завдання розділити прямокутник на чотири рівні, а потім не рівні частини.

«Чудо-хрестики – 2, 3» – ігрове завдання: зібрати хрестики не кольоровий стороною (конструювання за схемами)

Просторові відносини

«Прозорий квадрат» – гра «Чарівний мішечок» – ігрове завдання: назвати невидимі крижинки і описати їх.

Кількісні відносини

«Прозора цифра» – ігрове завдання: з яких пластинок можна скласти цифри (4, 5, 7, 8), опис пластинок.

«Двоколірний квадрат» – перетворення квадрата в будиночок – ігрове завдання: скільки в цьому будиночку квадратів червоного, зеленого кольору; скільки різнокольорових.

Палички Кьюзенера

Інтегровані заняття.

Листопад: Числа і цифри

Склад числа.

«Кораблик «Бризок – бризок»– ігрові завдання: назва, наскільки більше на кожній щоглі прапорців, розміщення прапорців.

«Чарівна вісімка» – ігрове завдання: скільки предметів? (Викласти цифри)

Грудень: Просторові відносини

«Геоконт», «2-х кольоровий, 4-х кольоровий квадрат» – ігрове завдання: робота зі схемами, перетворення фігур.

«Чудо-стільники», «Чудо-хрестики» 1, 2, 3 – викладання за схемами.

«Змійка» – знайомство з грою (з методики)

«Ігровізор» – «Катя, Рижик, Рибка» (листи 1, 2, 3)

«Кораблик «Бризок – Бризок» – ігрові завдання: розкладання прапорців на щоглах за схемою«Драбинка», «Веселка», «Тільник».

Логіко-математичне заняття.

Січень: Склад чисел другого десятка

«Ігровізор» – ігрові завдання: осади мешканців у будиночки, розстав знаки (<, >, =)

Перетворення

«Геоконт» – знайомство з поняттями «промінь», «відрізок», «пряма», «крива» за допомогою казки (глави 3, 7, 9, 10, 11)

«Логоформочки – 3, 5» – знайомство з грою назву формочки, верх, низ. Конструювання з частин, в осередках лінійки, на столі і за зразком.

Логіко-математичне заняття.

Лютий: Додавання і віднімання чисел

«Лабіринти цифр» – рішення арифметичних дій за допомогою «ігровізора»

Збереження кількості

«Прозорий квадрат» – незмінність величини, завдання на пошук закономірностей гра «Хто швидше складе дев’ять квадратів» – ігрове завдання

«Диво-хрестики» гра «Чарівний мішечок», «Змійка» – ігрове завдання: перекрутити, згадай як збирали фігуру.

Зв’язок зміни і незмінності в залежності від розташування предмета.

«Прозора цифра» – ігрове завдання: що треба зробити, щоб перетворити 6 в 9? Як трійку перетворити в дев’ятку, перевернувши тільки одну пластинку?

Березень: Алгоритми (читання схем, способів і шляхи при виконанні дій)

«Геоконт» – конструювання фігур за казкою; на чудесній Поляні з’являється павутина будь-якої форми, перенести її на «геовізор»

«2-х кольоровий квадрат» – ігрове завдання скласти предметні форми, назвати, скласти описові розповіді або сюжетні розповіді.

«4-кольоровий квадрат» – Блазні складають нові забави для короля, ігрове завдання: придумати нові фігури, скласти і назвати їх.

«Диво-стільники» – ігрове завдання: обводять деталі головоломки, розфарбовують і складають розповідь.

«Змійка» – складання за схемами площинних і об’ємних фігур.

«Диво-хрестики» – згадати пригоди, скласти одну сюжетну картинку і придумати розповідь.

«Прозорий квадрат» – показ предметів; ігрове завдання: викласти точно такий же з «крижинок»

«Прозора цифра» – складання предметів, не користуючись картинкою – схемою

«Кораблик Бризок – Бризок»

Гра «Так – ні»

Гра «Подивися і згадай»

Галина КОБЕРНИК

ФОРМУВАННЯ В МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ М'ЯКИХ НАВИЧОК У ПРОЦЕСІ КОМАНДНОЇ РОБОТИ

1. Формування м'яких навичок особистості у процесі командної роботи як педагогічна проблема.

Сьогодні перед людством поставлено багато складних завдань, виконання яких потребує об'єднання людських ресурсів, згуртованості в колективі. Успіх будь-якого суб'єкта діяльності залежить не лише від професіоналізму та особистих якостей окремих працівників, але й від спільної діяльності всіх. Результат виконання виявляється значно кращим, коли люди взаємодіють у команді, а не відокремлено, оскільки тоді кожен найвідповідальніше робить особистий внесок у спільну справу. У наш час особливо цінуються гнучкі співробітники та керівники, які вміють швидко навчатися, орієнтуватися в нових, нестандартних для себе ситуаціях і знаходити необхідні рішення, тобто ті, хто вміє працювати в команді. Саме тому, увага роботодавців при відборі працівників звертається на їхні вміння зарекомендувати себе, співпрацювати в команді й проявляти м'які навички.

Щоб задовольнити потреби в таких кадрах, потрібно ще в школі формувати в зростаючої особистості, низку м'яких навичок, насамперед, знаходити спільну мову з іншими людьми, переконувати їх у правильності своїх думок, налагоджувати та підтримувати взаємодію, доносити особистісні цінності іншим, знаходити підхід до людей, стримано ставитися до їх недоліків, не зважаючи на їхні особливості та уникаючи конфліктів. Саме педагог має подбати про гнучкість мислення вихованця, про схильність до пошуку альтернативних рішень, про позитивне налаштування, уміння переконувати, керувати ситуацією, зокрема і в екстремальних умовах.

Дослідження, проведене Harvard University, the Carnegie Foundation і Stanford Research Center в 2015 році показало, що 85% кар'єрного успіху пов'язано саме з розвитком soft-skills, і тільки 15% – з професійними навичками.

У 2013 році компанія Google провела внутрішнє дослідження, яке назвали Project Oxygen. На основі історичних даних про працевлаштування співробітників з 1998 року, в Google з'ясували, що

сім найзначущиших характеристик кар'єрного росту – це софт скіли. А недавнє дослідження економіста Kirabo Jackson з американського Northwestern University охопило більш 150000 учнів чиказьких шкіл. В результаті з'ясувалося, що більш успішні випускники тих шкіл, в яких активно виховують соціально-емоційні якості та софт скіли, а не тих, що просто стежать за успішністю.

Тому на сьогодні основні цілі та завдання закладів вищої освіти спрямовані на забезпечення якісної підготовки майбутніх учителів до формування в учнів софт скілів. У ЗВО майбутній педагог має навчитися створювати таке освітнє середовище, в якому формувались би м'які навички майбутніх громадян. А це найуспішніше можна здійснити в процесі співробітництва.

Ідеї про навчання у співпраці, співробітництві не нові для педагогічної науки та практики. Ще Я. Коменський наголошував: способи діяльності, які дитина осягає з дорослим, вона відтворює з однолітками в спільній пізнавальній, навчальній, ігровій та іншій діяльності, де відсутня регламентована взаємодія, і школяр може будувати свою поведінку за власним спонуканням, ураховуючи свої можливості [2].

Педагогіці співробітництва присвячено значну кількість публікацій В. Сухомлинського, який вважав, що спільними зусиллями, з чиєюсь допомогою дитина завжди може зробити більше і вирішити складніші завдання, ніж самостійно... У співпраці дитина виявляється сильнішою і розумнішою, ніж у самостійній роботі, вона підіймається вище за рівнем інтелектуальних труднощів [36].

Як бачимо, головні особистісні якості, вміння та навички, які лежать в основі «soft skills», необхідні всім майбутнім педагогам, зокрема і вчителям початкової школи для ефективної професійної діяльності.

Проаналізуємо зарубіжні дослідження, які присвячені проблемі формування soft skills саме педагогів. Soft skills учителів поєднує етичність, винахідливість, комунікабельність і самостійність, здатність до самомотивації, співпраці, енергійність, постійне бажання вчитися [44].

К. Тан (K. Tang), М. Хашіма (M. Hashimah) та Х. Нор Хашіма (H. Nor Hashimah) (2015) вважають, що однією з умов ефективної організації освітнього процесу є оволодіння soft skills педагогами. Учені доводять, що особлива відповідальність лежить саме на досвідчених педагогах, які мають сприяти формуванню цієї

компетентності в молодих колег на початку їхньої професійної діяльності. Науковці наголошують, що soft skills є підґрунтям високої продуктивності праці педагогів, їхньої здатності зберігати внутрішню рівновагу.

Зарубіжні вчені констатують, що до soft skills належать такі неакадемічні навички, як: спілкування, критичне мислення, робота в команді, безперервне навчання та самонавчання, етичні та професійні моральні навички, а також лідерські якості.

T. Ngang (2018) зауважує, що soft skills у повсякденному житті повною мірою сформувати непросто, викладачі у ЗВО, крім знань, мають ділитися власним досвідом, способами поведінки, навичками у сфері спілкування, знайомити з етичними та професійними нормами, навичками лідерства.

У контексті нашого дослідження важливими є праці P. Klaus (2007) та Rakesh Naga Chinta, які виокремили надпрофесійні навички успішного фахівця. До них зарахували комунікативні, управлінські, проєктні, навички командної взаємодії та інші. Усі ці надпрофесійні навички є важливими для вирішення не лише професійних, але й особистих проблем. Саме поєднання професійних та надпрофесійних навичок забезпечує успіх: уможливлює досягнення поставленої мети, формує здатність ефективно вирішувати повсякденні завдання та проблеми.

Варто зазначити, що діяльність педагога завжди передбачає не лише спілкування в межах професійних обов'язків (зі здобувачами освіти, їхніми батьками, колегами, адміністрацією тощо), але й уміння організувати спілкування, створювати мережу знайомств, розширювати професійні та непрофесійні зв'язки, вміти підтримувати ці стосунки. Для вчителя важливо бути готовим і самому надати необхідну допомогу та підтримку учням в процесі навчальної роботи, тобто володіти навичками навчального співробітництва.

Для позначення навчальної роботи, заснованої на безпосередній взаємодії її учасників, дослідники традиційно використовували такі визначення як «групова робота», «спільна навчальна діяльність», «спільно розподілена навчальна діяльність», «колективно розподілена навчальна діяльність», «навчальне співробітництво» та ін.

На сьогодні у вітчизняній та зарубіжній психолого-педагогічній науці частіше використовується термін «навчальне співробітництво» як такий, що має найбільший обсяг, і діяльнісно орієнтований та загальний відносно до інших термінів, який позначає водночас

багатосторонню взаємодію всередині навчальної групи та співпрацю педагога з групою [4].

Для нашого дослідження цікава позиція Л. Коваль, яка вважає, що навчальне співробітництво – це особлива форма відносин здобувачів освіти та педагога, необхідна для повноцінного засвоєння теоретичних понять. Навчальне співробітництво спрямоване на загальні для всіх людей способи мислення і дії, а не на унікальну неповторність кожної людини. Навчальне співробітництво спрямоване на результат, а результатом його є нові способи дії, засвоєні здобувачем освіти [15].

Крім завдань навчання і розвитку, навчальне співробітництво надає великі можливості у вирішенні завдань виховання особистості. Дослідженнями Г. Коберник, О. Кондратюк, К. Нор, А. Уварова встановлено, що спільна навчальна діяльність відображає виховний вплив не сама по собі, а через ті відносини, які виникають у її процесі, через ту позицію, яку займає особистість у навчальній роботі. Ці відносини повинні стати об’єктом уваги педагога [25, 18, 27, 38].

Отже, розглядаючи й узагальнюючи різні погляди, ми визначаємо навчальне співробітництво як особливу форму навчальної взаємодії здобувачів освіти один з одним і з педагогом, для якої характерна особистісна ініціатива тих, хто навчається; виникнення навчального діалогу; взаємний обмін інформацією; позитивна реакція на «несхожість» учасників взаємодії.

Тому ефективним засобом формування в студентів м’яких навичок може стати організація їхнього навчального співробітництва через включення у спільну командну роботу, спрямовану на вирішення навчальних завдань.

На жаль, є тільки поодинокі публікації вітчизняних авторів, у яких розкрито особливості саме командної роботи (І. Андрощук, Т. Базаров, Т. Грабенко, Т. Зінкевич-Євстигнєєва, О. Коберник, Г. Ложкін, І. Рибкін, Т. Пиркова, Д. Фролов та ін.). Серед закордонних дослідників цієї проблеми варто назвати, насамперед, Р. Джей, С. Морріса, Г. Уілкокса, Е. Нейзел.

Свого часу відомий американський вчений Іянла Ванзант, характеризуючи психологію команди, у своїй мотиваційній праці «Використання внутрішньої сили команди» зауважила, що найдієвішим способом досягнення успіху є готовність особистості

допомогти комусь іншому досягнути його першим [13]. Ці слова складають основу командної роботи, її основний мотив.

Відзначаючи суттєву роль командної роботи, П. Ленсіоні серед переліку найцінніших умінь, які людина має розвинути в собі для досягнення успіху в діловому світі та загалом у житті, перше місце відводить умінню працювати в команді [21, с. 8]. Робота в ній – не є чеснотою. Це швидше вибір, стратегічне й усвідомлене рішення, а отже, вона не для всіх [21, с. 184].

Кожен дослідник означеної проблеми, інтуїтивно аналізуючи переваги командної роботи, розглядає її як первинне середовище, в якому особистість, зробивши перші кроки, продовжує зростати. Адже команда – це потужний мозковий центр, у якому розмиваються кордони чітких повноважень і компетентностей, усі її члени беруть на себе відповідальність, а рішення приймаються оперативно, творчо на стику різних знань, досвіду та можливостей.

У контексті теми нашого дослідження актуальними є слова Пітера Сенге про те, що взаємодія учасників команди посідає провідне місце в їхньому життєвому світі. Діяльність команди неможлива без активного спілкування та взаємодії, що переростає у своєрідну співтворчість, за якої думки одного члена збагачуються завдяки їх переосмисленню іншими. Систематичні обговорення, конструктивна критика, інноваційні погляди та нестандартні бачення стають золотим фондом команди, якого неможливо набути в іншій структурі [47].

На основі вивчення та аналізу наукових джерел ми будемо використовувати термін «команда», що пропонують М. Денисюк та О. Коберник, які розглядають команду як невеликі групи людей (від 3 до 12 осіб), що заздалегідь і спеціально підібрані з метою об’єднання їхніх зусиль для розв’язання теоретичних і практичних завдань, актуальних проблем життєдіяльності або вирішення проблемної ситуації, а також характеризується цілеспрямованістю та партнерською суб’єкт-суб’єктною взаємодією [14].

Поняття «командна робота» найчастіше розглядається як цілеспрямована спільна діяльність групи людей на основі чітко визначених правил, які зорієнтовані на досягнення конкретної мети. Краще зрозуміти сутність командної роботи можна, як стверджують Т. Зінкевич-Євстигнєєва, Д. Фролов та Т. Грабенко, виокремивши її провідні ознаки:

– спільна робота: команда – це не сукупність розрізнених частин, а єдине ціле, група людей, кожен член якої взаємодоповнює один одного;

– чіткий розподіл завдань у межах командного завдання, усвідомлення членами команди власної відповідальності за доручену частину завдання;

– комунікація: у команді кожен учасник відвертий і чесний та здатний розв'язувати конфліктні ситуації на початкових етапах його виникнення;

– автономія і водночас взаємодія з учителем, іншими суб'єктами освітнього процесу;

– усвідомлення того, що спільна робота є ефективнішою, ніж одноосібна, оскільки результат є спільним і кращим [11, с. 23].

Основними характеристиками командної роботи варто назвати: єдність мети, розподіл виконуваних функцій між учасниками й одночасне їх виконання, а також наявність позитивних міжособистісних відносин [8].

Команда є психологічно повноцінним колективом, в якому, як правило, представлені різні ролі. Тому кожен член команди має можливість виконувати як функції її лідера, так і підлеглого. Члени команди здатні взаємонавчатися, співпрацювати та доповнювати один одного. Структура команди передбачає не тільки обмежене число учасників, а й чіткий розподіл ролей. Таким чином, учень (студент) виявляється в психологічно комфортних умовах, виконує визначену або вибрану ним роль.

У звичайних же колективах індивід змушений вбудовуватися в структуру, яка існує, де відведена йому певна соціальна роль, яка не завжди відповідає психологічним потребам, навіть якщо вона адекватна його життєвим навичкам. В команді, навпаки, є можливість змінювати соціальну роль (бути лідером і виконавцем), зайняти своє місце і найбільш повно реалізувати свої потенційні можливості, об'єктивно оцінити свою діяльність [41].

Тому можна стверджувати, що командна робота передбачає не просто відбір здобувачем освіти для виконання певного завдання, а й створення комфортних умов для розкриття його внутрішнього потенціалу у спільній роботі, яка є важливою і необхідною у їх майбутній діяльності.

Організація командної роботи дає змогу сформувати в здобувачів освіти комплексу м'яких навичок, серед яких варто назвати:

– уміння працювати в команді: вміння слухати, здатність бачити єдину мету і знаходити шляхи її досягнення, вміння поєднувати власні амбіції із колективною справою, готовність підтримати, вміння переконувати та знаходити компроміс;

– лідерські якості: здатність об'єднувати людей навколо соціально значущої мети, вміння брати на себе відповідальність за весь колектив;

– креативність: вміння знаходити нестандартні, нові рішення знайомих ситуацій, здатність генерувати та втілювати в життя нові ідеї;

– організаторські здібності: вміння об'єднувати людей і чітко визначати обов'язки відповідно до можливостей кожного, ініціативність і вимогливість до себе та інших

– комунікація: вміння спілкуватися відповідно до ситуації, враховувати міміку і жести, вміння домовлятися, відповідно починати та завершувати розмову, підсумовувати результати розмови, готовність спілкуватися з клієнтами будь-якого віку;

– емоційний інтелект: вміння розпізнавати чужі емоції та демонструвати свої, налагоджувати емоційний контакт для спільної роботи;

– робота з інформацією: вміння збирати, аналізувати й оцінювати нову інформацію, ставити потрібні питання; орієнтуватися у широкому інформаційному полі сучасного світу;

– критичне мислення: вміння планувати, ставити поточні та кінцеві цілі та реалізовувати їх, аналізувати складні ситуації, знаходити оптимальне рішення;

– мотивація: уміння мотивувати себе та інших, розуміти чужі мотиви та наміри, долати проблеми й кризи та мотивувати всіх до цього [14].

Саме м'які навички дозволяють особистості адаптуватись до різних життєвих ситуацій, успішно взаємодіяти з іншими людьми та бути максимально ефективним [24].

Успішна командна робота в освітній діяльності, на думку Е.Філіпп (E. Philipp), може здійснюватися за наявності таких умов:

– відносини окремого члена команди з командою та міжособистісні взаємини в межах команди утворюють стабільну

основу для успішної взаємодії роботи в команді. Для цього потрібні особисті, соціальні та інші компетентності індивіда, а також надійна та вдячна співпраця всередині команди.

– усвідомлена взаємозалежність часткового завдання як кожного члена команди, так і команди в цілому;

– команди можуть успішно працювати лише тоді, коли вони відчувають підтримку з боку педагогів, керівництва, оточення й відповідних людей [46].

Для того, щоб навчити здобувачів освіти працювати в команді, педагог має подбати про вироблення в них навичок працювати разом. Насамперед слід показати їм цінність співпраці. Важливо пояснити усі плюси командної роботи. Зокрема, можливість у коротший час досягти більшого, впоратися зі складним завданням швидше, ніж робили б це вони самотужки.

Обов'язковим є встановлення правил спілкування. Важливо зробити це всім разом, адже так і учні, і студенти швидше запам'ятають правила та почнуть слідувати їм. Адже якщо не буде чітких правил, вони не зрозуміють, що роблять бодай щось не так.

Щоб допомогти учням (студентам) більше пізнати один одного та зблизитися, доцільно організувати спільну творчу командну роботу. Наприклад, це може бути виконання творчого проєкту, що пов'язаний з навчальним матеріалом, але все ж творчий.

Важливо в процесі виконання спільного завдання заохочувати членів команди до активного спілкування. Здобувачі освіти не повинні боятися ділитися одне з одним ідеями та, може, інколи навіть сперечатися. Так, здорові суперечки – не перешкода командній роботі, а навпаки – ще одна стежка для порозуміння. Щоб навчити їх співпрацювати, педагог має показати їм, що він також є командним гравцем: що вони завжди можуть звернутися до нього по допомогу чи за роз'ясненням. Тобто, команда не створиться сама собою після однієї розмови. Треба виділити час для її формування та оволодіння досвідом командотворення.

Тому, щоб і студенти, і учні набули досвіду роботи в команді, необхідно не тільки навчити їх ставати членом команди, але й ефективно взаємодіяти з іншими членами команди, ураховувати думки учасників, лідера або керівника. Не менш важливим є формування навичок результативної роботи, розуміння взаємозв'язку між робочим процесом і кінцевою метою. Висока мотивація,

самовіддача й загальний отриманий результат команди також є невіддільним складником організації командної роботи [24].

2. Формування лідерських якостей майбутнього вчителя початкової школи в умовах командної роботи.

Лідер в освіті – це фахівець, який спроможний активно підтримувати та впроваджувати в життя найрізноманітніші новації, що пропонуються як теоретиками, так і практиками з метою удосконалення освітнього процесу у різних освітніх інституціях.

Це насамперед стосується майбутніх учителів початкових класів, від яких безпосередньо залежить рівень освіченості й вихованості майбутнього покоління. Адже «школа українська буде успішна, якщо до неї прийде успішний учитель. Він – успішний вчитель та фахівець – вирішить дуже багато питань щодо якості викладання, обсягу домашніх завдань, комунікації з дітьми та адміністрацією школи. До дітей має прийти людина-лідер, яка може вести за собою, яка любить свій предмет, яка його фахово викладає» [23].

Основоположними у вивченні лідерства вважаються праці Ж. Блонделя, Е. Богардуса, М. Вебера, Д. Гоманса, Д. Гоулмана, Ф. Кардела, Р. Кричевського, Д. Макгрегора, А. Менегетті, Р. Стогдила, Н. Тічі, Ф. Фідлера, Р. Фішера, З. Фрейда, Р. Хауза, П. Херсі, Дж. Юкла.

Проблемі лідерства та формування лідерських якостей нині приділяють значну увагу вітчизняні науковці (П. Бабочкін, О. Балашов, І. Богданова, С. Гармаш, Б. Головешко, О. Жигірь, А. Зоріна, Л. Картер, Н. Мараховська, О. Нестуля, С. Нестуля, Б. Паригін, Т. Полковенко, І. Савицька, Г. Тітова, Г. Угляниця та ін.).

Дослідженням парадигми лідерства в освіті займалися Д. Алфімов, Б. Головешко, А. Зоріна, С. Калашнікова, В. Луговий, О. Романовський, Ж. Таланова, О. Тихомирова, В. Ягоднікова та ін. Педагогічні аспекти формування лідерських якостей у здобувачів вищої освіти розглядали К. Демчук, В. Карманенко, С. Нестуля, В. Огнев'юк, Н. Семченко та ін.

Лідерство як психолого-педагогічний і соціальний феномен є складним багатогранним процесом, який може бути охарактеризований з різних позицій. Однією з важливих характеристик лідерства є його структурний характер. Основні підходи до вивчення лідерства різняться комбінацією трьох основних

змінних, таких як: лідерські якості, лідерська поведінка і ситуація, в якій діє лідер [3].

Сучасний лідер – це особа, яка здатна оперативно реагувати на зміни, що відбуваються в суспільстві, приймати відповідні рішення та нести відповідальність за їх результативність [10 с. 12.].

Спираючись на результати теоретичних та емпіричних досліджень, І. Зязюн акцентує на тому, що лідер – це визнаний член групи, який, використовуючи притаманні йому лідерські здібності та якості, обирає оптимальне рішення для досягнення групової цілі. У своєму дослідженні автор зазначає, що – це процес реалізації позитивного впливу лідера групи на її членів під час досягнення групових цілей; саме лідерство набуває конкретних ознак відповідно до середовища та умов розгортання [12].

Лідер – це член групи або команди, який виявляється під час взаємодії її членів чи організовує їх навколо себе, коли його норми та ціннісні орієнтації узгоджені з груповими і сприяють організації й управлінню цією групою в ході досягнення групових цілей. Разом з тим, А. Кузьмінський, В. Омеляненко визначають, що саме в педагогічному аспекті лідер (від англ.leader – той, який веде, керує) – це член колективу, який у важливих ситуаціях здатний помітно впливати на поведінку членів колективу, виявляти ініціативу в діях, брати на себе відповідальність за діяльність колективу [23].

Досить вдалим, на наш погляд, є визначення С. Гармаша, який під поняттям «лідер» розуміє «особистість, яка має розвинуті комунікативні вміння, здатна словами ефективно впливати на інших людей, з якою бажає співпрацювати більшість колективу [7, с. 41].

Основними нормативно-правовими документами, які у своєму змісті підкреслюють вагомість розвитку лідерського потенціалу, є Стандарт вищої освіти України та Концепція розвитку педагогічної освіти. Під час опанування першого (бакалаврського) рівня вищої освіти одними із програмних результатів навчання студентів спеціальності «Початкова освіта» є: «управління складною професійною діяльністю та проєктами в умовах початкової школи, вироблення та ухвалення рішення в непередбачуваних робочих та навчальних контекстах», «організація конструктивної та партнерської взаємодії з учасниками освітнього процесу початкової школи, застосування практики самозбереження психічного здоров’я, усвідомленого емоційного реагування» [35]. Власне, саме вони

підтверджують необхідність розвитку лідерських якостей майбутніх учителів початкової школи.

Без опанування лідерських якостей важко реалізувати зазначені програмні результати. У Концепції Нової української школи, як зазначає видатний науковець сучасності – академік, професор В. Огнев'юк, уперше в історії української педагогічної освіти висвітлюється питання вчителя-лідера. На думку науковця, «психологічна компетентність та розвинений емоційний інтелект є основою, на якій зростає вчитель-лідер» [28].

У філософському енциклопедичному словнику «якість» тлумачиться як філософська категорія, що виражає невіддільну від буття об'єкта його істотну визначеність, завдяки якій він є саме цим, а не іншим об'єктом. Якість відображає стійке взаємовідношення складових елементів об'єкта, яке характеризує його специфіку, що дає можливість відрізняти один об'єкт від інших. Саме завдяки «якостям» кожен об'єкт існує й мислиться як щось відмежоване від інших об'єктів. Разом із тим «якість» висловлює й те загальне, що характеризує весь клас однорідних об'єктів. Тому під якостями ми розуміють сукупність ознак, на основі яких ми можемо відокремлювати та розрізняти об'єкти між собою.

Науковець А. Фрайман виділив три основні етапи у визначенні суті цього поняття:

1) «якість» як властивість об'єкта;

2) «якість» як сукупність найважливіших властивостей об'єкта;

3) «якість» як цінність або корисність досліджуваного об'єкта, його споживча вартість.

Лідерські якості недоцільно розглядати окремо від особистісних. Так, І. Богданова визначає особистісні якості як сукупність стійких численних внутрішніх утворень, що характеризуються певною системою знань, умінь, навичок, ідей, поглядів, переконань, соціальних і психологічних властивостей [1]. В. Ягоднікова вказує, що якості особистості – це стійкі характеристики особливостей поведінки людини, які мають значення для її соціального оточення [40].

Марія Пілар Касерес-Рече (Іспанія) до якостей успішного лідера відносить:

– чесність: перед собою та іншими, адже досягають вершин у тій команді, де є підтримка, розуміння, відкритість і порядність між її

представниками. Довіру легко втратити, але важко заслужити. Тому лідеру варто приділяти особливу увагу цій рисі характеру;

– емпатійність: уміння співпереживати, відчувати потреби інших – це та якість, без якої лідерство не буде ефективним. Емоційний настрій кожного в групі має вагомий вплив на всіх її учасників та досягнення загальної мети. Вміння лідера полягає в тому, щоб підтримати, мотивувати кожного представника своєї групи задля досягнення особистісних та групових цілей;

– комунікативні навички: жоден процес спілкування не відбувається без оволодіння цією навичкою. Акцентуємо увагу, що йдеться не лише про вміння говорити, а й вміння слухати, розуміти співрозмовника. Саме це дає змогу розкривати потенціал кожного та допомагати, впливати на співрозмовника;

– взаємодія: в основу лідерства покладено вміння постійно збагачувати свої знання та навички, накопичувати їх за рахунок спілкування з іншими лідерами, командою та особистостями, які дають можливість здійснити обмін методами та знаннями, вислухати інші точки зору та розширити свої уявлення для досягнення цілей. Ця якість демонструє прихильність, інтерес і толерантність до різних точок зору;

– відданість та ініціатива: компетентний лідер бере на себе відповідальність і проявляє ініціативу, щоб знати, що відбувається у сфері, до якої він залучений, визначати потреби групи та пропонувати можливі рішення [45].

Описані якості підкреслюють те, що ефективне лідерство потребує постійного діалогу та врахування думки кожного члена команди задля успішного розв’язання проблем, що виникають, та досягнення спільної мети.

Лідерство необхідне для того, щоб перетворити групу людей в команду, в силу, що представляє стійку конкурентну перевагу. Група людей перетворюється в команду, коли у людей є спільне бачення майбутнього, спільні завдання і бажання досягти поставлених сміливих цілей [17].

Узагальнивши різні визначення, під лідерством ми розуміємо інтегроване, відносно стійке, динамічне особистісне утворення, що

характеризується партнерською взаємодією суб'єктів освітнього процесу. Зовнішньо вона виявляється у лідерській поведінці та діяльності. Внутрішньо лідерські якості зумовлюється системою установок, цілей і цінностей та відображають характер потреб, мотивів і переконань особистості [14].

Аналіз зарубіжних наукових джерел дає змогу С. Нестулі виокремити три основні групи лідерських якостей успішних лідерів:

- Інтелектуальні здібності: інтуїція, розсудливість, прозорість, оригінальність, концептуальність, логічне висловлення своїх думок, розум і сила, ерудованість, освіченість, професіоналізм, допитливість та жага до пізнання.
- Психологічні/емоційні риси характеру: емпатійність, гнучкість, спостережливість. креативність та творчість, чесність, сміливість, самовпевненість, урівноваженість, самостійність, енергійність, відповідальність, наполегливість та завзятість, потреба в досягненні цілей, працездатність і владність.
- Особистісно-ділові набуті уміння: кооперуватися, аналізувати людей та скеровувати їх у правильному напрямі, отримувати підтримку оточення, завойовувати популярність та престиж, організовувати діяльність у колективі, такт і дипломатичність, вести переговори з метою переконати, змінювати себе, жартувати та розуміти гумор, брати на себе відповідальність та ризикувати [26. с. 17].

Українська вчена Н. Семченко, досліджуючи лідерські якості педагога-лідера, виділяє наступні чотири основні групи його лідерських якостей:

- організаторсько-ділові: цілеспрямованість, організованість, переконливість, активність, діловитість, енергійність, об'єктивність, тактовність, доброзичливість, щирість, толерантність;
- емоційно-комунікативні: товариськість, контактність, емпатійність, перцептивність, ініціативність, експресивність, репрезентативність, мовленнєва компетентність;
- інтелектуально-креативні: швидкість, гнучкість, аналітичність, критичність, продуктивність, точність, послідовність, ерудованість, компетентність, самостійність;
- морально-вольові: гуманність, людинолюбство, соціальна відповідальність, почуття обов'язку, порядність, чесність, оптимізм, альтруїзм, самокритичність, дисциплінованість, гідність, упевненість, терплячість, самовладання, працелюбність, рішучість, сміливість,

стійкість, наполегливість, сила волі, стійкість до стресу, адекватна самооцінка [33].

Сучасний учитель – це, як відомо, соціальний лідер, який виконує функції як управлінця, менеджера, так і організатора. На нього покладена значна відповідальність за реалізацію основної мети – виховання всебічно розвиненої, компетентної особистості, яка здатна реалізовувати свій потенціал та стати гідним членом суспільства.

Окрім безпосередньої роботи з учнями, важливим аспектом педагогічної роботи є співпраця з батьками своїх вихованців. У цьому контексті вчитель має демонструвати не лише високий рівень професіоналізму, а й достатній рівень впливу на батьків задля активного залучення їх до життя класу та обізнаності щодо особливостей виховання своєї дитини. Вміти організувати та надихнути, змотивувати – є нічим іншим, як якостями лідера, які реалізуються під час вирішення різних ситуацій, які виникають в освітньому процесі [32].

На основі визначених лідерських якостей педагога науковцем С. Нестулею сформована модель цілісної структури особистості педагога-лідера, що містить компоненти та відповідні їм критерії. Це:

- мотиваційно-ціннісний (професійна спрямованість – уміння мотивувати себе та інших, визначати ціннісні орієнтації задля підвищення свого професійного рівня);
- емоційно-комунікативний (емоційний інтелект та комунікативні якості – вміння сприймати та впливати на емоційний стан оточуючих, розуміти психологічну основу вчинків інших та власних);
- організаційно-регулятивний (схильність до лідерства, здатність до саморегуляції – вміння реалізовувати ефективний освітній процес та проявляти свої лідерські якості);
- рефлексивно-оцінювальний (рефлективність – здатність до самооцінки, саморегуляції та самоактуалізації своєї професійної діяльності) [26].

Завдяки зазначеним компонентам педагог зможе впливати на учнів, адже його основним завданням є не лише навчити, виховати, а й духовно спрямувати школярів на втілення свого потенціалу для реалізації талантів.

Враховуючи зміну ролі вчителя в освітньому процесі на фасилітатора, зазначимо, що, на наш погляд, основними лідерськими

якостями, якими він має оволодіти, є: готовність до змін та їх реалізації, орієнтація своєї діяльності на особистість, комунікативні уміння, уміння створювати ситуації успіху та підтримувати учнів у їх прагненнях, працювати у команді та дослухатися до думки кожного її представника, вирішувати складні завдання та досягати поставлених цілей, виявляти креативність та ініціативність, володіти своїм психоемоційним станом та впливати на стани інших, брати на себе відповідальність та бути готовим до змін і продукувати їх в освітньому середовищі, орієнтувати учнів на постійний саморозвиток.

Опанування зазначених якостей дасть змогу вчителю реалізувати не лише власний потенціал, а й розробляти траєкторію успіху для своїх вихованців.

Значущим у розвитку вчителя-лідера є його бажання до постійного самоудосконалення, здобуття нових знань та навичок щодо їх застосування у своїй професійній діяльності. Сучасний учитель має бути інноватором та легко сприймати мінливі умови розвитку освіти [32].

Г. Куценко зазначає, що педагог як менеджер освітнього процесу має бути лідером колективу учнів на занятті, щоб ефективно розв’язувати різноманітні навчальні проблеми (реагувати на непередбачувану поведінку учнів, активізувати їхню розумову працю, встановлювати з ними надійний зворотний зв’язок, ставити учнями чіткі, зрозумілі завдання, управляти навчальною колективною діяльністю, створювати умови для самостійного вирішення проблем тощо). Автор стверджує, що особливість діяльності сучасного педагога як менеджера освіти полягає в тому, що він постійно перебуває в центрі групової активності учнів, колег, адміністрації закладу освіти. Одночасно чи почергово він виконує ролі керівника, організатора, наставника, ментора, супервізора, консультанта, дослідника, доповідача тощо [20]. Для цього сучасному педагогу необхідно володіти лідерськими якостями, які й забезпечать ефективність його професійної діяльності.

Аналіз сучасних освітніх програм засвідчив, що фахова підготовка майбутніх учителів здійснюється на основі компетентнісного підходу, нового орієнтиру, що забезпечує підготовку професіонала з відповідними теоретичними знаннями, практичними уміннями, здатного втілювати їх у власній професійній діяльності в умовах початкової школи. Сутність компетентнісного

підходу до формування лідерських якостей у майбутніх учителів початкових класів відображено у стандарті «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти» [29].

Як сформувати лідерські якості у майбутніх учителів початкових класів? Вважаємо, що формування лідерських якостей у майбутніх учителів початкових класів – цілеспрямований і керований процес, спрямований на набуття здобувачами знань, умінь і навичок лідерства, впливу та управління. Для ефективної організації цього процесу необхідно створювати психолого-педагогічні умови, що забезпечують становлення вчителя-лідера.

На основі аналізу наукових джерел із досліджуваної проблеми О. Білик, Л. Беспалько, А. Алмаші-Копин виділяють такі умови формування лідерських якостей у майбутніх учителів початкових класів, як:

- врахування психологічних особливостей особистості здобувача,
- формування в майбутнього вчителя мотивації та позитивного ставлення до лідерства,
- оновлення змісту психолого-педагогічних дисциплін,
- поєднання традиційних та інноваційних підходів до вирішення поставленого завдання,
- організація активної пізнавальної діяльності здобувачів, участь у студентському самоврядуванні, організація тренінгів із лідерства.

Сукупність цих умов забезпечує успішну соціалізацію особистості, підготовку до ефективного здійснення професійної педагогічної діяльності та формування лідерських якостей у майбутніх учителів початкових класів [3].

Формування лідерських якостей майбутніх педагогічних працівників – це важливий аспект у їхньому професійному становленні, тож починати його потрібно ще в університеті.

Як зазначалося вище, для формування м’яких навичок, разом з тим і лідерських, ефективне освітнє середовище створюється в умовах командної роботи. Ідеться про формування таких компетентностей, як готовність майбутнього фахівця самостійно й свідомо приймати відповідальні рішення, працювати в команді й правильно будувати взаємини з іншими людьми. Це вказує на необхідність мобілізації у студентів ресурсних можливостей у вияві

лідерських здібностей, тобто активізації їхнього лідерського потенціалу, можливого реагування на соціально-педагогічні умови.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури було встановлено, що потенціал особистості вміщує як потенційне (здібності, особистісні якості, позитивні спадкові чинники), так і систему відновлювальних інтелектуальних, психологічних і вольових ресурсів, які забезпечують успішний особистісний і соціальний розвиток.

Виконуючи функції капітана команди у здобувача вищої освіти формується манера й способи поведінки лідера, уміння людини діяти як лідер (Блейк, Лайкер, Дж. Моутон, У. Шмідт та ін.). У командній взаємодії формується мотиваційний компонент лідерства. Адже взаємодія здійснюється на основі збігу індивідуальних і суспільних цінностей при усвідомленні загальних цілей лідера й інших членів команди.

Студенти – це найактивніша, сприйнятлива до впливу й орієнтована на перспективу частина молоді, тому до системи вищої освіти висуваються особливі вимоги. На даному етапі актуальними є завдання, вирішення яких сприятиме створенню умов для розвитку конкурентоспроможної особистості. Адже, конкурентоспроможний випускник вищого закладу освіти має бути здатним до професійної мобільності, зміни видів діяльності, освоєння нових професій, знаходження ефективних рішень в умовах конкуренції

Виконання різних ролей у команді, спонукає студентів приймати й освоювати нові функції лідерської поведінки.

Активізація лідерського потенціалу здобувачів вищої освіти у процесі командної роботи під час навчальної діяльності забезпечує фомування низки м’яких навичок: уміння уникати або вирішувати конфлікти, створювати домовленості, навички ефективного делегування, рішення проблем, менторства і здатність навчати. У студентів формуються установки на активну життєву позицію та освоєння лідерської моделі поведінки, набувається досвід вирішення професійних і міжособистісних проблем, розвивається репутація лідера та ін.

У процесі формування професійної готовності фахівця, розрізняють два взаємопов’язані складники (О. Столяренко,) – попередньої, завчасної, запланованої підготовленості особистості до професійної діяльності й безпосередньої, миттєвої, ситуаційної готовності до розв’язання конкретних завдань, основну увагу у ЗВО

приділяється першій. Так, організований освітній процес у вищому закладі освіти спрямований на формування необхідного для діяльності майбутнього педагога рівня попередньої професійної готовності.

Однак, і при досить високому рівні потенційної професійної готовності, діяльність фахівця може виявитися малоефективною, якщо в нього немає досвіду щодо швидкої мобілізації інтелектуальних, фізичних і духовних сил, досвіду саморегуляції, прояву професійно-особистісних функцій у змінних умовах освітнього процесу, досвіду зміни виду професійної діяльності.

Ситуаційний рівень функціонування освітнього середовища служить джерелом досвіду вироблення безпосередньої готовності фахівця, бо вона якраз і відрізняється високою динамічністю, рухливістю і залежністю від ситуативних обставин. У той же час ситуативна психологічна готовність виступає наслідком актуалізації потенційної готовності, досвід формування якої закладається у навчальній діяльності.

Професійно-особистісний досвід, що здобувається в освітньому процесі та досвід, що «поставляється» освітнім середовищем, різняться: за умовами набуття, спектру можливостей самостійного вибору, щодо діяльності індивіда і відповідальності за її результати, за складністю подоланих перешкод, ступеня досвіду, його оцінки та застосування.

Співставлення специфіки особистісного досвіду, набутого в освітньому процесі, свідчить про те, що для професійно-особистісного розвитку необхідна інтеграція особистісного досвіду, набутого в сфері організованих педагогічних впливів, і досвіду пошуку смислів, досвіду комунікації, досвіду прийняття рішень, відповідальності, самооцінки, досвіду реакції на запропановані середовищем зразки поведінки є наслідком впливів середовищних феноменів.

Виконуючи роль капітана команди, в особистості формуються такі лідерські якості, як впевненість та віра в себе, стратегічне мислення, відповідальність, наполегливість та цілеспрямованість, комунікативні навички, емоційна стійкість, емпатія та розуміння, мотивація та натхнення, здатність до навчання інших, здатність створювати ситуацію успіху в команді.

У процесі командної роботи лідер починає вірити у власні сили та ідеї, аби надихати інших, бачити загальну картину, планувати та

визначати правильний напрямок для команди, прагнути діяти, приймати виклики та наполегливо йти до поставленої мети.

Доносячи до членів команди завдання, капітан має можливість навчитися чітко висловлювати свої думки, слухати інших, здійснювати конструктивний зворотний зв'язок та вирішувати конфлікти, зберігати спокій та позитив у стресових ситуаціях, контролювати емоції, бути готовим брати на себе відповідальність за рішення та їхні наслідки.

Крім того, будучи лідером команди, студент (школяр) вчиться розуміти потреби, інтереси та почуття інших людей, створюючи довіру та співпрацю в колективі, набуває здатності запалювати інших своєю пристрастю, мотивувати до праці та розвитку, самовдосконалення. І зрештою, організовуючи командну роботу, капітан опановує здатність об'єднувати людей для досягнення спільної мети.

Тому надзвичайно важливо аби всі майбутні педагоги спробували себе в ролі капітана команди аби в майбутньому організовувати ефективну командну роботу в процесі навчальної діяльності учнів у класі. Очільника команди може призначати вчитель, його можуть обирати самі члени команди або окремі здобувачі пропонують себе в ролі капітана [14].

Дуже важливо, у випадку, якщо серед студентів академічної групи ЗВО чи учнів класу, ще знайдуться ті, хто не наважувався очолювати команду, доцільно їх виявити й запропонувати їм створити свою команду, вибравши із вже сформованих команд, по одному представнику з ким би він хотів попрацювати й довести, що він не слабший за інших. Це допоможе йому повірити у свої сили, стати впевненішим і здобути авторитет серед одногрупників (однокласників).

Зважаючи на те, що в житті людині доведеться працювати й під керівництвом інших членів команди, важливо навчити студентів, а вони в майбутньому навчать здобувачів початкової освіти, виконувати спільну роботу з іншими співробітниками на досягнення єдиної мети, виконуючи роль підлеглого. Тому зміна ролей в команді сприяє формуванню не тільки лідерських навичок, а й необхідних в майбутньому для роботи в колективі навичок комунікувати з партнерами, зокрема, налагоджувати зв'язок з колективом, співробітниками або партнерами через вміння коректно спілкуватися,

висловлювати думку, презентувати себе й свою роботу. Серед комунікативних навичок найчастіше виділяють:

– вміння слухати співрозмовника,

– вміння вести переговори, домовлятися, переконувати,

– розуміння невербальних сигналів і комунікації,

– самопрезентація,

– вміння говорити на публіку, публічні виступи,

– навички листування, письмове спілкування.

Щоб сформувати такі навички в процесі навчання, студентів (учнів) необхідно:

– навчати критично мислити, приймати рішення, розв'язувати проблеми;

– вчити толерантному спілкуванню, ставити запитання, презентувати різні позиції;

– заохочувати до співпраці, вчити досягати компромісу;

– створювати ситуації, в яких би здобувачі освіти безпосередньо визначали та розв'язували конкурентні суспільні проблеми та ситуації (особливо проблеми своєї місцевості, найближчого середовища та інших груп, до яких вони належать [24].

Про необхідність формування таких навичок свідчить Закон України «Про освіту» (стаття 12): «Спільними для всіх компетентностей є такі вміння: читання з розумінням, уміння висловлювати власну думку усно і письмово, критичне та системне мислення, здатність логічно обґрунтовувати позицію, творчість, ініціативність, уміння конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, розв'язувати проблеми, здатність співпрацювати з іншими людьми» [11].

Отже, сьогодні передусім важливо опанувати soft skills: вміння працювати в команді, розв'язувати проблеми та знаходити творчі рішення.

3. Формування критичного мислення майбутніх учителів початкової школи в процесі командної взаємодії.

Сьогодні випускник школи XXI століття повинен опанувати такі м'які навички:

– уміти самостійно здобувати знання;

– застосовувати їх на практиці для розв'язання різноманітних проблем;

– самостійно критично мислити, шукати раціональні шляхи в розв’язанні проблем;

– працювати з різною інформацією, аналізувати, узагальнювати, аргументувати;

– бути комунікабельним, контактним у різних соціальних групах, гнучким в мінливих життєвих ситуаціях [9].

Відповідно до нашого дослідження, ми зупинимося на формуванні однієї з м’яких навичок – критичного мислення в умовах командної взаємодії. І хоча проблема критичного мислення у психолого-педагогічній науці не нова, саме з моменту прийняття Концепції Нова українська школа у вітчизняній науці починаються активні пошуки щодо змісту і технологій формування критичного мислення в освітньому процесі.

Аналіз досліджень західних вчених показав, що в даний час немає спільного розуміння того, що є критичним мислення – це особливий тип свідомості, певні інтелектуальні здібності, природні схильності, і особливі навички. Ось деякі з найбільш добре відомих визначень: Е. Глейзер визначив, що здатність критично мислити передбачає три речі: ставлення до буття та здатність розглянути вдумливо проблеми та предмети, які приходять в межах свого досвіду; знання методів логічного запитання та міркування; певна майстерність у застосуванні цих методів. А також він зазначав, що критичне мислення, вимагає постійних зусиль для вивчення будь яких переконань або знань у світлі доказів, що їх підтримують, та подальших висновків, до яких вони підштовхують [42].

М. Ліпман вказував, що критичне мислення – це вміле, відповідальне мислення, яке сприяє правильним судженням, бо воно чутливе до контексту, покладається на критерії, й самокорегується [44].

Р. Косгроув розділяє критичне мислення на три категорії:

– інтелектуальний аналіз, здатність ділитися важливі інтелектуальні конструкції в складові частини;

– інтелектуальна оцінка, вміння оцінювати інтелектуальні конструкції;

– інтелектуальне вдосконалення, здатність виправити слабкі місця та вдосконалити сильні сторони, виявлені шляхом аналізу та оцінка.

Розвиток інтелектуальних рис, або характеристики розуму, які є необхідними для розвитку критичного мислення (наприклад, інтелектуальна наполегливість) і потребує розвитку через критичне мислення (наприклад, інтелектуальна автономія) [42].

На думку С. Чугай та О. Хващевської, сучасне розуміння критичного мислення виходить за рамки стандартного набору знань-умінь-навичок, що так звично для вітчизняної педагогіки і стосується більше особистості: «критична мислення – це раціональне, рефлексивне мислення, яке є спрямованим на визначення того, у що вірити чи як вжити заходів. З таким розумінням критичне мислення включає як здібності (вміння), так і схильність (ставлення)» [39].

Отже, ми вважаємо, що критичне мислення – це спосіб мислення, при якому людина здатна ставити під сумнів будь-яку інформацію, гіпотези, виділяти справжнє і хибне, обґрунтовано висувати нові припущення, а також знаходити оптимальні шляхи вирішення завдань і поважати думки інших. Думати критично і успішно соціалізуватися – це значить думати краще, якісніше. Таку здатність необхідно розвивати кожному члену суспільства, в зв’язку з постійним перетворенням всіх сфер життєдіяльності, до яких необхідно пристосовуватися.

Психологами встановлено, що розвиток мислення людини невіддільний від розвитку його мови. Тому найважливіше завдання в розвитку критичного мислення, наприклад, для вчителя початкової школи чи учня – навчитися умінню словесно описувати способи розв’язання задач, розказувати про прийоми роботи, називати основні елементи задачі, зображати і читати графічні її зображення. Засвоєння необхідного словникового запасу дуже важливе для формування та розвитку внутрішнього плану дій.

Завдання нашого дослідження полягає не тільки в розгляді значення і ролі формування критичного мислення у майбутнього педагога, а й у виявленні ефективних форм організації занять, що стимулюють як успішне проходження професійної соціалізації, так і розвиток критичного мислення. В якості ефективних форм організації занять ми розглядаємо командну роботу, яка сприяє взаємодії, взаєморозуміння і взаємозбагачення, а також забезпечує краще засвоєння теоретичного матеріалу, що й спрямоване на формування думок, відносин, навичок прийняття рішень та ін.

Психологами встановлено, що розвиток мислення людини невіддільний від розвитку його мови. Тому найважливіше завдання в

розвитку критичного мислення, наприклад, для вчителя початкової школи чи учня – навчитися умінню словесно описувати способи розв'язання задач, розказувати про прийоми роботи, називати основні елементи задачі, зображати і читати графічні зображення її. Засвоєння необхідного словникового запасу дуже важливе для формування та розвитку внутрішнього плану дій.

Оскільки у процесі командної роботи на заняттях час від часу створюється ситуація дискусії, яка спрямовує студентів до активних роздумів, самостійної роботи під час засвоєння нових знань, до вміння висловлювати припущення на основі порівнянь та логічних роздумів. Вона застосовується для розвитку самостійності мислення, дослідницьких умінь, творчого підходу до справи. Якщо розглядати дискусію як одну із навчальних ситуацій особистісно зорієнтованого спілкування, то варто зазначити, що вона є одним із засобів активізації навичок спілкування та збагачення словникового запасу, тому що дискусія – це діяльнісний процес, упродовж якого відбувається дослідження, розбір, обговорення будь-якого питання, проблеми [39].

Зазначимо, що в командній взаємодії майбутній учитель удосконалює навички спілкування та ведення діалогу. Також, головне завдання викладача – домогтися того, щоб робота в команді сприяла розвитку пізнавальних інтересів студентів, бо зацікавленість є ефективним засобом успішного навчання, необхідною умовою досягнення позитивних наслідків. Це стимулює ініціативність майбутніх учителів, сприяє розвитку рефлексивного мислення.

Однак необхідно пам'ятати, що застосування дискусії рекомендується у тому випадку, коли члени команди володіють значним ступенем зрілості і самостійності в оволодінні знаннями і формулюванні проблем, у підборі і чіткому представленні власних аргументів, в предметній підготовці до теми дискусії.

На перших порах зусилля викладача зосереджені на формуванні дискусійних процедур. Він допомагає виявити різні точки зору, позиції, способи аргументації, їх співвіднесення. Чим більше студенти привчаються мислити, тим більшим стає їх творчий потенціал.

Взаємодія в навчальній дискусії будується не просто на почергових висловах, питаннях і відповідях, а на зверненні студентів один до одного для поглибленого і різнобічного обговорення самих ідей, точок зору та проблеми.

Щоб навчити майбутніх учителів прийомам організації обміну думками, які знадобляться в процесі командної роботи, бажано використовувати згорнуті форми дискусії, які представлені в таких інтерактивних технологіях як: «Круглий стіл», «Панельна дискусія», «Форум», «Симпозіум», «Дебати», «Акваріум» та ін.

«Круглий стіл» – особлива форма дискусії, при якій обмін думками відбувається в невеликій групі (п'ять здобувачів освіти), якій властиві певний порядок і черговість висловлювань його учасників, а також рівні права і позиції всіх присутніх. Проводити його можна у різних ситуаціях і з різною метою: коли назріває якась проблема, для генерації нових ідей, обговорення існуючих, щоб підбити підсумки, після якогось заходу.

Засідання експертної групи («панельна дискусія») – передбачає обговорення дискусійного питання маленькою групою (4–6 учасників) із заздалегідь призначеним очільником. Як відомо, панельна дискусія проходить у два етапи:

- обговорення проблеми всіма учасниками групи;
- виклад позиції групи у виступах.

При цьому дуже важливим є те, що кожен учасник виступає з повідомленням, тобто має можливість висловити свою особисту думку з теми, що розглядається, та збагатити словниковий запас.

«Форум». Ця форма дискусії передбачає обговорення, схоже із засіданням «експертної групи». Але в організації її є особливість: в ході обговорення група вступає в обмін думками з усіма. Це, в свою чергу, дає можливість зіштовхувати безліч думок, в ході обговорення яких виявляються різні погляди.

«Симпозіум». Це особлива форма взаємодії «експертної групи» з аудиторією. Після виступу «експертної групи», коли учасники виступають з повідомленнями, що представляють їх точки зору, всі починають ставити питання, які потребують роз'яснення незрозумілого.

«Дебати» – обмін думками. При цій формі дискусії відбувається обговорення проблеми, побудоване на основі заздалегідь фіксованих виступів представників двох конкуруючих груп. Завдання промовця полягає в тому, щоб не тільки висловити свою думку, але і спростувати погляд суперника.

«Техніка акваріума» – різновид дискусії, яка застосовується при роботі з матеріалом, зміст якого пов'язано з суперечливими підходами, розбіжностями. «Техніка акваріума» розвиває навички

участі в командній роботі, дає можливість проаналізувати хід взаємодії учасників на міжособистісному рівні.

Отже, дискусія сприяє не тільки розвитку критичного мислення особистості, а й розглядається як результат колективного мислення та розвиває такі м'які навички:

- критичного судження та міркування,
- публічного виступу,
- творчого опрацювання інформації.

Зважаючи на те, що в нашому дослідженні йде мова про формування соф скілів у майбутніх учителів початкової школи, де провідним видом діяльності молодшого школяра є гра, то на початковому етапі запровадження командної роботи студентів, на заняттях варто організовувати такі ж види ігор, як у початковій школі, в процесі яких формувалися б навички, які знадобляться в командній роботі. Саме в цьому випадку відбувається тренування в майбутніх учителів початкової школи багатьох важливих організаційних навичок для підготовки здобувачів освіти до роботи в команді. В спілкуванні з однолітками утворюються комфортні умови для висловлення своєї позиції та перегляду її зі сторони поглядів партнерів, тобто, учасники гри набувають навичок критичного мислення.

Провідна роль у цьому належить сюжетно рольовим і діловим іграм. Їхня форма проведення передбачає імпровізоване розігрування певної ситуації. У процесі гри встановлюється невимушена обставина. Її органічний хід включає природне командування і підпорядкування, яке не сприймається агресивно.

Ділова гра є формою відображення предметного і соціального змісту професійної діяльності, формування систем відносин, створення різного роду умов професійної діяльності.

Включаючись в таку діяльність, студенти (школярі) набувають і інших м'яких навичок, які необхідні та удосконалюються в командній роботі, зокрема таких як:

- виконувати різні соціальні ролі;
- виражати різні цивільні позиції;
- організовувати або впливати на вчинки інших учасників;
- встановлювати комунікативні зв'язки, налагоджувати контакти;
- вирішувати конфліктні ситуації, які виникли в ході гри.

Узагальнюючи вищесказане, доцільно зазначити, що гра створює комфортну атмосферу для ефективного формування критичного мислення як для учнів, так і для майбутнього вчителя.

Отже, застосування технології розвитку критичного мислення на заняттях з різних навчальних дисциплін у закладі вищої освіти, допоможуть підготувати майбутніх педагогів до формування в учнів досвіду командної роботи та м'яких навичок, що стануть орієнтиром в майбутньому житті, сприятимуть підвищенню рівня їх моральності, толерантності, а значить їх ключових компетентностей.

4. Створення в командній роботі сприятливих умов для формування в здобувачів освіти комунікативних навичок.

До найважливіших м'яких навичок, які повинна мати людина, це відмінні комунікативні здібності. Адже взаємодія людини з навколишнім світом відбувається завдяки спілкуванню. Спілкування важливо для чіткої та зрозумілої передачі інформації. Уміння слухати співрозмовника є теж не менш важливим аспектом комунікації.

Спілкування насамперед характеризується залученням до практичної взаємодії людей з приводу трудової, навчальної або ігрової діяльності. Сучасна освіта особливу увагу приділяє саме умінню спілкуватися. У більшості документів (у законі України «Про освіту», Стратегії розвитку вищої освіти, Концепції розвитку педагогічної освіти, Державній цільовій програмі роботи з обдарованою молоддю) є пункти, що наголошують на важливості вчити та розвивати вміння міжособового спілкування – вдосконалювати комунікативні навички. Формування та розвиток у дітей і молоді цього вміння сприятиме подальшому самопізнанню та самовдосконаленню молодої особистості [30].

Серед комунікативних навичок найчастіше виділяють:

– вміння слухати співрозмовника,

– вміння вести переговори, домовлятися, переконувати,

– розуміння невербальних сигналів і комунікації,

– самопрезентація,

– вміння говорити на публіку, публічні виступи,

– навички листування, письмове спілкування.

В українському тлумачному словнику значення комунікації – комуніка́ція (від лат. communico – спілкуюсь з кимось) 1. Спілкування, передача інформації. 2. У філософії екзистенціалізму і персоналізму – спілкування, в процесі якого одна самітня душа

відкриває себе іншій... спілкуватися – це акт чи процес передачі інформації іншим людям або живим істотам, зв'язок між двома або більше індивідами, що грунтується на взаєморозумінні, повідомлення інформації однією особою іншій або ряду осіб [5].

Комунікація (від англ. *communicate* – повідомляти, передавати) – один з аспектів людського спілкування, зокрема інформаційний, що передбачає обмін уявленнями, ідеями, ціннісними орієнтаціями, емоціями, почуттями, настроями тощо.

Комунікація здійснюється під час взаємодії людей, навіть якщо людина виконує певну діяльність індивідуально: по-перше, з якоюсь однією людиною або людьми, які повинні оцінити результати діяльності – вона думає про людей та їхні судження, по-друге, з самою собою – вона повідомляє собі уявлення, ідеї, цінності орієнтації, емоції, почуття, настрій тощо, самостійно оцінюючи ці повідомлення [30].

Кожен індивід, від народження проявляє особистісні, лише йому притаманні якості, що відрізняють від інших. З часом людина починає пристосовуватися до навколишнього середовища й обов'язково взаємодіє з іншими, для чого використовує спілкування, тобто здійснює комунікацію. Навіть люди, які мають певні мовні проблеми, також активно взаємодіють, спілкуються зі світом та оточуючими – комунікативна діяльність охоплює усіх людей [30].

Наразі досягнення людини у сфері взаємин з оточуючими все частіше відображаються в понятті «комунікативна компетентність» або «компетентність у спілкуванні». Як зазначають С. Максименко, М. Забродський, О. Сидоренко, Г. Данченко та ін., процес взаємодії не завжди відбувається вдало, здебільшого через невміння людей спілкуватися між собою. Це невміння зумовлено недостатньою комунікативною компетентністю, що природним шляхом поліпшується повільно, а у звичайних умовах життя у більшості людей не досягає досить високого рівня розвитку [30].

За О. Коберником, комунікація: вміння спілкуватися відповідно до ситуації, враховувати міміку і жести, вміння домовлятися, відповідно починати і завершувати розмову, підсумовувати результати розмови, готовність спілкуватися з клієнтами будь-якого віку [14]

На думку В. Тищенка, «комунікативні вміння – це вміння правильно, грамотно і доступно пояснювати свої думки і адекватно сприймати інформацію від співрозмовника» [37].

Дослідник з проблеми комунікації Г. Лещенко, вважає, що комунікативні вміння – це здатність правильно будувати свою поведінку, управляти нею відповідно до завдань спілкування. Комунікативні вміння – це вміння, за допомогою яких можна встановлювати і підтримувати контакти з іншими людьми на основі внутрішніх ресурсів, необхідних для побудови ефективної комунікативної дії в ситуаціях міжособистісного спілкування [22].

Проаналізувавши наукову літературу, ми дотримуємося точки зору науковців, де комунікативні вміння полягають у вмінні спілкуватися і за допомогою спілкування вирішувати ігрові, пізнавальні та творчі завдання. Можна виділити такі компоненти комунікативних умінь:

1) слухати співрозмовника і правильно розуміти його думку, формулювати у відповіді своє судження (мовні та мовленнєві вміння);

2) доречно використовувати міміку, жести, пози, уміння розуміти емоції співрозмовника (невербальні вміння);

3) застосовувати правила мовного етикету; будувати стосунки з людьми, знаходити певний підхід до конкретної людини.

Таким чином, під комунікативними слід розуміти такі вміння:

1) передавати свої думки в усному і письмовому висловлюванні точно, без спотворення (будувати діалогічне висловлювання з дотриманням умов спілкування; будувати монологічне висловлювання з дотриманням умов спілкування);

2) будувати власні висловлювання з використанням засвоюваного мовного матеріалу в певних стилях та жанрах мовлення;

3) використовувати формули мовленнєвого етикету, звертань у побудові висловлювання;

4) слухати співрозмовника, розуміти сутність почутого і ставити запитання до почутого; здійснювати інформаційний обмін, взаємовплив [6].

Формування комунікативних умінь здобувачів освіти є одним із пріоритетних завдань закладу освіти, оскільки результативність і якість процесу спілкування більшою мірою залежить від рівня комунікативних умінь суб’єктів спілкування.

Безперечно, в процесі формування комунікативних умінь, педагогу потрібно дотримуватися важливих принципів особистісно-

орієнтованого освітнього процесу, коли виокремлюється унікальність та індивідуальність кожного учня, важливим є сприяння у розвитку творчості дітей, виявлення їхніх індивідуальних здібностей, а взаємодія між учителем та школярами має відбуватися з урахуванням цих особливостей [2]

Для ефективного формування комунікативних умінь, педагог під час командної роботи має забезпечити усвідомлення здобувачами освіти основних правил спілкування та взаємодії і здійснювати чіткий контроль при їх виконанні, зокрема:

– вільний прояв самовираження та самореалізації;

– самостійність під час творчості, де не треба оцінювати, порівнювати, критикувати;

– має проявлятися задоволення власною діяльністю, особливо для здобувачів із заниженою самооцінкою;

– результати діяльності потребують особливої уваги [6].

Взявши за основу вислів О. Савченко, що на заняттях доцільно враховувати певні принципи, які характеризують особливості емоційності, унікальності, самовираження, успішності, спільної творчості в освітньому процесі [32], робимо висновок, що ефективні умови для реалізації цих принципів при формуванні комунікативних умінь створюються саме у процесі командної роботи.

У процесі самореалізації здобувачів освіти у командній взаємодії формується індивідуальність, самостійність, самооцінка, здатність використовувати різні способи комунікації та засоби вираження емоцій і почуттів. В умовах такого навчання формуються індивідуальні особливості, зокрема, уявлення про себе, яке пов’язуються з оцінною діяльністю. Це стає значним стимулом до подальшого самовдосконалення та самореалізації. В умовах командної роботи, під час здобуття певних результатів, розуміння нових ролей, опановування досвідом при взаємодії та спілкуванні можуть виникати проблемні ситуації, які потрібно долати.

Під час навчання існують передумови для розвитку здобувачів із заниженою самооцінкою. Значення педагога в таких випадках є вагомим при отриманні певних результатів навчання. Адже оцінка дещо утруднює процес творчого розвитку здобувачів в освітньому процесі та може заважати невимушеним висловлюванням, думкам, поглядам під час спілкування та взаємодії.

Щоб підвищення рівня сформованості комунікативних умінь і навичок членів команди і їх творчої самореалізації, на думку

О. Корніяки: «необхідні дві умови: психологічна свобода і психологічна безпека, одним з головних компонентів якої є відсутність оцінювання. Оцінювання завжди сприймається як загроза, завжди означає, що якась частина досвіду буде закрита для свідомості» [19].

У процесі підготовки майбутнього вчителя початкової школи слід врахувати, що вагомим для дітей молодшого шкільного віку є значення певних емоційних відгуків і переживань. Тому, вивчаючи освітні компоненти в заклад вищої освіти, студента необхідно переконати в тому, що вчитель досить обережно має схвалювати чи заперечувати об'єкти дійсності, оскільки тоді відбувається нав'язування його оцінних суджень і ставлень учням, а це призводить до звуження характеристик навколишнього світу [34].

До того ж, майбутній учитель початкової школи під час вивчення навчальних дисциплін має засвоїти шляхи розширення можливостей емоційного та самостійного усвідомлення навколишньої дійсності, бути здатним сприяти появі зацікавленості та різноманіття у життєдіяльності дітей. Процес навчання, який здійснюється у взаємодії учасників команди, може сприяти оволодінню комплексом умінь і навичок важливих для розвитку творчості та становлення здобувачів освіти у міжособистісних взаєминах:

– успішність при взаємодії з оточенням з чітким розумінням, визнанням і прийняттям інших;

– усвідомлення власного значення у колективі під час взаємодії, виконанні командного завдання;

– прагнення до спілкування, коли спільне виконання навчального завдання, сприяє розвитку вмінь домовлятися, слухати інших, висловлювати власні ідеї та бажання;

– вирішення наявних проблем у команді, зі знаходженням правильних відповідей кожним її учасником, а результатом буде спільний успіх;

– налагодження міжособистісних довірливих взаємин в команді з підтримкою один одного, згуртованістю та прийняттям спільного успіху.

Важливим є забезпечення у командній роботі виконання основних правил спілкування та поведінки, підтримка та допомога один одному. Не доцільними є оцінювання, критика та порівняння,

що складає можливість опори на емоційний комфорт, значення якого є принциповим для успішного здійснення діяльності.

Під час командних обговорень не можна кого-небудь принижувати або знущатися. До кожного члена команди слід ставитися з повагою, незалежно від того, чи подобається вам ця людина і чи згодні ви з її думкою. Це дозволить уникнути непорозумінь [13, с. 56].

Тому зміна ролей у команді сприяє формуванню не тільки лідерських навичок, а й необхідних у майбутньому для роботи в колективі навичок комунікувати з партнерами, зокрема, налагоджувати зв'язок з колективом, співробітниками через вміння коректно спілкуватися, висловлювати думку, презентувати себе і свою роботу.

Отже, спілкування – це багатоплановий процес, необхідний для організації контактів між людьми в ході спільної діяльності. В процесі командної взаємодії її учасники обмінюються думками, намірами, ідеями, переживаннями. Комунікативні вміння є одними з найважливіших умінь сучасної особистості. Від рівня сформованості комунікативних умінь залежить якість спілкування, яка є умовою особистісного розвитку і виховання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богданова І. М. Соціальна педагогіка: Навч. посіб. Київ: Знання, 2008. 343 с.
2. Бех І. Д. Виховання особистості. Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. Київ: Либідь, 2003. 280.
3. Білик О. В., Беспалько Л. А, Алмаші-Копин А. В. Формування лідерських якостей у майбутніх учителів початкових класів як педагогічна проблема. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах.* 2021. № 79. Т. 1. С. 17–19.
4. Брега Н. Упровадження технології колективно-групового навчання. *Сучасна школа України.* 2011. №9. С. 9–19 .
5. Великий тлумачний словник сучасної мови. URL: https://slovnyk.me/dict/vts
6. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація. Київ: Академія, 2006. 256 с.

7. Гармаш С. А. Лідерські якості особистості керівника як запорука успіху. Управління інноваційними проєктами та об’єктами інтелектуальної власності. 2009. С. 37–44.

8. Горбунова В. В. Психологія командотворення: Ціннісно-рольовий підхід до формування та розвитку команд : монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 380 с.

9. Гринько В. О. Використання цифрових технологій для формування у майбутніх учителів навичок XXI століття. *Молодь і ринок*. 5(172), 2019. С. 56–61.

10. Деркач Ю. Я. Педагогічні умови формування лідерських якостей у процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи. *Гуманітарний форум.* Том 2. № 1. 2024. С.11–17.

11. Закон про освіту. URL: https://surl.li/jhepcs

12. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії: монографія. Черкаси: Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. 608 с.

13. Іянла В. І. Використання внутрішньої сили. Ноттінгем. Хей Хаум, 2017. 194 с.

14. Коберник О. М., Котловий С. А. Формування у здобувачів освіти м’яких навичок (soft-skills) у процесі командної роботи. *Суспільство та наукові інтереси.* 2025. №3 (11). С.190–201.

15. Коваль Л. В. Сучасні навчальні технології в початковій школі: навч. посіб. Донецьк: ТОВ «Юго-Восток», 2006. 227 с.

16. Коляда Н., Кравченко О. Практичний досвід формування «soft-skills». *Актуальні питання гуманітарних наук.* 2020. Вип 27. том 3. С. 133–145.

17. Командна робота – запорука успіху. *Методичні рекомендації працівникам клубних закладів*. URL: https://surl.li/ycbmje

18. Кондратюк О. Інноваційні технології в початковій школі. Київ: Шкільний світ, 2018. 150 с.

19. Корніяка О. М.. Психологія комунікативної культури школяра: Монографія. Київ: Міленіум. 2006. 336 с.

20. Куценко Г. Г. Компетентності сучасного вчителя-лідера. *Культура і компетентність сучасного вчителя-лідера* : матеріали обласного науково-практичного семінару, присвяченого 290-річчю з дня народження Г. С. Сковороди / укладачі : Л. В. Литвинюк, Т. О. Бондар. Полтава: ПОІППО, 2012. С. 45–47.

21. Ленсіоні П. Ідеальний командний гравець. Як розпізнати й розвинути три основні якості. Харків: КСД, 2017. 192 с.

22. Лещенко Г. Комунікативна спрямованість уроків розвитку мовлення. *Початкова освіта.* 2008. № 16. С. 13–16.

23. Мараховська Н.В. Педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх учителів у процесі навчання дисциплін гуманітарного циклу: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2009. 22 с.

24. М'які навички як основа організації якісного освітнього процесу. URL: https://surl.li/kczuvo l.

25. Коберник Г. І. Оптимізація форм організації навчальної діяльності молодших школярів сільської школи. URL: https://surl.li/hksfqr

26. Нестуля С. І. Дидактичні основи формування лідерської компетентності майбутніх бакалаврів з менеджменту: монографія. Полтава: ПУЕТ. 2019. 800 с.

27. Нор К. Ф. Ефективність використання групових форм навчальної діяльності молодших школярів: зб. Матеріалів науково-практ. конф. МДПІ. Миколаїв. 1997. С. 72–74.

28. Огнев'юк В. О. Український учитель: кроки на зустріч. *Всеукраїнський науково-практичний журнал «Директор школи, ліцею, гімназії»*, 19(2), 2019. С.15–24.).

29. Професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти». URL: https://surl.li/duqbha

30. Розвиток соціально-комунікативної компетентності обдарованих учнів початкової школи: посібник / Н. В. Лук'янчук, Н. А. Климова, О. А. Ковальова Ю. Ю. Савченко та ін.; за заг. ред. Н. В. Лук'янчук і Н. А. Климової. Київ: Інститут обдарованої дитини, 2014. 132 с.

31. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи. Київ: Абрис, 2002. 368 с.

32. Семеній Н. Лідерські якості майбутніх учителів початкової школи: теоретико-практичний дискурс. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. №14. 2022. С. 81–91.

33. Семченко Н. О. Педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх учителів у позааудиторній діяльності [автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04]. Харків, 2005. 17 с.

34. Слесик К. М.. Психолого-педагогічні основи формування комунікативних умінь молодших школярів у позакласній роботі. *Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки*. Запоріжжя. Вип. 23. 2002. С. 117–120.

35. Стандарт вищої освіти за спеціальністю 013 Початкова освіта для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, 2021. URL: https://surl.lt/kwzjmm.
36. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Київ: Радянська школа, 1971. 242 с.
37. Тищенко В. В., Рібцун Ю. В. Як навчити дитину правильно розмовляти: від народження до 5 років : поради батькам. Київ: Літера ЛТД, 2006. 128 с.
38. Уваров А. Ю. Кооперація в навчанні: групова робота: навчально-методичний посібник. Київ, 2011. 144 с.
39. Чугай С., Хващевська О. Формування критичного мислення в процесі соціалізації молодших школярів. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*. Вип. 13. Слов'янськ, 2020. 157 с.
40. Ягоднікова В. Формування лідерських якостей старшокласників в особистісно-орієнтованому виховному процесі загальноосвітньої школи: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання». Луганськ, 2006. 5 с.
41. Adair J. The concise Adair on teambuilding and motivation. London: Thorogood, 2004. 144 p.
42. Glaser, E. An experiment in the development of critical thinking. New York: Teachers College Columbia Uni. 12. 1941.
43. Cosgrove, R. Thesis submitted to the University of Oxford in partial fulfillment for the degree of M.Sc. in Higher Education. 2009.
44. Lipman, M. Thinking in Education. Cambridge: Cambridge University Press. 1995.
45. Maria, Pilar Caceres-Reche. Student Leadership at the University: An Explanatory Model. Education Sciences, 2021, 11(11).
46. Philipp E. Multiprofessionelle Teamentwicklung. Erfolgsfaktoren für die Zusammenarbeit in der Schule. Weinheim und Basel: Beltz-Verlag, 2014. 312p.
47. Peter S. The Fifth Discipline. The Art and Practice of The Learning Organization. Toronto. Random House, 2006. 464 p.

Ганна ВОЛОШИНА

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ SOFT SKILLS НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

В умовах сьогодення, враховуючи реалії сучасності, освіта, у тому числі й початкова, має переорієнтуватися на формування й розвиток у дітей «гнучких навичок». Це є ключовою вимогою вирішення успішності в майбутній трудовій діяльності. Мотивована людина, у якої сформовані навичками адаптивності, кооперативної роботи й критичного мислення у всі часи буде залишатися, потрібною.

Soft skills – це термін, що відноситься насамперед до емоційного інтелекту людини, набір рис особистості, соціальні навички, комунікативні здібності, особисті звички, приязнь й оптимізм.

Інструменти для формування означених навичок чітко прописані у професійному стандарті «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», який розроблений на основі трудових функцій педагога, і передбачає перегляд ставлення до фахових якостей та зміни стереотипів розвитку його професійної компетентності (Професійний стандарт, 2020). Ретельний аналіз змісту документа допоміг виокремити низку гнучких навичок, які мають бути сформовані відповідно до трудових функцій педагога: «Планування і здійснення освітнього процесу», «Оцінювання результатів роботи вчителів початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Узагальнення власного педагогічного досвіду та його презентація педагогічній спільноті», «Надання методичної допомоги колегам з питань навчання, розвитку, виховання й соціалізації учнів початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Проведення педагогічних досліджень», «Рефлексія та професійний саморозвиток», «Створення освітнього середовища», «Забезпечення і підтримка навчання, виховання і розвитку учнів в освітньому середовищі та родині» [5].

Навчання в школі в умовах сьогодення не може просто відкинути традиційні засоби освітнього процесу. Учителі мають сформувати в учнів базові знання, предметні навички й уміння, виховувати й розвивати. Якщо раніше соціальне становище та матеріальний добробут робили людину успішною, то в XXI столітті основою успішності людини стане не власність, а талант і когнітивна

спроможність. Тут важливо сформувати уміння опрацьовувати й критично оцінювати інформацію, розв'язувати складні інтелектуальні завдання і творчо підходити до розв'язання будь-яких проблем. Тому переорієнтація освіти на розвиток в учнів soft skills є ключовим елементом успішності. Школа має стати першою щаблиною розвитку навичок XXI століття, де учень є не тільки користувачем інформації, суб'єктом навчання. Такий учень вміє організувати власну діяльність, бере відповідальність за свої вчинки.

У процесі освітньої діяльності змінюються стратегії навчання: монолог не є основним джерелом набуття знань. Він змінюється на діалог, учень і вчитель стають партнерами, процес виховання й навчання відбувається через діалог. Так формується почуття контролю над подіями, відбувається розвиток власної активності й лідерства.

Випускник Нової української школи, як зазначено в «Концептуальних засадах реформування середньої школи», є всебічно розвиненою особистістю із критичним мисленням, патріотом з активною життєвою позицією, стійкими морально-етичними й соціально-політичними цінностями та інноватором, що здатен «змінювати навколишній світ, розвивати економіку за принципами сталого розвитку, конкурувати на ринку праці, учитися впродовж життя» [3].

Сучасний учень, починаючи з початкової школи, повинен постійно вдосконалювати набуті вміння та навички, які він зможе використовувати не лише в навчальній діяльності, а й у подальшому житті. Тому виникає необхідність формування так званих «м'яких» навичок (soft skills) або навичок XXI століття. За даними Всесвітнього економічного форуму в Давосі, матимуть попит 10 основних навичок: комплексне розв'язання проблем, критичне мислення, креативність, вміння управляти людьми, взаємодія з людьми, емоційний інтелект, вміння критично мислити й приймати рішення, клієнтоорієнтованість, вміння вести переговори, гнучкість мислення [6].

Проблема формування м'яких навичок школярів є дещо новою для вітчизняних науковців. Так А. Коваль розглядає розвиток soft skills як один із важливих чинників працевлаштування; І. Гарбузюк визначає концептуальні засади освітніх практик, які базуються на життєвих компетентностях; С. Наход вивчає роль м'яких навичок у професійному розвитку. На жаль, не дивлячись на актуальність

означеної проблеми, у вітчизняній науковій літературі немає детальних досліджень з питань формування м'яких навичок безпосередньо у дітей молодшого шкільного віку, засобів та прийомів їх формування на уроках української мови.

Наприкінці 90-х років вперше з'явився термін Soft Skills. Необхідність його розробки й упровадження виникли через стрімкий розвиток технологій та необхідності урахування реалій сьогодення, які довели те, наскільки важливі та потрібні вони сучасній людині. Як відомо, Soft Skills – це не просто набір технічних навичок, які є необхідними для кожної людини у повсякденному житті. Вони насамперед засвідчують те, як людина взаємодіє з оточенням, і з самим собою. Дослівно перекладаються як м'які навички. Власне м'якість полягає в умінні ними оперувати. У процесі їх формування й розвитку виробляються насамперед уміння працювати в групі, в команді, що на сьогодні є надзвичайно цінним. Важливим складником Soft Skills є розвиток креативності, вміння критично мислити й приймати рішення. Отже, розвивати їх необхідно вже з раннього дитинства й продовжувати в початковій школі.

Формуванню гнучких (м'яких) навичок у молодших школярів сприятимуть, на наш погляд, дидактичні та рольові ігри, читання, обговорення, виконання групових завдань, складання речень, загадок, діалогу, зв'язних висловлювань, різних творчих завдань, що сприяють розвитку комунікації, критичного мислення, креативності та емоційного інтелекту. Завдання, яке необхідно розв'язати вчителеві у першу чергу, – навчити дітей вільно адаптуватися до змін, які відбуваються в соціумі, навчити співпрацювати в команді, розв'язувати проблеми та ефективно взаємодіяти з іншими людьми, що є надзвичайно важливим для їхнього майбутнього.

Єдиного визначення гнучких навичок, на жаль, на сьогодні немає. Вчені по-різному трактують змістовий аспект цього поняття. Не визначено також точну кількість якостей і умінь, що підходять під визначення «гнучкі навички».

Науковці визначають п'ять ключових навичок, які необхідно формувати у молодших школярів: креативність (спроможність творчо підходити до вирішення будь-яких завдань, пропонувати оригінальні власні рішення); емоційний інтелект (спроможність контролювати власні емоції, здатність розуміти почуття інших, знаходити підхід до людей різного віку); уміння організувати власний робочий час (раціональне використання часу, дотримання розпорядку дня); вміння

себе презентувати (чіткість у висловлюваннях, відстоювання власної позиції); здатність керувати інформацією (аналізувати, виділяти головне, порівнювати) [5].

На жаль, в освітньому процесі початкової школи не упроваджена система формування визначених ключових навичок, хоча простежується поступове введення в сучасні підручники НУШ з мовно-літературної освітньої галузі. Це створює позитивні умови вчителю працювати над формуванням та розвитком навичок XXI століття.

Загальновідомо, що у молодшому шкільному віці закладається підґрунтя соціального розвитку, відбувається становлення духовних цінностей, формується ставлення до навколишнього світу й людей, формується досвід соціальної поведінки. Саме тому у процесі навчання вже в початковій школі в учнів мають сформуватися основи soft skills. Вони дозволять дитині адаптуватися до найрізноманітніших життєвих ситуацій, адже майбутнє вимагає від них вміти критично аналізувати отриману інформацію, аналізувати її, висловлювати власне бачення проблеми, вміти досягати компромісу, приймати рішення. Уміння адаптуватися – це не лише спроможність дитини бачити певну складну ситуацію як проблему, а як можливість власного розвитку, уміння знаходити вихід із нестандартної ситуації та знаходити найкращий варіант її розв’язання.

Тут також важливо звернути увагу на розвиток емоційного інтелекту. Це насамперед співчуття до себе та інших, вміння взаємодіяти з іншими, вміння довіряти та відверто, без критики висловлювати власне бачення проблеми.

Зрозуміло, що насамперед для формування означених навичок учителю необхідно використовувати потенціал підручника як основного засобу формування й розвитку soft skills у молодших школярів.

На основі детального аналізу підручника з української мови для другого класу [1], зробимо спробу визначити, як методичний апарат підручника впливає на формування означених навичок.

Однією з ключових навичок soft skills вчені називають, як уже було зазначено раніше, спроможність творчо підходити до вирішення будь-яких завдань, пропонувати оригінальні власні рішення. Методичний апарат підручника при вивченні мовного матеріалу пропонує завдання, які сприятимуть формуванню й розвитку означеного феномена особистості.

Практично на кожному уроці школярам пропонується скласти речення на найрізноманітніші теми, які насамперед торкаються теми уроку. Складання речення не тільки спонукають школярів розвивати уміння дивитися й бачити, але встановлювати зв'язки між предметами, об'єктами чи явищами. Ще перша щаблина до формування креативної особистості.

Підручник пропонує такі завдання: Як ви дбаєте про своє здоров'я. Складіть речення про користь фізичних вправ (с. 26); Склади речення про тварину, використавши близькі за значенням слова (с. 33); Склади речення за малюнком (с. 37); Склади й запиши речення про річку у вашій місцевості (с. 52); Склади й запиши речення про свою першу вчительку (с. 53); Склади й запиши речення про песика-героя (с. 56); Склади речення про захисників і захисниць України (с. 77); Склади й запиши речення про свою мрію (с. 95); Склади й запиши речення про сосновий ліс (с. 96); Склади й запиши речення про рослини, які ти посадив (с. 98); Склади й запиши речення про сонце (с. 101); Склади й запиши речення про тварин (с. 102); Склади й запиши речення про помаранчевий колір (с. 104); Склади й запиши речення про те, що ти любиш (с. 105); Склади й запиши речення про урок музичного мистецтва (с. 118) Склади й запиши речення про синичку (с. 124); Склади й запиши речення про зайця (с. 127).

Наступні завдання, які пропонуються в підручнику для розвитку творчого мислення – складання власних розповідей, які сприяють не тільки розвитку креативності, а й розвивають уміння й навички висловлювати власні думки, почуття, спостережливість, власні враження й власну життєву позицію. Завдання різноманітні: складання розповіді за малюнком, читання малюнкових текстів, складання казок, складання розповідей про власні пригоди. Наприклад: Складіть розповідь про Сашка й дівчинку Наталочку за адресами проживання (с. 59); Опиши, які дерева ти бачиш за вікном школи, твого будинку (с. 62); Розкажи за малюнками про зимові розваги дітей (с. 63); Прочитайте малюнковий текст (с. 64); Розкажи, як ти допомагаєш пташкам узимку (с. 71); Доповни текст (с. 72); Опиши героїв мультфільму «Микита Кожум'яка» (с. 73); Намалюй свій портрет словами (с. 73); Склади розповідь за малюнком (с. 79) Розкажи про театр, який ти любиш відвідувати, які вистави любиш, порадь своїм однокласникам (с. 80); Склади казку про розділові знаки (с. 113); Склади й запиши пораду одноліткам за змістом вірша

(с. 113); Опишіть коника та конюшину за малюнком (с. 128); Розкажи за малюнком, що подобається робити дітям (с. 132); Розподіліть завдання, складіть і запишіть чотири розповіді про дітей, зображених на малюнку, використовуючи запитання (с. 132); Склади й запиши цікаву розповідь про подію із власного життя (с. 133).

Особлива увага звертається на розвиток уяви, оскільки розвиток креативної уяви, особливо в молодшому шкільному віці, є надзвичайно важливим складником творчої особистості. Вона насамперед виявляється в умінні створювати образи, встановлювати нові асоціативні зв'язки між певними об'єктами, явищами чи поняттями. Зрозуміло, що розмежування засобів впливу на певні ключові компетентності носить дещо умовний характер, оскільки вони можуть впливати одночасно на формування декількох складників.

Підручник пропонує багато різноманітних завдань такого типу: Допишіть назви казок з протилежними назвами (с. 35); Уяви себе художником, що намалюєш і для кого (с. 47); Уяви, що ти будуєш дім, хто житиме у ньому? (с. 53); Пофантазуйте й розкажіть, який мультфільм можна зняти про тваринок (с. 57); Прочитайте малюнковий текст (с. 64); Уявіть себе ведучими телепередачі для дітей. Розкажіть, як можна допомагати тваринкам узимку (с. 64); Запиши вітання друзям до свят за зразком (с. 65); Намалюй свій портрет словами (с. 73); Уяви себе письменником. Прочитай речення. Добери слово, яке найточніше виражає думку (с. 79); Розкажи, як ти пізнаєш світ (с.80); Уяви себе екскурсоводом у музеї іграшок (с. 97); Прочитай речення. Розкажи, яку картину ти уявив (с. 101); Уяви себе художником. Що ти намалюєш на картині (с. 118); Розкажіть про красу соняшникового поля (с. 130); Склади й запиши коротке висловлювання про дбайливе ставлення до природи (с. 135); Склади й запиши текст-опис кульбаби (с. 142).

Не менш важливим у процесі формування soft skills є розвиток емоційної сфери молодшого школяра. Поняття «емоційний інтелект» відносно нове. Але у молодшому шкільному віці, коли закладаються підвалини формування означеного феномена особистості, він відіграє надзвичайно важливу роль. Вчені трактують емоційний інтелект як підструктуру соціального інтелекту, яка включає «здатність відстежувати власні та чужі почуття й емоції, розрізняти їх і використовувати цю інформацію для направлення мислення і дій» [2, с. 433].

Саме розвинений у дитини емоційний інтелект допомагає їй зрозуміти власні емоції та емоції інших людей, допомагає адаптуватися в соціумі, сприяє рефлексії та регуляції власної поведінки у різних видах діяльності, допомагає пізнати й зрозуміти почуття інших людей, здійснювати комунікацію з іншими людьми.

Традиційним видом роботи є знайомство з правилами спілкування. Тут важливо дібрати правильне формулювання, зрозуміле пояснення. З молодшими школярами, допоки вони практично не володіють правилами спілкування з однолітками і дорослими, важливо розглядати конкретне застосування правил. У цьому випадку аналіз емоційного стану учня слугуватимуть надійним тренажером у розвитку розпізнавання емоцій інших людей. Беззаперечно, правила варто змінювати, доповнювати у кожному класі з урахуванням віку, досвіду, цінностей учнів. Підручник пропонує вправи, які сприятимуть розвитку емоційного інтелекту другокласників. Підручник вміщує багато тематичних *хвилинок спілкування*: Хвилинка спілкування «Як правильно зателефонувати» (с. 25); Що означають слова адреса й адрес (с. 30); Скарбниця (с. 31); Як правильно говорити» (с. 42); Я чекаю початку зимових канікул (с. 63); У нас цього року справжня ялинка (с. 69); Як правильно сказати (с. 79); Що означає слово сонечко (с. 101); Я з батьками допомагаю тваринам із притулку (с. 110); Де краще жити їжачку (с. 111); Чому останній місяць весни назвали травнем (с. 118); Мене турбує стан природи (с. 135); Що означає слово вовна (с. 139); Як правильно записати 100 гривень чи 100 гривен (с. 141); Спробуй змінити текст (с. 143). Кожна така хвилинка спілкування спонукає молодшого школяра до продовження розповіді, залежно від власного досвіду, в тому числі й емоційного, допомагає усвідомити, як правильно здійснювати комунікацію. Важливо також вчити дітей домовлятися у процесі виконання спільних завдань, планувати діяльність, організовувати дискусії, розв’язувати конфлікти, досягати взаєморозуміння.

До ключових навичок soft skills відноситься також уміння організувати власний робочий час. Сучасних школярів варто вчити раціонально використовувати час, дотримуватися розпорядку дня. Це допоможе їм у майбутньому стати успішними у власному професійному розвитку. Завдань, які б навчали їх цьому у підручнику не так багато, але вони є. Наприклад: Як ви дбаєте про своє здоров’я. Складіть речення про користь фізичних вправ (с. 26); Розкажи за

малюнками про зимові розваги дітей (с. 63); Розкажи, як ти допомагаєш пташкам узимку (с. 71); Розкажіть, як ви плануєте свій день (с. 80); Запиши навпроти назви кожного для, що ти плануєш робити наступного тижня (с. 80); Склади й запиши пораду одноліткам за змістом вірша (с. 113); Прочитайте правила, як планувати свій день (с. 114); Дайте письмову відповідь на питання як цінувати свій час (с. 115); Розкажи за малюнком, що подобається робити дітям (с. 132); Дай повну відповідь на запитання, яку людину називають чемною (с. 134); Складіть і запишіть з кожного рядка речення так, щоб утворилася розмова. Розіграйте її (с. 140).

Наступний важливий складник гнучких навичок – уміння себе презентувати. Сюди відносимо чіткість та логіку у відстоюванні власної позиції. Вміння презентувати себе – це не лише демонстрація власних гідних якостей, створення позитивного образу, але й показ того, як й взаємодіяти з іншими. Формування такої навички важливо для молодших школярів, адже вони не завжди можуть адекватно без перебільшення чи нівелювання власних якостей розповідати про себе чи інших. Методичний апарат підручника пропонує виконання таких завдань: Які страви люблять готувати у вас вдома (с. 46); Уяви, що ти будуєш дім, хто житиме у ньому? (с. 53); Позмагайтеся, хто дасть тваринкам найцікавіші клички (с. 57); Складіть розповідь про Сашка й дівчинку Наталочку за адресами проживання (с. 59); Запиши вітання друзям до свят за зразком (с. 65); Намалюй свій портрет словами (с. 73); Розкажи, як ти пізнаєш світ (с.80); Кожна дитина талановита. Що ти скажеш про себе (с. 84); Уявіть себе в майбутньому – через кілька років (с. 87); Склади й запиши речення про свою мрію (с. 95); Склади й запиши речення про рослини, які ти посадив (с. 98); Склади й запиши речення про те, що ти любиш (с. 105); Склади й запиши речення про своїх рідних/опікунів (с. 111); Склади й запиши пораду одноліткам за змістом вірша (с. 113); Розкажи за малюнком, що подобається робити дітям (с. 132); Склади й запиши цікаву розповідь про подію із власного життя (с. 133); Розкажи, чи є у тебе друг/подруга, з якими тобі завжди добре. Склади стисле висловлювання про дружбу (с. 134); Склади й запиши чотири речення про власні пригоди (с. 143).

Здатність керувати інформацією (аналізувати, виділяти головне, порівнювати) також є важливим компонентом у процесі формування soft skills. Формувати в учнів інформаційну компетентність важливо починати вже у початкові школі. Розвиток уміння орієнтуватися у

світовому інформаційному просторі, опанування основ інформаційної культури – це одна з важливих умов сучасної якості освіти. На жаль, підручник пропонує виконання таких завдань загалом лише при виконанні мовних і мовленнєвих завдань. Наприклад: Поясни, від якого слова походить слово школяр (с. 7); Пограйте у слова (с. 8); Додай звук, щоб утворилося нове слово (с. 9); Переставлітери, склади (с. 9); Гра «Добери слово» (с. 16); Додай склади, щоб утворилися нові слова (с. 19); Гра «Добери слово» (с. 36); Доповни текст (с. 72); Склади й запиши загадку про вербу або тополю (с. 97); Склади й запиши загадку про книжку за малюнком (с. 97); Складіть і розіграйте діалог за малюнком (с. 139); Складіть і запишіть з кожного рядка речення так, щоб утворилася розмова. Розіграйте її (с. 140).

Окрім того, практично на кожному уроці школярам пропонується виконання дослідницьких завдань: Поясни, від якого слова походить слово школа (с. 7), бібліотека (с. 19), довідник (с. 29); Чим різняться значення золота прикраса й золота осінь (с. 38); Як утворилося переносне значення слова срібна; Від якого слова походить слово іменник (с. 45); Яку річку в Україні називали Борисфеном, а в народних піснях і легендах Славутичем (с. 52); Що означає слово миколайчик (с. 55); Дізнайся про кличку собаки – найвідомішого помічника наших героїв (с. 59:); Від якого слова походить слово прикметник (с. 66); Від якого слова утворилося слово помаранчевий (с. 104); Від якого слова утворилося слово питальне (с. 106); Від якого слова походить слово окличне (с. 112); Від якого слова утворилося слово обнова (с.116); Березень (с.117); Добери до слова лелека інші назви, які є в різних регіонах України (с. 125); Від якого слова походить слово соняшник (с. 130).

Отже, як показав аналіз підручника, він вміщує різноманітні засоби впливу на ключові компетентності молодших школярів. Це складання речень, загадок, задач, діалогів, зв’язних висловлювань, рольові й дидактичні ігри, хвилинки спілкування, виконання дослідницьких завдань.

На жаль, методичний апарат підручника не пропонує різні групові командні та колективні форми роботи. В основному пропонується виконання індивідуальних завдань. Але для формування й розвитку гнучких навичок потрібно навчити дітей працювати в команді чи групі. Саме такі форми сприяють розвитку лідерських якостей, уміння організувати свій час. А також вчать формулювати власну думку, відстоювати її, прислухатися до думки

інших. А такі якості формуються найактивніше у процесі роботи в групі чи команді, хоча між групою і командною роботою є розмежування. Різниця між командою і групою полягає в тому, що група може складатися з будь-якої кількості людей, які взаємодіють один з одним, психологічно усвідомлюють присутність інших членів групи і розглядають себе як групу. Робота в групі організовується для розв'язання нескладних завдань у процесі виконання певних вправ. Така групова робота ситуативна. Школярі, як правило добираються з різним рівнем знань. Але така робота вчить дітей висловлювати власні думки. Толерантно ставитися до найнесподіваніших думок інших членів групи. А ще вона сприяє формуванню й розвитку лідерських якостей. Якщо вона обмежена в часі, то вчить організовувати свій час і час інших членів групи, вчить інтенсивно працювати.

Команда ж – це група, члени якої впливають один на одного заради досягнення спільної мети. Уміння працювати в команді вчить слухати й прислухатися до інших. Перед командою ставиться єдина мета. Завдання кожного члена команди – знаходити точки дотику загальної ідеї. При цьому кожен може керуватися не тільки особистими амбіціями, а й готовністю надати допомогу іншим, підтримати в складній ситуації, виявляючи при цьому уміння переконувати й знаходити компроміс.

Спроможність учня працювати в команді залежить від його особистого бажання, зацікавленості, індивідуальних можливостей, уміння поважати думку інших людей, зважати на їхні думки, координувати ідеї багатьох осіб, бути готовим розв'язувати проблеми в команді, знаходити консенсус та йти на компроміс.

При підготовці завдання на уроках української мови варто враховувати:

- бажання учнів стати членом певної команди, бажання інших школярів працювати саме з цим учнем в команді;
- особливість формування груп для виконання певних завдань (постійні, змінні, з однаковим рівнем знань, з різним рівнем знань).

Найкраще використовувати невеликі за кількістю учнів групи. Можна також надавати школярам можливість самостійно формувати групи. Але в такому випадку пропонувати виконати лише таке завдання, яке не передбачатиме певного оцінювання. Інакше – їм потрібно вчитися працювати в тих колективах, які їм не завжди здаються зручними й очевидними;

Розподіл ролей має бути гнучким, не постійним. Школярі мають набувати навичок виконання найрізноманітніших ролей. Хтось може бути модератором, хтось – тим, хто презентуватиме результати спільної роботи тощо.

Як засвідчує власний досвід, робота в команді буде ефективною тобто дасть високий результат, коли для прийняття рішення важливо досягти необхідного консенсусу; коли необхідно розв'язати складне завдання або проблему; коли всі члени команди працюють з високою самовіддачею й відповідальністю; коли для виконання завдання потрібно високий рівень знань і компетенцій з певної проблеми; коли створюються умови для реалізації цілей і можливостей усіх членів команди. В команді можуть продукуватися різні думки, в обговоренні беруть участь всі члени команди. Члени команди передовсім вчаться слухати один одного. Групові обговорення не перескакують від однієї ідеї до іншої, ніяк не пов'язаної з попередньою. Школярі не боятися здатися некомпетентними, висловлюючи певні творчі ідеї, навіть якщо вони здаються далекими від предмета обговорення. Різні погляди на предмет чи тему обговорення не призводять до групового дискомфорту, конфліктів. Критика, яка інколи виникає, сприймається відносно спокійно без зайвої напруги. Вона, як правило, не переходить на особистості в явній або прихованій формі. Критика має конструктивний характер і орієнтована на усунення перешкод, з якими зіткнулася команда, що заважають виконанню її роботи. Працюючи в команді, школярі можуть вільно висловлювати свої погляди, почуття, озвучувати свої ідеї стосовно теми, яка обговорюється. Страх бути незрозумілим, необережним у висловлюваннях не властиві членам команди. Вони добре обізнані про почуття своїх однокласників. Лідерство в команді носить «ресурсний» характер. Стосовно лідерства, то воно час від часу переходить до різних школярів залежно від обставин, від рівня знань з певних тем. Кожен член команди залежно від своїх знань або досвіду може стати ним.

Важливо також зазначити, що команда усвідомлює свою діяльність, місце кожного у цій структурі й бажання виконати поставлене завдання.

Одне з головних завдань учителя у процесі формування soft skills на уроках української мови – навчати дітей робити щось разом і допомагати розв'язувати навчальні проблеми, зробити так, щоб не

тільки одна дитина, а й вся команда працювала на досягнення мети. І така організація роботи була результативною.

Розвивати уміння працювати в команді й на команду можна за допомогою командних заходів. Це можуть бути ігри, постановка спектаклю, волонтерські програми, спільні академічні проєкти, коли його захист можливий тільки всією командою.

Головним інструментарієм учителя української мови є насамперед технології кооперативного навчання, колективно-групового навчання, ситуативного моделювання та аналіз дискусійних питань. Упровадження в освітній процес початкової школи цих методів дозволяє розвинути м'які навички, не відволікаючи від вивчення теоретичного й практичного матеріалу з української мови.

Коротко схарактеризуємо кожен метод.

Кооперативне навчання передбачає поділ класу на невеликі групи по два-три учні в кожній. Перед учнями ставляться конкретні завдання. Цікавою вправою є «Дискусія», яка може проводитися в різних форматах. Головне правило, яким мають послугуватися учні – це опонування: одна команда захищає власну одну думку, інша прагне її спростувати. Кожен учасник обох команд висловлюється по черзі, не перебиваючи іншого. Формат 40-45-хвилинного уроку дозволяє організувати дискусію з певного питання за участю декількох команд. Перевага дискусії як методу з погляду лінгвістики полягає в тому, що вона сприяє формуванню в учнів не лише мовленнєвих комунікативних вмінь (говоріння, читання та письмо), а й розвиває уміння роботи в команді, вміння презентувати власні ідеї, розвиває навички критичного мислення.

У процесі організації *колективно-групового навчання* учні мають розв'язати певну складну проблему. При цьому весь клас або колектив учнів працює над одним завданням, для розв'язання якого необхідно залучити велику кількість ресурсів. Такий вид роботи вид є імітацією роботи будь-якої великої організації. Причому її ефективність залежить від того, настільки злагоджено працюють всі члени команди. Беззаперечно, що така діяльність готує учнів до життя після закінчення школи. Таку роботу доцільно використовувати у процесі вивчення частин мови. Це може бути підготовка газети, журналу, розповіді про актуальні події в житті класу чи сім'ї. Спільними зусиллями школярі розробляють план дій,

де кожен член команди отримує своє завдання, і крок за кроком учні досягають спільної мети.

Ситуативне моделювання найчастіше практикується у початковій школі. Це насамперед рольові та імітаційні ігри, у яких школярі відтворюють будь-які явища навколишньої дійсності. Загальновідомо, що молодшим школярам властива здатність приміряти на себе будь-які ролі. Це сприяє розвитку емоційного інтелекту, креативного мислення, мовленнєвих здібностей учнів. Ігри на уроках української мови допомагають розв'язати цю проблему через створення на уроках різних життєво важливих ситуацій дійсності, які спонукають до роздумів. У кожного учня вони викликають різні емоції. І саме це сприяє живому діалогу зі спробами виразити ці самі емоції.

Як ми вже відзначали, у процесі проведення уроків української мови вчителю необхідно практикувати роботу над діалогом, оскільки це сприяє розвитку критичного мислення, мовних і мовленнєвих здібностей, уміння чітко ставити запитання та будувати правильні відповіді, демонструючи при цьому власне бачення певної проблеми. Сформовані такі вміння й навички поводитися в тій чи іншій ситуації будуть допомагати учням у майбутньому.

Ефективним інструментарієм можемо назвати техніку *підготовка й формулювання дискусійних питань.* Спочатку учні колективно обговорюють розв'язання серйозної й вагомої проблеми, поступово наближаючись до нього маленькими кроками. Учитель формулює тему, далі кожен учень отримує можливість висловити власну думку в форматі відкритого діалогу. Причому, тут ніхто не відзначає того, неправильна чи неправильна думка.

Дискусія триває до тих пір, поки кожному є, що сказати. Учитель спрямовує учнів виокремлювати основні тези обговорення, щоб потім можна було виявити алгоритми, завдяки яким воно розвивалося. Тут варто встановлювати часовий ліміт на одного мовця, наприклад, одна хвилина, що накладає додаткову відповідальність на кожного, хто говорить. Така ситуація спонукає учнів добирати правильні слова й презентувати власне висловлювання максимально чітко, наповнюючи його певним змістовим навантаженням.

Такі вправи сприяють розвитку комунікабельності, вмінню вести дискусію, відстоювати власну думку й бути толерантним до думки інших. А ще дискусійні форми роботи, розвивають навички

самопрезентації, що передбачає гнучкість, відповідальність за результат спільної діяльності, допомагає усвідомити роль продуктивного спілкування.

У процесі такої роботи важлива підтримка та увага вчителя та однокласників. Адже саме вона впливає на розвиток емоційного інтелекту, створює позитивний настрій. Учень не боїться бути осміяним за певне висловлювання, оскільки впевнений, що вчитель і інші учні завжди готові допомогти порадою, звернути увагу на позитивні події. А ще розвиває вміння працювати в команді, що є запорукою успішної подальшої діяльності. Розвинене уміння слухати й чути, здатність бачити єдину мету, готовність надати допомогу іншим та підтримати у складній ситуації, вміння переконувати та знаходити компромісні рішення – важливий складник гнучких навичок.

Одне з важливих завдань формування soft skills є вироблення уміння приймати рішення і розв'язувати проблеми. Таке під силу лише лідеру команди, тобто тому, до кого прислухаються, кому довіряють і вірять. Лідер має добре знати своїх членів команди, розуміти їхні почуття та емоційний стан, адже саме завдяки цьому забезпечується його авторитет та влада. Він повинен добре відчувати емоції та настрій інших, адже це допоможе йому вміло організувати ефективну роботу при розв'язуванні тих чи тих завдань учителя на уроці.

Важливо окремо наголосити на використанні *методу проблемного навчання,* який не є новим у педагогіці, але його можна піддати певній трансформації. Саме він дозволяє учням в команді чи групі розв'язувати конкретні мовні й мовленнєві проблеми. При цьому доцільно практикувати різні прийоми та підходи, тим самим розвиваючи якості особистості. Інший метод, який носить назву *«case study»,* є одним з найбільш ефективних та розповсюджених методів організації активної пізнавальної діяльності школярів.

А ще важливо у процесі вивчення української мови формувати уміння адаптуватися в різних життєвих ситуаціях.

Учень, у якого сформовані навичками адаптивності й гнучкості, вміє пристосовуватися до ситуації, що постійно змінюється, спроможний досягати результативності в різних ролях, позитивно реагує на відгуки й зауваження, з повагою ставиться до думки іншого та готовий до доопрацювання після внесення зауважень чи побажань.

Сприятиме формуванню таких навичок залучення школярів до *проєктної діяльності.* Це може бути мультимедійна презентація, короткий відеосюжет чи невеличкий словник для молодших школярів, проілюстрований групою. У будь-якому випадку готовий проєкт повинен мати адресата – того, кому він буде показаний, окрім учителя.

І найосновніше завдання вчителя – розвивати лідерський потенціал особистості розвивати спроможність кожного школяра розуміти й відчувати почуття інших людей; організовувати роботу так, щоб діти отримували такі завдання, які відповідають їхнім здібностям характеру, спроможності швидко чи повільніше реагувати і на завдання, і особливості його розв'язання. А ще важливо вчити домагатися їх виконання у відведений для цього час. Розвивати лідерські якості у дітей, надихати їх виконання можливо лише в тому випадку, якщо вони будуть цікавими для школярів, вмотивованими, відповідати їхнім віковим та індивідуальним особливостям.

Якщо вчитель сам захоплений своєю справою, то він може зібрати команду однодумців і обов'язково знайде відгук у душі будь-якої дитини. Тоді учні самі стануть проявити ініціативу в організації такої роботи на уроці, яка їм цікава.

Як ми вже відзначали, у сучасній важливо сформувати креативну особистість, яка спроможна знаходити нестандартні, абсолютно нові рішення в знайомих ситуаціях, вміє вигадувати й втілювати в життя нові ідеї.

Для учителя Нової української школи важливо постійно створювати оптимальні й ефективні умови для розвитку й навчання школярів. Українському суспільству потрібна людина, яка спроможна продукувати й втілювати оригінальні ідеї, критично мислити, приймати нестандартні рішення. Сьогодні головне завдання вчителя – не сприяти накопиченню дитиною інформації, а засвоєння нею інтелектуальних технік, які є складниками культури й невіддільною частиною змісту освіти (Концепція «Нової української школи»…). Маємо відзначити, що пріоритетним у навчанні має бути інтерес, розвиток пізнавальної активності школярів, формування в них позитивного ставлення до навчання й результатів своєї праці. Однак, і сьогодні, як засвідчують власні спостереження та аналіз практичного досвіду, освітній процес у школі спрямований більше на отримання позитивних оцінок, а не на набуття необхідних знань, розвиток та

виховання конкурентоспроможної особистості, яка вміє критично мислити, критично оцінювати власні вміння.

Одним з пріоритетних підходів до формування soft skills на уроках української мови в початкових класах є врахування відповідних здібностей, які умовно називають «4 К»:

– креативність;

– критичне мислення;

– комунікація;

– колаборація.

Розвивати креативність на уроках української мови в початковій школі можна, використовуючи когнітивні вправи на зразок мозкового штурму (швидке вигадування ідей) й пошук справжньої суті проблеми.

Розвитку креативного потенціалу школярів сприятимуть такі вправи: командне навчання; навчання на основі кейсів; моделювання, навчання на основі спостереження за іншими; навчання у грі; імпровізація та рольова гра. Варто пам’ятати, що здатність учнів генерувати унікальні та корисні ідеї залежить від теоретичної бази, тобто знання основ рідної мови.

Тому на початковому етапі доцільно заохочувати школярів поступово відмовлятися від традиційного шаблонного мислення. Але вимагати від учнів відразу продукувати інноваційні ідеї не варто, оскільки в них ще не сформовані відповідні уміння. Тут вчителю необхідно створювати в класі позитивну атмосферу, яка сприятиме творчому самовираженню кожної дитини. Методичний апарат підручника вміщує певні креативні елементи: пояснити, зробити припущення, застосувати правило до нового прикладу, придумати власний приклад, скласти речення, об’єднати слова в групи, продовжити розповідь тощо. Але головне завдання вчителя – правильно використовувати їх у процесі проведення уроку.

На уроках української мови в початковій школі виокремлюють чотири складники критичного мислення:

Системний аналіз: спроможність встановлювати зв’язок між змінними у певній системі.

Аналіз аргументації: спроможність робити логічні висновки, спираючись на певний матеріал чи твердження.

Творчий процес: вміння вибудовувати стратегію, теорію, методику чи лінію аргументації.

Вчені вважають розвиток критичного мислення найпотрібнішою навичкою майбутнього. Її сформованість допомагає школярам

аналізувати інформацію, ефективно використовувати набуті знання та обґрунтовувати свою думку. У процесі вивчення мовного й мовленнєвого матеріалу учні робити власні припущення, аналізувати, групувати, об'єднувати, ставити влучні запитання. Для того щоб навчити дітей цього необхідно дотримуватися, по-перше, системної роботи, а по-друге, певних алгоритмів. Стосовно уроку, то варто виокремити такі етапи:

1. Розминка (вивчення скоромовок, відгадування загадок, вправляння у вимові звуків і звукосполучень).

2. Мотивація навчання розмова про важливість певних знань і практичного їх застосування).

3. Актуалізація (розвиток уміння застосовувати набуті раніше знання).

4. Усвідомлення змісту (розвиток сприймання, аналітичних умінь).

5. Рефлексія (розвиток уміння самоаналізу, осмислення власних думок, почуттів і вчинків для кращого розуміння себе й навколишнього світу).

Таку якість потрібно розвивати вже починаючи з перших уроків. Наприклад, при вивченні теми «Звуки» у другому класі запропонувати дітям таке завдання для роботи в команді: пофантазуйте й розкажіть, що було б, якби в українській мові не стало приголосних звуків. Тут фантазія школярів не буде мати межі, якщо їх не обмежити в часі. Взагалі, вчителю, особливо початківцю, важливо знати, що робота буде ефективною тоді, коли на неї буде відведений певний проміжок часу. Але це має відповідати віковим і індивідуальним особливостям школярів, буди цікавим і посильним.

При вивченні теми «Апостроф» усно придумати твір-мініатюру «Бережи здоров'я змолоду», використовуючи слова з апострофом.

А ще при вивченні даної «Правильно пишу слова з апострофом» на етапі закріплення нового матеріалу дітям варто запропонувати завдання: «Вибери із запропонованих слова, які пишуться з апострофом. Посели їх на хмаринці, вписавши слова в шаблон різними кольорами й у будь-якому напрямі». Окрім того, що школярі запишуть слова з апострофом, вони намалюють хмаринку і розселять там слова.

При вивченні наголосу, використовуючи вираз, який є на 17 сторінці «Добра людина хоче добра всім людям» усно скласти привітання всім добрим людям.

Використовуючи завдання на 20 сторінці «Який зараз місяць і чому його саме так назвали?» запропонувати команді дати не один, а сім варіантів відповідей.

Цікавою завданням для розвитку креативності та творчості, буде «Розкажи, який/яка ти». Вона допоможе учню розповісти про себе та дізнатися більше про однокласників у незвичній формі перед початком нового навчального року. Молодші школярі дуже люблять говорити та писати про себе, тому це завжди буде актуальним у класі. Гру «Хто найкраще себе похвалить» можна використовувати при вивченні прикметника. Цікавим буде те, що школяр при цьому має розглядати себе в люстерко, милуючись собою, своєю неповторністю й індивідуальністю. Так діти можуть дізнатися про інших те, чого раніше не помічали. А ще отримають емоційне задоволення від власної розповіді та розповідей інших.

Для розвитку творчого самовираження при вивченні іменника й прикметника варто запропонувати дітям скласти казку про лісових звірів «Казкова поляна». При цьому необхідно уявити себе якимось звірятком і розповісти про себе. Такі завдання можуть бути як індивідуальними, так і командними. Звичайно, діти, які працюють в команді спочатку можуть розповісти членам команди, отримати якісь поради і тільки після цього розповідати в класі. Така командна робота може проводитися упродовж декількох уроків.

У підручнику для другого класу вміщено багато загадок, які діти люблять відгадувати. Також пропонуються завдання скласти власну загадку. Такі завдання розвивають не лише креативність, а й сприяють розвитку логічного мислення, уяви. Для командної роботи варто пропонувати такі завдання, які пов’язані з певною темою уроку: відгадайте загадку й намалюйте її; складіть власні загадки за малюнком, за опорними словами.

Творчі задатки й креативність розвивають такі завдання, які пов’язані з реченням: дописати речення, перебудувати речення, скласти речення за малюнком, за опорними словами, розширити речення прикметниками. Пребудувати речення. Виконуючи такі завдання школярі не лише збагатять свій словниковий запас, розвинуть навички правопису, але й розвиватимуть увагу, уяву й фантазію, зорове сприйняття.

Гнучкість мислення, пошук нетипового рішення розвивають такі завдання, типу «Якби…». Дітям пропонувалось відповісти на запитання «Якби я був журналістом, які б теми обирав? «Якби я став

письменником, про що б і для кого писав книги?», «якби я був художником, про що, чи про кого були б мої картини». Таку роботу варто проводити як командну. Причому об'єднати однодумців – журналістів, письменників, художників.

При аналізі вірша Н. Красоткіної (с. 26) Здоров'я – найбільше багатство людини. Про це має знати і кожна дитина. Тому треба працю і спорт полюбити, Щоб враз не зів'яти, а довго прожити варто організувати дискусію, об'єднавшись у дві групи: одна підтримує здоровий спосіб життя, інша – заперечує, аргументуючи свій вибір. Так в учнів формується критичне мислення, розвивається уміння вести дискусію, сприймати думки інших, висловлювати власну, добираючи при цьому переконливі слова й словесні образи.

Для розвитку емоційного інтелекту та розвитку навичок командної роботи можна пропонувати дітям таку вправу, як «Знайди собі пару» при вивченні тем «Близькі за значенням слова» і «Протилежні за значенням слова». Суть вправи полягає в тому, що учням дають картки з малюнками тварин і кожна «тваринка» має знайти собі пару. Особливість її використання полягає в тому, що замість тварин на картках зображені емоції (злість, страх, радість, задоволення). Учні, демонструючи певні емоції через позамовні жести мають знайти собі пару. Їм дозволяється зображати емоцію за допомогою невербальної лексики (міміка, жести, пози тощо). Після того як учні об'єднались в пару, вони показують картки одне одному. Така вправа розвиває емпатію, емоційний інтелект, толерантність, навички невербальної комунікації. Беззаперечно, вона є складною для другокласників. Адже вони ще не мають досвіду, як правильно виражати певні емоції, тому в ході виконання вправи учні відчували суттєві труднощі. Під час обговорення вправи діти зізнались, що важко розрізнити емоції, наприклад смуток та образу, задоволення та радість, любов чи ненависть, сум чи печаль тощо. Але, якщо таку вправу використовувати системно, то це допоможе закріпити навички розпізнавання емоцій іншого та демонструвати власні.

Для розвитку критичного мислення, а відтак і розвитку гнучких навичок, можна використовувати і складання речень, і побудову творів- мініатюр. Завдання полягає тому, щоб давати опорні слова, які абсолютно між собою не пов'язані. Наприклад, мавпа і трикутник; дощ і книжка; вітер і шафа. Учні мають придумати декілька речень, поєднавши дані слова. Такі вправи необхідно практикувати у процесі вивчення іменника.

Пріоритетним напрямом для формування soft skills у початковій школі є упровадження інтерактивних технологій на уроках української мови. Це найбільш гнучка форма залучення кожного учня в роботу, яка забезпечує поступовий перехід від виконання простих завдань до складних. А ще інтерактивні технології здобувати знання, використовуючи при цьому власний досвід. В кінцевому результаті такий підхід призводить до розвитку мислення – творчого й критичного.

У процесі інтерактивного навчання до освітнього процесу залучаються всі учні, при цьому кожний робить певний внесок у розв'язання тієї чи тієї проблеми. Під час такої комунікації відбувається обмін знаннями, ідеями, способами діяльності.

Учень і вчитель стають рівноправними партнерами. Під час такого спільного пошуку здійснюється обмін думками, знаннями, способами діяльності, внаслідок чого відбувається рефлексія, оцінювання здобутих результатів. Школярі усвідомлюють, чого вони досягли на певному етапі спільної роботи, які знання й уміння у них сформувалися, як збагатився їхній досвід креативної конструктивної діяльності. Інтерактивна діяльність ґрунтується на діалогічному спілкуванні, яке сприяє взаєморозумінню, взаємодії, спільному розв'язанню загальних, проте важливих для кожного учасника завдань. Нові підходи до організації навчання роблять навчальний процес різноманітним, цікавим та ефективним.

Використання інтерактивних технологій на уроках української мови найбільш повно забезпечує комфортні, безконфліктні й сприятливі умови для розвитку кожної особистості молодшого школяра, дозволяє якнайповніше реалізувати їхній природний потенціал і творчі задатки, сприяє вихованню особистості, яка здатна до самоосвіти, саморозвитку, самовдосконалення. Використовуючи інтерактивні вправи на уроці, учитель допомагає учням глибше осмислити актуальні суспільні явища громадського, культурного, міжнародного життя, навчитися поважати власну думку, і найголовніше – зрозуміти, що не завжди те, що висловлює більшість, є істиною.

Створення ситуації успіху, сприятливих умов для повноцінної діяльності кожної дитини – основна мета, що покладена в основу інноваційних технологій навчання. Багато з них варті уваги сучасного педагога, який прагне дати якісний рівень знань, зробити урок

цікавим, досягти максимального взаєморозуміння і співпраці між вчителем і учнем.

У процесі інтерактивного навчання відбувається моделювання життєвих ситуацій з використанням рольових ігор, спільного розв'язання проблеми, використовуючи аналіз обставин та певної ситуації. Варто відзначити, що формування навичок і вмінь відбувається в атмосфері співробітництва, взаємодії, що дозволяє вчителю стати справжнім лідером дитячого колективу. Під час інтерактивного навчання учні вчаться бути демократичними, толерантними, спілкуватися з іншими людьми, критично мислити, приймати продумані рішення.

На уроках української мови в другому класі доцільно використовувати найрізноманітніші інтерактивні види роботи.

Наприклад, при вивченні теми «Багатозначні слова» доцільно створити асоціативний кущ до слова «візерунок». У процесі вивчення цієї ж теми використовувати гру «цікаві слова», де вчитель формулює завдання – згрупувати слова за певними ознаками: овальні, круглі, червоні тощо.

При вивченні іменника цікавим буде виконання завдання в групі «назвати іменники на одну букву». Виконання такого завдання має бути обмежене в часі. Перемагає та група, яка за визначений проміжок часу запише якомога більше слів.

При вивченні прикметника доцільно використовувати інтерактивну технологію «Асоціація». Вчитель називає слова, наприклад, осінь, озеро, поле, хмаринка, а діти називають якомога більше прикметників, за допомогою яких можна намалювати дані слова. Така технологія розвиває і уяву, і креативність, і уміння дивитися й бачити. А ще дозволяє дитині відчути, як «оживають» слова-іменники, коли до них додаються прикметники.

Цікавою й захопливою для дітей буде технологія «Парна робота з картою», у процесі якої школярі поділяються на пари. Кожна пара отримує завдання назвати слова на певну букву або скласти декілька речень, які відповідатимуть тему уроку. Наприклад, карта – складіть декілька речень зі словом грати (с. 42).

При вивченні тем «Близькі за значенням слова», «Протилежні за значенням слова» доцільно використовувати вправу «Парні слова». Завдання можуть бути найрізноманітніші: об'єднати слова в пари, використовуючи подані слова; дібрати якомога більше синонімів, наприклад, до слова небо; вибрати антонім, значення якого можна

зрозуміти лише з контексту. Наприклад, дібрати антоніми до словосполучень: свіже молоко -… ;свіжа газета …; свіжий хліб - … Такі вправи розвивають креативність, аналітичні уміння, здатність групувати, об'єднувати за певними ознаками, уміння працювати в групі чи в парі.

На уроках української мови у процесі формування мовленнєвих умінь і навичок результативним буде використання такої вправи як «Мікрофон». При вивченні будь-якого матеріалу підручник пропонує такі завдання: «Прочитай правило і розкажи його в класі». У цьому випадку цікавим і результативним буде використання саме такої вправи. Адже коли дитина бере до рук мікрофон, вона приміряє на себе різні ролі: журналіста, письменника, співака тощо. Це спонукає її до того, структура виступу має бути виразною, логічно завершено, емоційною. Тому діти завжди з великим задоволенням включаються в таку роботу. Її можна планувати як індивідуальну, так і парну. А ще в підручнику часто використовуються завдання типу: допиши назви казок, назви предметів, загадку. Такі завдання стимулюють не тільки розумову діяльність, а й креативність, здатність себе презентувати. Варто лише взяти до рук мікрофон, справжній, чи макет, і дитина заговорить.

Варто звернути увагу на організацію роботи в малих групах. Як уже було відзначено раніше, підручник, як правило пропонує виконання лише індивідуальних завдань. Тому завдання вчителя у процесі вивчення орфограм «Звуко-буквений аналіз слова», «Апостроф», «Наголос», «Поділ слова на склади» доцільно практикувати роботу в малих групах. Це така організація спільної діяльності, де невеликі групи учнів (зазвичай 3-7 осіб) співпрацюють для досягнення спільної мети. Такий підхід є різновидом інтерактивних технологій навчання. Він сприяє розвитку навичок співпраці, комунікації, критичного мислення та ефективної взаємодії, оскільки створює для кожного учасника такі умови, де він може вільно висловити свою думку та отримати більше уваги від вчителя. Малі групи дозволяють вчителю приділити більше уваги кожному учневі. Це особливо важливо враховувати у роботі з тими дітьми, які потребують додаткової підтримки у процесі вивчення складних тем. Робота в малих групах, як показує власний досвід, підвищує ефективність процесу набуття знань, може забезпечити значний навчальний прогрес. Чим менша група, тим ефективнішим і результативнішим буде цей процес. Необхідно зауважити, що така

організація роботи не тільки створює умови для само презентації кожного учня, вона допомагає йому адекватно оцінити власні досягнення. Адже підбиваючи підсумки роботи, педагог пропонує учням самостійно визначити ступінь досягнення мети та завдань уроку. І саме оцінювання навчальних досягнень учнів сприяє активізації пізнавальної діяльності за умови, якщо завдання будуть цікавими для учнів. На цьому етапі уроку також доцільно створити «Таблиці оцінювання навчальних досягнень учнів», де виставляються озвучені викладачем оцінки за колективну роботу, а також самостійну роботи і кожен учень може бачити свої досягнення на кожному уроці, а також досягнень одногрупників. Наприклад, при вивченні теми «Іменник» кожна група отримує своє завдання. Результати записуються в загальну таблицю, на основі якої складається опорна схема з теми.

Школярам подобаються групові форми роботи. Адже вони можуть активно працювати, парами. Але найбільше їм подобається процес обговорення завдань, який дозволяє їм захищати власну позицію, адже усе, що вони пропонують, не просто обговорюється, а піддається ретельному аналізу. Відповідь групи підтримує або не підтримує весь клас. А відтак, школярі вчаться адекватно реагувати на зауваження, робити висновки, відстоювати свою думку, поважати думку інших.

Велике значення в організації будь-якої роботи має мотивація. Як показує досвід, за такої організації роботи в малих групах вона зростає. Навіть невпевнені в собі школярі, безініціативні, сором’язливі учні беруть активну участь в обговоренні проблем. Група стає справжньою спільнотою, у якій всі співпрацюють, щоб досягти результатів заради спільної мети. Кожен школяр усвідомлює, що від виконаної частки його роботи залежить результат всього завдання.

Цікавим для школярів при організації роботи в малій групі буде інтерактивна вправа «Впіймай помилку!». Її доцільно використовувати у процесі вивчення будь-якого матеріалу. Адже така організація роботи розвиває не лише орфографічну зіркість, здатність до аналізу мовного матеріалу, уміння прислухатися до думки інших, толерантно відстоювати свою. У процесі обговорення школярі шукають помилку всією групою, сперечаються, радяться, приходять до консенсусу. Спікер, призначений групою, передає результати

вчителю, або читає завдання й результат. При організації такої роботи обов'язково обмежувати в часі.

У процесі формування й розвитку гнучких навичок результативною є й інтерактивна технологія «Закінчи речення». Окрім того, що методичний апарат підручника пропонує низку таких завдань, доцільно, особливо при вивченні тем «Ознаки речення», «Види речень за метою висловлювання», «Поширення речень». Тут можна використовувати найрізноманітніші прийоми: доповни речення, перебудуй, доповни прикметниками, виділи речення з тексту, склади речення за опорними словами, за малюнком, за власними спостереженнями, на задану тему тощо. Якщо вона проводиться систематично, то вона розвиватиме і креативність, і критичне мислення, але найголовніше – вона сприятиме ефективному засвоєнню мовного й мовленнєвого матеріалу.

Використання на уроках такої інтерактивної вправи як вікторини стимулюватиме розвиток пізнавальних інтересів молодших школярів, інтересу до пошукової діяльності, а також привчатиме школярів до самостійного пошуку матеріалу. Вікторин доцільно використовувати як підсумок після вивчення певної теми. Головна мета – поглиблення знань про рідну мову; показ краси й багатства рідної мови; усвідомлення її ролі житті людини; стимулювання бажання вивчати українську мову; виховувати любов і повагу до рідного слова; сприяти розвитку креативних здібностей школярів; виховання поваги до національної культури.

Як ми вже відзначали, підручник вміщує певну кількість загадок. Отож можна практикувати такі вікторини: «Які ти знаєш загадки про тварин» або «Які ти знаєш загадки про пори року», «Які знаєш загадки про овочі й фрукти».

Вікторину «Я знавець української мови» можна практикувати після вивчення тем: «Близькі й протилежні за значенням слова»; «Слова з прямим і переносним значенням»; «Багатозначні слова». Декілька вікторин можна практикувати як узагальнення тем «Іменники, прикметники й дієслова в мовленні»; «Числівники й службові слова в мовленні»; «Стежками української мови».

Надзвичайно приваблює молодших школярів така інтерактивна вправа як рольові ігри. Вони розвивають мовлення, логічне мислення та навички співпраці. Наприклад, гра «Журналісти» у процесі проведення якої вони уявляють себе журналістами та беруть інтерв'ю одне в одного. Такі ігри варто проводити також як підсумкова робота

після вивчення, наприклад тем після вивчення частин мови: «Розкажи про … слова – назви предметів; слова, що вказують на ознаку предметів; слова, які вказують на дію предметів». Один учень має описати предмет, а інші відгадати, до якої частини мови його варто віднести.

«Хто» або «що» таку рольову гру варто проводити парами. Один учень називає слово, інший показує картку зі слова «хто» або «що». Переваги рольових ігор в тому, що ігрова форма робить процес навчання захопливим та цікавим. У процесі їх проведення школярі вчаться формулювати власні думки, ставити запитання та відповідати на них. Якщо такі ігри проводяться у парах чи в групі, то спільна гра допомагає дітям працювати в команді та домовлятися. А ще – вони сприяють формуванню й розвитку емоційного інтелекту. Емоційне сприйняття певного матеріалу сприяє кращому його засвоєнню.

Актуальним є також проведення на уроках української мови дидактичних ігор. Саме вони підвищують ефективність сприймання нового навчального матеріалу, а відтак і краще його засвоєння, розвивають пізнавальні інтереси, стимулюють пошукову діяльність, виховують самостійність. А ще вони урізноманітнюють організацію навчальної діяльності на уроці, вносять у неї елемент цікавості.

Але маємо пам’ятати, що практикуючи дидактичну гру, вчитель має враховувати, що процес створення гри залежить від того, настільки правильно обрана тема гри; як визначена мета й завдання. Такі ігри також потребують попередньої підготовки (підготовка унаочнення, проведення гри, підбиття підсумків).

Якщо у процесі проведення гри дотримані певні вимоги: відповідають навчальній програмі; відповідають віковим і психологічним особливостям школярів і до них залучаються учні усього класу то вони будуть результативними. У таких іграх немає переможців, тут виграють усі.

Їх можна проводити на будь-якому етапі уроку і при вивченні будь-якого матеріалу. Найдоцільніше їх практикувати при вивченні частин мови: «Весняні або осінні слова». Учитель називає слова, а діти мають впіймати тільки слова-назви предметів, які живуть тільки весною або восени. При вивченні прикметника – «Назви більше ознак» учитель називає іменники, а школярі мають назвати якомога більше ознак.

При вивченні числівника доцільно організувати гру «Котра година». У процесі її проведення клас розділяється на дві групи,

кожному роздаються цифри, двоє учнів відіграють роль «годинника», де їм треба зібрати правильно цифри й визначити час.

При вивченні власних і загальних назв іменників доцільно проводити гру «Знайди зайве слово». Школярам пропонують картки, де записані як власні, так і загальні іменники. Залежно від завдання, вилучають або власні, або загальні іменники.

Подобається дітям і така дидактична гра як «Склади речення з деформованого тексту», або «Віднови речення». Завдання – із «розсипаних» слів скласти речення, або розмістити речення з деформованого тексту в логічній послідовності. Такі вправи розвивають логічне мислення, критичне мислення, формують аналітико-синтетичні уміння, розвивають пізнавальні інтереси. Їх найдоцільніше проводити при вивченні теми про речення або при вивченні теми «Текст».

Цікавою є й дидактична гра «Знайди відмінності». Учитель на дошці демонструє текст, учні розглядають його одну хвилину. Потім показує його дещо змінений варіант. Школярі мають знайти відмінності. Така гра розвиває орфографічну зіркість, пізнавальний інтерес, а ще обмеження в часі привчає школярів правильно й доцільно розподіляти час.

Гру «Визнач відмінок» варто проводити як при вивченні іменника, так і при вивченні прикметника. Особливості її проведення полягають в тому, що клас ділиться на групи за кількістю відмінків. Вчитель визначає іменники чи прикметники, демонструє речення, в яких вони є. Кожна група підіймає зелену картку, якщо названий іменник відповідає її відмінку.

«Вгадай слово» – вчитель називає кілька ознак певного предмета, учасники гри мають відгадати назви предмета. Наприклад:

1) Сірий, має куций хвіст, всього боїться, прудконогий… (заєць).

2) Руда, пишнохвоста, всіх обманює, хитра, довгонога… (лисиця).

3) Яскравий, сонячний, радісний, приємний, тихий, безвітряний … (день).

4) Дерев’яний, чотириногий, письмовий, кухонний… (стіл).

При вивченні дієслова варто проводити гру «Хто назве більше слів-дій». *Учитель називає дію, а школярі мають назвати якомога більше предметів, які виконують цю дію.*

Наприклад:

– *Повзе….*
– *Думає…..*
– П*ливе….*
– Й*де…..*
– Р*адіє…*
– *Сумує …*
– Летить….

Отже, ігри, особливо дидактичні – це вид діяльності, у процесі якої, діти через і завдяки грі навчаються. Головне її завдання – пізнавальний змістовий аспект, який допомагає в засвоєнні тих знань і вмінь, які застосовуються під час розв'язування певної лінгвістичної проблеми, поставленої грою. Вона розвиває не тільки духовний світ дитини, її уявлення, уяву, формує знання про навколишній світ і оточення. Гра сприяє розвитку розумових здібностей, світоглядних уявлень, впливає на особистісний розвиток кожної дитини, підвищує рівень пізнавальної діяльності та активності учнів, у процесі якої учні мають можливість і їм створені такі умови, за яких вони переходять від репродуктивних дій через пошукові до творчих. Гра впливає на формування особистості дитини. У процесі гри завдяки грі школярі вчаться добиватися перемоги, виховується прагнення до успіху. А ще вони вчаться контролювати власну волю, досягненню поставленої мети. Виховується вміння вимогливо ставитися до себе й інших людей і бажання бачити перспективу власного зростання й усвідомлювати потребу самовдосконалення.

Підручник вміщує багато малюнків. Завдання до них найрізноманітніші: озвучте малюнок. Які звуки можна назвати мовними (с. 4); порівняй малюнок і текст (с. 10); розгляньте малюнок, запишіть слова парами (с. 34); назви предмети, зображені художником (с. 44); поясни, які слова, що зображені на малюнку є власними, а які загальними» тощо. Але таких завдань недостатньо. Тому завдання вчителя, використовуючи методичний апарат підручника добирати цікаві для школярів інтерактивні форми роботи. Наприклад, гра «Знайди пару» допоможе школярам знайти відповідність між малюнками та словами. Гру «Намалюй слово словами» можна практикувати на кожному уроці, змінюючи при цьому лише завдання.

У сучасній школі ігри з дидактичними матеріалами мають бути основним засобом навчання й виховання, оскільки вони вміщують і навчальну (пізнавальну) мету та ігрову (цікаву) сторони.

Дидактична гра збагачує емоційний інтелект та досвід дитини, розвиває уміння сприймати й засвоювати навчальний матеріал.

Ефективним видом роботи, що сприяє формуванню мовленнєвої особистості молодшого школяра, є ситуативні завдання. Вони стимулюють розвиток мислення й мовлення, а й підвищують інтерес учнів до вивчення програмового матеріалу, стимулюють активність, особливо пізнавальну активність.

На уроках української мови в початкових класах вони через використання реальних або ігрових ситуацій розвивають мовленнєві уміння. Це можуть бути завдання описати предмети, ситуації, а також творчі вправи, як-от складання оповідань чи розповіді про власні спостереження. В класі створюється реальна ситуація, у якій беруть участь всі школярі. Найкраще її використовувати на уроках при вивченні тем, де можливо використовувати діалог. Найраціональніше використовувати їх при вивченні теми «Текст». Тут вчителю важливо добирати такі тексти, на основі яких молодші школярі мали змогу продукувати діалог на основі тексту. Назва ситуації залежатиме від змісту тексту. Також молодших школярів важливо навчити поводити себе в різних ситуаціях. Наприклад «У бібліотеці»; «Лікаря»; «В книжковому магазині» тощо.

Отже, ситуативні вправи є одним з ефективних засобів формування, закріплення й удосконалення необхідних для діалогічного спілкування вмінь і навичок. Основна вимога, яка висувається до ситуативних вправ, незалежно від того спрямована вона на розігрування діалогів чи монологів, вони повинні бути максимально пов’язані з тим лексико-граматичним матеріалом, який вивчається на уроці. У процесі організації ситуативних діалогів школярі усвідомлюють етикетні норми, правила спілкування, норми українського мовленнєвого етикету, етикетні формули спілкування. Така організація роботи на уроці збагачує, уточнює й активізує словниковий запас учнів. Розігрування ситуацій, близьких до життєвого досвіду дітей, не тільки підвищує рівень мовленнєвої діяльності, а й формує уміння правильно й доречно поводити себе в певних ситуаціях. У процесі вивчення різного мовного матеріалу ситуативні вправи можуть мати різну комунікативну мету. Наприклад, при вивченні теми «Близькі за значенням слова» чи

«Протилежні за значенням слова» варто практикувати з дітьми виконання таких завдань: напишіть запрошення; аргументуйте відмову однокласнику, який вас кудись запрошує; озвучте прохання однокласнику; толерантно висловіть незгоду з чимось тощо. У другому класі висловлювання мають складатися не більше як із 3-4 реплік. У 2 класі такі вправи необхідно виконувати на основі зразка, а вже в 3-4 класах можна давати завдання самостійно їх виконати, а також зробити аналіз щодо правильності використання граматичних норм і змісту висловлювання. Учні охоче працюють над продукуванням таких діалогів.

Найефективнішими є ті уроки української мови, на яких використовують різноманітні форми роботи, збагачують їх знахідками своїх творчих пошуків.

У процесі формування гнучких навичок важливо вчити дітей шукати й обробляти інформацію, розвивати інтелектуальну цікавість, прагнення до набуття нових знань, виховувати інтерес до навколишнього світу й бажання отримати нові враження.

Уже з перших днів навчання в школі учитель повинен виховувати у школярів самостійність, уміння правильно знаходити потрібну інформацію; на основі різних джерел, вчитися узагальнювати, співпереживати, аналізувати, залежно від власного досвіду робити певні висновки. На сучасному етапі важливо розвивати уміння не лише здійснювати пошук необхідної інформації для виконання певних навчальних завдань, а й класифікувати, групувати її, адже вміння дитини чітко формулювати думки, пропонувати альтернативні рішення й поважати думку інших зроблять його успішним у всіх сферах життя.

Система навичок XXI століття передбачає:

– виконання школярами комплексних і оригінальних завдань. Тому необхідно розвивати в них уміння працювати в команді й сприяти розвитку критичного мислення;

– створювати індивідуальну освітню траєкторію, яка відповідає інтересам і можливостям кожного конкретного учня;

– розвиток уміння використовувати набуті компетенції й знання для самостійного засвоєння нових знань, пошуку нової інформації;

– розвиток уміння в процесі навчання використовувати доступні сучасні технології;

– розвиток уміння обговорювати свої успіхи й невдачі, планувати свій освітній маршрут.

Отже, у процесі формування «soft skills» в учнів молодшого шкільного віку важливо:

– мотивувати учнів брати участь у різних формах соціальної активності, самоврядуванні, наукових клубах, круглих столах, групових дискусіях тощо;

– виховувати соціальні навички за допомогою інтерактивних форм і методів (ділових, рольових ігор, дидактичних ігор, дискусій, тренінгів, кейс-методу тощо);

– максимально використовувати засоби мистецтва у формуванні м'яких навичок;

– створювати сприятливе емоційно-позитивне середовище.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вашуленко М. С., Дубовик С. Г. Українська мова та читання: підручник для 2 класу закладів загальної середньої освіти (у двох частинах). Частина 1. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2025. 144 с.
2. Зарицька В. В. Психологія розвитку емоційного інтелекту у системі професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю : дис. … докт. псих. наук : 19.00.07. Запоріжжя: 2012. 513 с.
3. Концептуальні засади реформування середньої школи // Міністерство освіти і науки України. 2016.
URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainskashkola-compressed.pdf
4. Наказ про проведення експерименту всеукраїнського рівня за темою «Організаційно-педагогічні умови формування в учнів м'яких навичок шляхом соціально-емоційного та етичного навчання» URL: https://surl.li/mffzkl.
5. Професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти» URL: https://surli.cc/qrhyve.
6. Що таке hard та soft skills? В чому різниця? З чого складаються навички soft skills? URL: https://surl.lt/yuyddy.
7. These are the top 10 job skills of tomorrow – and how long it takes to learn them // World economic forum. 2020. URL: http://surl.li/prfo

Павло ДЯЧУК

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ SOFT SKILLS У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ДО ВИВЧЕННЯ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ» У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Мета дослідження: Метою даного дослідження є теоретичне обґрунтування процесу формування та розвитку ключових навичок (soft skills) у здобувачів закладів вищої освіти, які готуються до професійної діяльності в якості вчителів початкових класів. Особлива увага приділяється вивченню ролі цих навичок у контексті проведення інтегрованих занять в рамках курсу «Я досліджую світ».

Актуальність.

Навчальна новизна. Роль освітніх установ у розвитку soft skills є надзвичайно важливою для формування успішної та гармонійної особистості в сучасному суспільстві. Для майбутнього вчителя сучасної української школи, формування «м'яких навичок» стало невід'ємною частиною навчального процесу, де акцент робиться не лише на здобутті знань, а й на розвитку вмінь, які будуть корисні учням в їхньому подальшому житті та кар'єрі. Важливо, що в освітніх програмах передбачена цілісна підготовка, яка охоплює як академічні досягнення, так і соціально-комунікативні навички, що допомагають дітям адаптуватися до змінюваного світу.

У цьому контексті, на державному та місцевому рівнях, необхідно впроваджувати методи і програми, які сприяють активному розвитку soft skills у педагогів, а також надавати їм інструменти для ефективної роботи в цьому напрямку. Це можуть бути як інтерактивні методи навчання, так і спеціалізовані програми, орієнтовані на розвиток таких навичок, як критичне мислення, емоційний інтелект, командна робота, лідерство, комунікація та вирішення конфліктів.

З точки зору сучасної науки, питання розвитку «м'яких» навичок стало одним із найактуальніших. Це пов'язано з тим, що попит на ці навички зростає як в освітньому контексті закладів вищої освіти, так і на ринку праці.

Наукові дослідження зазвичай зосереджуються на двох ключових напрямках: перший – це створення і вдосконалення освітніх програм, які інтегрують розвиток soft skills у навчальний

процес, і другий – це адаптація професійних навичок до сучасних вимог бізнес-середовища. Сучасні компанії все більше цінують не тільки професійні вміння, але й здатність працівників ефективно взаємодіяти в команді, управляти своїми емоціями, вирішувати проблеми та адаптуватися до змін.

Отже, розвиток soft skills у здобувачів освітніх закладів є важливою складовою підготовки для майбутніх поколінь до життя в динамічному світі, де успіх не тільки залежить від технічних знань, але й від здатності до взаємодії, саморегуляції та творчості. Це створює умови для формування адаптивних, соціально компетентних і конкурентоспроможних громадян, здатних успішно реалізуватися в будь-якій сфері діяльності.

Виклад основного матеріалу. Упродовж останніх років різні країни світу активно впроваджують міжнародні та національні програми, спрямовані на інтеграцію розвитку soft skills у навчальні плани освітніх закладів різних рівнів. Ці ініціативи є відображенням змін на національних ринках праці, де в новому столітті відбуваються значні трансформації під впливом економічних та соціальних процесів. Зокрема, в Україні також спостерігається схожа тенденція, що підтверджує необхідність адаптації освіти до нових викликів і вимог часу.

Важливим елементом цієї зміни є Концепція Нової української школи, яка висвітлює soft skills як ключові наскрізні вміння. Вони є не лише доповненням до знань і технічних навичок, що здобуваються в освітньому процесі, але й необхідними для повноцінної адаптації учнів до сучасного суспільства та кар’єрного розвитку. Згідно з цією концепцією, ці навички повинні формуватися через усі етапи навчання і бути невід’ємною частиною загальної освітньої програми.

Оскільки в українській системі освіти ще не передбачено окремих курсів, що спеціалізуються на розвитку м’яких навичок, педагогам доводиться інтегрувати їх у вже існуючі предмети. Це означає, що формування soft skills здобувачів вищої освіти має відбуватися не в рамках окремих дисциплін, а через загальний процес навчання, де викладачі використовують методи та підходи, які сприяють розвитку комунікативних, соціальних і когнітивних умінь. Такі навички можуть включати критичне мислення, емоційну компетентність, здатність до співпраці та розв’язання проблем.

Це інтегроване навчання дає можливість не тільки вдосконалювати академічні знання здобувачів, але й готувати їх до

реальних життєвих ситуацій, де вони зможуть ефективно застосовувати набуті soft skills у різноманітних сферах діяльності. Адже в умовах сучасного світу, що швидко змінюється, успішна адаптація до змін і вміння працювати в команді, управляти емоціями, вирішувати конфлікти стають ключовими факторами особистісного та професійного успіху на педагогічній ниві.

Для досягнення успіху в будь-якій сфері діяльності надзвичайно важливі категорії навичок, які в світовій практиці отримали назви «hard skills» та «soft skills».

«Hard skills» («жорсткі» навички) охоплюють професійні, часто вузькоспеціалізовані вміння та техніки, які можна вивчити за допомогою чітко визначених алгоритмів і програм. Ці навички зазвичай стосуються конкретних предметних областей і дозволяють оцінити рівень їхнього засвоєння через конкретні критерії та вимірювання. До прикладу, це можуть бути технічні вміння, знання мов програмування, володіння спеціалізованим обладнанням або певними програмами, що є необхідними для виконання професійних завдань.

Натомість «soft skills» («м'які» або «гнучкі» навички) охоплюють універсальні вміння, які не прив'язані до конкретної професії чи сфери діяльності, але є основою для успішної взаємодії в будь-якому середовищі. Ці навички відповідають за ефективну участь у робочому процесі, сприяють високій продуктивності праці та взаємодії з іншими людьми. Вони включають вміння працювати в команді, комунікативні навички, лідерство, критичне мислення, управління емоціями, здатність до адаптації та вирішення конфліктів. Оскільки ці вміння є наскрізними, їх можна застосовувати в будь-якому контексті й на всіх етапах кар'єрного розвитку. Вони не залежать від конкретної професійної області і важливі для успішної кар'єри та соціальної адаптації в швидко змінюваному світі.

Загалом, у сучасному світі успішна кар'єра та особистий розвиток неможливі без збалансованого поєднання обох цих категорій навичок. «Hard skills» забезпечують технічну компетентність та здатність виконувати специфічні завдання, а «soft skills» формують здатність адаптуватися до змін, працювати з людьми, ефективно комунікувати і досягати спільних цілей. Водночас, важливість soft skills стає дедалі більша у світі, де технології швидко змінюються, а здатність взаємодіяти і спільно вирішувати проблеми набуває першочергового значення.

Для більшого розуміння hard skills – це більш агресивна система, взаємодії з технікою, конкуренцією, загальною витривалістю, яка передбачає задіяння лівої півкулі мозку, натомість soft skills – система більш м'яка, яка направлена вже на роботу з людьми, має на меті розвиток універсальних навичок людини, її творчість, тобто там де задіюється права півкуля мозку.

Зазвичай «hard skills» мають чітке визначення, що забезпечує їх оцінку і формулювання в професійних освітніх програмах для кожної спеціальності та в кваліфікаційних довідниках, що описують вимоги до різних професій.

Однак з «soft skills» ситуація значно складніша. Ці навички не завжди мають таке конкретне визначення, однак їх значення і вплив на успіх майбутнього педагога в сучасному світі визнано набагато більшим. Особливо це стало очевидним в умовах «поведінкової економіки», де більшість вирішувальних питань відходило саме від «soft skills», і невеликий відсоток від силового «hard skills».

Ще з минулого століття soft skills стали визнаватися як важливі для досягнення успіху в навчанні та професійній діяльності. Хоча термін «soft skills» ще не використовувався.

В літературі «soft skills» визначаються і як людські якості, без яких навіть найбільш кваліфікований фахівець не здатний досягти високих результатів у своїй діяльності, і як вміння та характеристики, які є основою для становлення успішної особистості. Вони дозволяють людині ефективно функціонувати в різних соціальних і професійних контекстах.

Розглядається і як соціологічний термін, що стосується емоційного інтелекту людини, і визначає їх як набір особистісних характеристик, необхідних для ефективної взаємодії з іншими людьми. Це навички, які мають здатність людини діяти в умовах невизначеності та змін, покладаючись на власний досвід і інтуїцію, що дозволяє адаптуватися до нових викликів. Це і можливо риси характеру, що підвищують здатність людини ефективно взаємодіяти з іншими, що також впливає на її працездатність та перспективи кар'єрного росту; і набір соціальних навичок, комунікативних здібностей, особистих звичок, дружелюбності та оптимізму, які є важливими для успішної взаємодії в будь-якому соціальному або професійному середовищі.

І це звичайно особисті якості, таланти або рівень захоплення діяльністю, які відрізняють одну людину від іншої, навіть якщо обидві мають схожі професійні навички та кваліфікації.

Тому робимо висновок, що «soft skills» – це не просто окремі вміння, а ціла низка соціально-комунікативних і психологічних якостей, які дозволяють людині бути ефективною в сучасному, швидко змінному світі, взаємодіяти з іншими людьми та досягати успіху в різних сферах життя.

Різні автори розглядають «soft skills» з різних проекцій. Так, С. Мамаєв бачить їх переважно як комунікативні навички, акцентуючи увагу на таких уміннях, як ведення бесіди, постановка питань, аргументація своєї точки зору та вміння використовувати зворотний зв'язок. Це важливі аспекти для ефективної взаємодії в будь-якому соціальному чи професійному середовищі;

С. Наход поділяє всі «soft skills» на чотири основні компоненти: соціально-комунікативний, прогностичний, інноваційний та акмеологічний. Такий підхід дозволяє глибше зрозуміти різноманіття навичок, що сприяють розвитку особистості та її успішній адаптації в умовах сучасного світу.

У Л. Степанової та Е. Зеєр визначаються три основні групи «soft skills»: базові комунікативні навички, навички «self-менеджменту» (самоорганізації та самоконтролю) та навички ефективного мислення, що дозволяє створити чітку класифікацію м'яких навичок, що включають як міжособистісні вміння, так і внутрішні ресурси для саморозвитку.

Інший автор В. Пігін, виокремлює три категорії «soft skills»: особистісні якості (такі як самоорганізація, особиста відповідальність, цілеспрямованість, робота в команді, гнучкість, вміння вирішувати проблеми, планування й організація, стресостійкість), поведінкові (аналітичне мислення, організованість, наполегливість) та мотиваційні характеристики (традиційність, утилітарність, теоретичний тип мислення). Такий підхід дає можливість класифікувати ці навички за різними аспектами, підкреслюючи, як вони взаємопов'язані і впливають на ефективність діяльності людини.

О. Жукова у складі «soft skills» бачить навички самонавчання та навчання інших, емоційний інтелект, критичне мислення, здатність до вирішення складних завдань, тайм-менеджмент та самоврядування, а також навички, які сприяють кар'єрному

зростанню, лідерству й управлінню людьми. Цей підхід охоплює широке коло навичок, що є ключовими для розвитку не тільки особистісних якостей, а й професійних можливостей в динамічному та конкурентному середовищі.

Таким чином, «soft skills» включають в себе широкий спектр навичок, що виходять за межі конкретних професійних вмінь і сприяють успішній соціалізації, професійному росту та здатності адаптуватися до змін. Від комунікаційних вмінь і емоційного інтелекту до саморозвитку і лідерства – ці навички створюють фундамент для успішної кар'єри і особистісного розвитку в умовах сучасного світу [4].

Тобто, розглядаючи майбутнього педагога, ми можемо уявити які будуть ставитися вимого до нього:

– майбутній педагог має володіти широким спектром характеристик, що дозволяють ефективно адаптуватися до швидко змінюваного світу праці, забезпечувати високий рівень професіоналізму та активно взаємодіяти в команді.

Основні характеристики, які важливі для сучасного педагога, його професійні навички (Hard skills):

– кваліфікація та спеціалізація: глибокі знання в обраній галузі, здатність ефективно виконувати технічні завдання та завдання, що вимагають спеціалізованих знань.

– технічна грамотність: вміння користуватися сучасними технологіями, програмним забезпеченням і технічними засобами, актуальними для конкретної професії.

Комунікаційні навички педагога (Soft skills):

– здатність до ефективної комунікації: вміння чітко і зрозуміло виражати свої думки, слухати та враховувати точку зору інших. Це включає вербальні, невербальні та письмові навички.

– вміння працювати в команді: співпраця з колегами, здатність до активного обміну ідеями, розуміння командної динаміки та підтримка колег.

– емпатія та емоційний інтелект: розуміння емоцій інших людей, здатність до ефективної взаємодії в складних соціальних ситуаціях, керування власними емоціями в умовах стресу.

Сучасний педагог має володіти високим рівнем гнучкості та адаптивності, що передбачає готовність до постійних змін у технологіях, методах роботи й освітньому середовищі. Уміння швидко засвоювати нові інструменти, ефективно реагувати на

трансформації в освітньому процесі чи культурі організації є невід'ємною складовою професійної компетентності вчителя. Гнучкість у підходах до розв'язання педагогічних завдань дозволяє ефективно діяти в умовах невизначеності, підтримувати динаміку навчального процесу та забезпечувати його інноваційний характер.

Важливою характеристикою сучасного педагога є проблемно-орієнтоване мислення, яке ґрунтується на здатності аналізувати ситуації з різних позицій, критично оцінювати інформацію та приймати виважені рішення. Креативність і творчий підхід сприяють пошуку нестандартних рішень, генеруванню нових ідей і впровадженню інноваційних методів у навчальну практику.

Не менш значущими є навички самоорганізації та ефективного управління часом. Педагог повинен уміти планувати власну діяльність, визначати пріоритети та раціонально використовувати робочий час. Самодисципліна та відповідальність допомагають працювати автономно, зберігаючи високу якість виконання професійних обов'язків навіть за відсутності зовнішнього контролю.

Викладач має також демонструвати розвинені лідерські якості та ініціативність – здатність організовувати колектив, мотивувати учасників освітнього процесу, брати на себе відповідальність за прийняття рішень і водночас підтримувати командний дух. Ініціативний педагог не чекає вказівок, а самостійно пропонує нові ідеї, активно долучається до вирішення професійних завдань і сприяє вдосконаленню освітнього середовища.

У сучасних умовах надзвичайно важливою є психологічна стійкість, уміння керувати власним емоційним станом і зберігати працездатність у стресових ситуаціях. Емоційна врівноваженість дозволяє педагогу залишатися спокійним і зосередженим, не піддаватися негативним емоціям і зберігати конструктивність у взаємодії з учнями, колегами та батьками.

Неодмінною умовою професійного зростання є внутрішня мотивація до розвитку, прагнення до навчання впродовж життя. Педагог, який постійно вдосконалює свої знання, опановує нові технології та методики, здатен підтримувати актуальність власних компетентностей і бути конкурентоспроможним у сучасному освітньому просторі.

Особливої уваги заслуговують професійна етика та відповідальність, які виявляються в чесності, надійності, дотриманні етичних норм і високій культурі професійної поведінки.

Організованість та дотримання правил, процедур і термінів діяльності свідчать про зрілість педагога як особистості, що усвідомлює свою роль у розвитку закладу освіти.

Сучасна педагогічна діяльність також потребує інноваційного підходу та технологічної грамотності. Викладач має бути відкритим до нових ідей, уміти використовувати цифрові ресурси, інтерактивні методи та освітні платформи для підвищення ефективності навчання. Інноваційність стає не просто характеристикою, а необхідною умовою успішної професійної реалізації педагога у швидкозмінному світі.

Інша сторона – це технологічна обізнаність педагога, це розуміння того, як використовувати сучасні технології для досягнення кращих результатів у своїй професії, а також здатність швидко освоювати нові інструменти та системи.

Сучасний педагог повинен бути не тільки технічно кваліфікованим, а й мати розвинені «soft skills», які тісно переплітаються зі STEM-освітою і STEM-навичками, щоб успішно адаптуватися до змін, ефективно працювати в колективі та мати високий рівень самоорганізації і психологічної стійкості. Важливо, щоб сучасний педагог був готовий до саморозвитку і підтримки високих стандартів професіоналізму в умовах динамічного ринку праці.

Проаналізуємо деякі з навичок soft skills …

Критичне мислення – це когнітивний процес, який дозволяє людині аналізувати, оцінювати та інтерпретувати інформацію з метою прийняття обґрунтованих, логічних рішень. Це не просто здатність мати власну думку, але й уміння уважно розглядати всі аспекти ситуації, ставити питання, перевіряти факти, шукати альтернативи та робити висновки на основі доказів, а не лише емоцій чи припущень.

Основні характеристики критичного мислення включають:

– Аналіз інформації: здатність розглядати дані, факти або ситуації в деталях, визначаючи їхні сильні та слабкі сторони.

– Оцінку аргументів: уміння оцінювати різні точки зору, перевіряти їхню логічність, обґрунтованість і відповідність фактам.

– Розуміння причинно-наслідкових зав’язків: здатність виявляти зв’язки між подіями, діями та їх наслідками, розуміти, чому щось відбувається.

– Відкритість до нових ідей, де критичне мислення включає готовність переосмислювати власні переконання та змінювати точку зору на основі нових даних чи аргументів.

– Уміння формулювати питання: здатність ставити правильні питання, що сприяють глибшому розумінню теми і сприяють розвитку дискусії.

– Розпізнавання упередженості та логічних помилок: критичне мислення допомагає розпізнавати неточності, маніпуляції, упередження або логічні помилки в аргументах чи інформації.

– Самостійність мислення: здатність приймати рішення на основі власного аналізу, а не сліпо слідувати за думкою більшості або авторитетами.

Критичність мислення є ключовим для прийняття правильних рішень у професійній діяльності, в особистому житті та в громадських питаннях. Це вміння важливе для оцінки достовірності інформації, яку ми отримуємо з різних джерел, та для розвитку здатності до самостійного мислення і прийняття обґрунтованих рішень у складних ситуаціях.

Або розглянемо креативність – здатність здобувачем генерувати нові, оригінальні ідеї, концепції або рішення, які відрізняються від звичних або стандартних підходів. Вона включає в себе творчий процес, що поєднує у собі уяву, інтуїцію та раціональність для створення чогось нового або вдосконалення вже існуючого.

Креативність не обмежується лише художньою або мистецькою діяльністю – вона є важливим аспектом у всіх сферах життя, зокрема в науці, бізнесі, технологіях та навіть у повсякденних задачах.

Креативність це ідеї та оригінальність. Креативність передбачає здатність створювати нові ідеї або комбінувати вже існуючі унікальним способом. Це може бути як інноваційне вирішення конкретної проблеми, так і розробка абсолютно нових концепцій. Гнучкість мислення.

Майбутній педагог, який володіє креативністю, здатен мислити нестандартно, відходячи від шаблонів та стереотипів. Він готовий пробувати нові підходи та експериментувати з різними варіантами рішень.

Креативність тісно пов’язана з багатою уявою – здатністю уявляти нові можливості, світи, сценарії чи результати, які ще не існують у реальності.

Креативні люди часто не бояться невдач та ризику. Вони готові пробувати нові ідеї, навіть якщо результат непередбачуваний або нестандартний. Креативність часто вимагає виходу із зони комфорту.

Креативність важлива для вирішення складних задач, де потрібно не тільки знайти звичайне рішення, а й придумати нові способи досягнення цілей, які можуть бути.

Креативність також проявляється у здатності адаптувати ідеї до різних умов або середовищ. Це дозволяє ефективно використовувати інновації в різних сферах і контекстах, які іноді включають здатність інтегрувати різні знання та навички з різних областей. Перехресне мислення, яке поєднує концепції з різних сфер, які часто є джерелом оригінальних ідей.

Високий рівень креативності часто з'являється в людей, які мають сильну внутрішню мотивацію, цікавість та бажання досліджувати нові можливості. Креативність є основою інновацій у науці, технологіях, бізнесі, мистецтві та інших галузях. Вона дозволяє створювати нові продукти, послуги та ідеї, що ведуть до прогресу.

Креативний підхід до проблем може допомогти знайти більш ефективні або нестандартні рішення, що мають значний вплив на результат, він сприяє розвитку особистості, дозволяючи людині відкривати нові горизонти, виходити за межі звичних підходів і знаходити задоволення в самовираженні.

Таким чином, креативність – це важливий компонент, що дозволяє людині, здобувачу, педагогу, не лише генерувати нові ідеї, але й адаптувати їх у реальному житті для досягнення ефективних та інноваційних результатів. Вона є критично важливою як для особистого розвитку, так і для розвитку суспільства вцілому [5].

Інша необхідна навичка soft skills це комунікативність – важливий аспект взаємодії людей, який передбачає здатність організовувати та ефективно реалізовувати процеси спілкування. Для успішної комунікації необхідно володіти низкою умінь, що допомагають налаштовувати взаємодію з іншими людьми, правильно передавати свої думки та розуміти співрозмовників.

Відомий дослідник К. Пономарьов виділив три основні групи комунікативних умінь, які складають комплексну картину ефективного спілкування:

Мовленнєві уміння – ці уміння стосуються вміння чітко і зрозуміло передавати свої думки. Вони включають висловлення своїх

ідей, здатність говорити так, щоб інші зрозуміли ваші думки, і робити це структуровано.

Переконання та аргументація це здатність переконати співрозмовника, наводячи логічні аргументи, і підтримувати свою точку зору. Аналіз та висновки – вміння правильно аналізувати отриману інформацію, робити на її основі обґрунтовані висновки і висловлювати їх у доступній формі.

Перцептивні уміння пов'язані з тим, як ми сприймаємо інформацію, що надходить від співрозмовника. Вони включають слухання та розуміння; не просто чути, але й розуміти, що насправді має на увазі співрозмовник. Це важливо як для вербальної, так і для невербальної інформації (жести, міміка, інтонація).

Інтерпретація підтексту включає в себе вміння розпізнавати несказані аспекти повідомлення – наприклад, емоції, наміри або підсвідомі сигнали.

Емпатія та такт здатні відчувати настрій і почуття іншої людини, демонструвати співчуття і розуміння. Це включає в себе здатність реагувати на емоційний стан співрозмовника, зберігаючи тактовність і взаємоповагу.

Рефлексія – зворотній відгук осмислення власних дії та реакції під час спілкування, а також розуміння і враховування точки зору інших.

Інтерактивні уміння забезпечують ефективну взаємодію під час комунікації. Це і ведення бесіди – уміння організовувати спілкування, ініціювати обговорення, активно брати участь у діалозі. Це і ведення перемовин та обговорень, здатність до конструктивного діалогу в умовах, коли потрібно прийняти рішення або знайти спільний інтерес.

Ввічливість та коректність, вміння висловлювати свої думки в культурній і тактовній манері, поважаючи думки інших, здатність ставити уточнюючі питання для отримання більш глибокої інформації або для уточнення ситуації.

В процесі розмови, управління емоціями та поведінкою, що включає вміння зберігати спокій і позитивне ставлення під час конфліктів або в стресових ситуаціях, а також контролювати свою реакцію на поведінку інших.

Майбутній педагог з високим рівнем комунікативних навичок здатен не лише чітко висловлювати свої думки та ідеї, але й активно взаємодіяти з іншими людьми, колегами, учнями, батьками. Він

уважно слухає співрозмовників, робить акценти на важливих аспектах їхніх слів, а також уважно сприймає невербальні сигнали, які часто містять більше інформації, ніж слова. Такий педагог може не лише відповідати на запитання, а й формулювати свої власні, що допомагає глибше зрозуміти ситуацію.

Важливим аспектом є також вміння адаптувати свій стиль спілкування під конкретного співрозмовника. Це означає, що людина з розвиненими комунікативними навичками може змінювати спосіб вираження своїх думок залежно від контексту, рівня близькості з партнером по спілкуванню або ситуації.

Крім того, важливою рисою при отриманні професії є здатність до «критичної оцінки». Комунікативна людина не лише приймає інформацію безперервно, але й розглядає її з різних точок зору, аналізує і порівнює, щоб досягти оптимального результату в комунікації.

Отже, ефективна комунікація включає в себе не лише вербальні уміння, але й високий рівень емоційної чутливості, уважність до інших та здатність до конструктивної взаємодії. Педагог, що володіє такими навичками, здатен досягти своїх цілей, працюючи з іншими, зберігаючи при цьому добрі стосунки та підтримуючи взаєморозуміння як з колегами так і з учнями.

Комунікація накладає відбиток на командну роботу, коли робота в команді є ключовою складовою для успішного впровадження ідей, досягнення поставлених цілей і ефективного вирішення завдань в різних сферах діяльності. Це спільний процес, в якому важливою є не лише індивідуальна робота, а й взаємодія між учасниками. Ефективність командної роботи досягається тоді, коли всі члени команди чітко комуніковані і усвідомлюють свої обов’язки, вносять свій вклад у спільну мету і взаємно підтримують один одного на шляху до успіху.

Команда стає сильною, коли кожен учасник не тільки розуміє свою роль у загальному процесі, але й активно взаємодіє з іншими членами, обмінюючись знаннями, навичками та ідеями. Це забезпечує синергію, де спільна праця приносить значно більший результат, ніж сума індивідуальних зусиль. Важливим аспектом є також готовність до взаємодопомоги: коли один член команди стикається з труднощами, інші готові підтримати і допомогти, що сприяє досягненню командного успіху.

Тільки в умовах такої взаємної підтримки та синергії можна побудувати команду, педагогічний колектив, який здатний не лише виконувати завдання, але й досягати високих результатів, адаптуватися до змін та знаходити інноваційні підходи до вирішення проблем.

Таким чином, володіння «soft skills» здобувачами вищої освіти вцілому з вищеперерахованих складових чинників, є невід'ємною умовою для успішної взаємодії з іншими людьми.

Ці навички включають здатність організовувати ефективне спілкування, навчання, сприяти створенню взаєморозуміння, застосовувати творчі підходи для досягнення поставлених цілей, опрацювання матеріалу, а також здатність до критичного мислення. Здобувач, який володіє розвиненими «м'якими навичками», має можливість адаптувати свою поведінку до різних ситуацій, обираючи найбільш ефективні моделі взаємодії навіть у схожих умовах.

Набуті навички дозволяють глибше розуміти власні інтереси та потреби інших, виявляти емпатію та справжній інтерес до того, що відбувається навколо. Вони сприяють здатності чітко формулювати свої пріоритети, приймати обґрунтовані рішення та швидко адаптуватися до змінюваних умов чи нових викликів. Це означає, що людина здатна не лише оперативно реагувати на зміни, а й ефективно передбачати можливі труднощі, знаходити найкращі рішення і досягати поставленої мети, навіть у ситуаціях невизначеності.

Важливим аспектом soft skills є здатність підтримувати баланс між особистими цілями та інтересами групи чи організації. Уміння працювати в команді, враховувати думки інших, взаємодіяти з різними типами людей, а також досягати консенсусу в складних ситуаціях.

Назагал, розвиток цих навичок забезпечує не лише професійний успіх, а й гармонійне соціальне існування, дозволяючи людині бути адаптивною, творчою та цілеспрямованою в будь-якому контексті.

У контексті професійної підготовки здобувачів вищої освіти особливої актуальності набуває розвиток soft skills, які забезпечують ефективну самореалізацію майбутнього фахівця в освітньому та професійному середовищі. Застосування м'яких навичок у процесі навчання сприяє формуванню активної життєвої позиції студентів, зокрема таких якостей, як самостійність, цілеспрямованість, ініціативність та відповідальність за результати власної діяльності. Саме ці компетенції забезпечують здатність майбутнього педагога

діяти свідомо, приймати зважені рішення та ефективно реалізовувати освітні цілі.

Одним із ключових аспектів розвитку soft skills у студентів є самостійність. Вона проявляється у готовності брати на себе відповідальність за власне навчання, здатності до самоорганізації та самоконтролю. У процесі професійної підготовки майбутні педагоги вчаться самостійно планувати свою освітню діяльність, визначати пріоритети, приймати рішення та аналізувати результати. Такі уміння формують основу для розвитку навичок самоменеджменту, раціонального використання часу та досягнення поставлених цілей із мінімальними витратами ресурсів. У майбутньому ці якості є вирішальними для успішної реалізації професійних завдань і побудови кар'єри.

Важливою складовою процесу є також цілепокладання. Для майбутнього педагога надзвичайно важливо навчитися формулювати чіткі, реалістичні та досяжні цілі, визначати етапи їх реалізації та здійснювати постійний моніторинг власного прогресу. У цьому контексті студенти оволодівають навичками стратегічного планування, умінням адаптувати свої плани до змін у зовнішньому середовищі, розвивають критичне й проблемно-орієнтоване мислення. Такі компетентності забезпечують здатність до усвідомленої діяльності, що є необхідною умовою професійного становлення.

Не менш значущою є ініціативність, яка проявляється у готовності здобувачів освіти не лише виконувати поставлені завдання, а й виступати генераторами нових ідей, активно долучатися до проєктної, науково-дослідницької чи волонтерської діяльності. Саме в цих видах діяльності формуються креативність, навички командної роботи, лідерства та відповідальності за колективний результат. Ініціативний студент демонструє прагнення до саморозвитку, здатність знаходити нетипові рішення, що є необхідною умовою успішної педагогічної діяльності у майбутньому.

Активна позиція здобувача вищої освіти передбачає не лише володіння професійними знаннями, а й сформованість комплексу м'яких навичок, що забезпечують його готовність до життя і діяльності в умовах динамічних змін. Самостійність, цілеспрямованість та ініціативність виступають базовими компетентностями сучасного педагога, сприяючи розвитку лідерських якостей, уміння працювати в команді, ефективно

адаптуватися до нових обставин і відповідально реалізовувати професійні завдання.

Отже, інтеграція розвитку soft skills у систему вищої освіти є необхідною умовою формування конкурентоспроможного, творчого та гнучкого фахівця, здатного успішно діяти в освітньому середовищі XXI століття.

У сучасній системі вищої освіти важливого значення набуває впровадження інноваційних методів навчання, серед яких особливе місце посідає проблемне навчання. Цей підхід спрямований не лише на засвоєння студентами теоретичних знань, а й на формування здатності до критичного мислення, самостійного розв'язання складних завдань і прийняття обґрунтованих рішень у реальних чи змодельованих професійних ситуаціях.

Проблемне навчання орієнтоване на активну пізнавальну діяльність здобувачів освіти, які виступають не пасивними споживачами знань, а активними учасниками освітнього процесу. Викладач не просто передає інформацію, а створює умови, у яких студенти самостійно або в групах аналізують проблемні ситуації, формулюють гіпотези, обґрунтовують власні позиції та пропонують шляхи розв'язання поставлених завдань. Такий підхід стимулює розвиток аналітичного мислення, уміння оцінювати проблему з різних точок зору, аргументувати власну думку та обирати оптимальні стратегії дій.

Особливістю проблемного навчання є його міждисциплінарний характер. Воно інтегрує знання з різних галузей науки, що сприяє розвитку цілісного сприйняття світу, системного мислення й уміння застосовувати набуті знання у практичних ситуаціях. Для здобувачів вищої освіти це особливо важливо, адже вміння поєднувати теоретичні знання з практичним досвідом формує професійну компетентність і готовність до вирішення завдань у майбутній педагогічній діяльності.

Проблемне навчання також сприяє формуванню самостійності та відповідальності студентів за результати власного навчання. У процесі роботи над проблемними завданнями вони вчаться ставити запитання, критично осмислювати інформацію, аналізувати альтернативні варіанти розв'язання та обґрунтовувати власний вибір. Важливим результатом такого підходу є розвиток навичок самоосвіти, дослідницьких умінь і командної взаємодії, оскільки

більшість завдань передбачають групову роботу, обмін думками та спільний пошук оптимальних рішень.

Таким чином, застосування проблемного навчання у закладах вищої освіти сприяє всебічному розвитку здобувачів, формуванню в них ключових soft skills – критичного мислення, креативності, комунікативних та організаційних умінь, уміння працювати в команді й адаптуватися до нових умов. Цей підхід забезпечує перехід від традиційної моделі навчання, орієнтованої на передачу знань, до моделі активного пізнання, у межах якої студент виступає суб'єктом власної освітньої траєкторії. У результаті майбутні педагоги не лише опановують професійні компетентності, а й формують особистісні якості, необхідні для ефективної діяльності в умовах постійних змін сучасного освітнього простору.

Школа сьогодення активно пропагує застосування педагогами інтерактивних методів навчання, що має на меті заохочення учнів до активної партнерської співпраці, а також сприяння глибшому розумінню навчального матеріалу та розвитку різноманітних навичок, необхідних для ефективної взаємодії у сучасному світі. Такий підхід допомагає не лише засвоїти інформацію, а й вчить учнів активно долучатися до процесу навчання, формуючи у них ініціативність, відповідальність та командний дух.

У системі сучасної вищої освіти інтерактивні методи навчання посідають провідне місце, оскільки вони спрямовані на активізацію пізнавальної діяльності здобувачів і перетворення їх із пасивних споживачів знань на активних учасників освітнього процесу. Такі методи забезпечують створення умов для інтенсивної взаємодії між студентами, стимулюють обмін думками, дискусії, спільний аналіз проблем і колективний пошук рішень. У процесі такої діяльності формуються важливі soft skills, серед яких – критичне мислення, комунікабельність, уміння працювати в команді, відповідальність і самоорганізація.

Інтерактивне навчання не лише робить освітній процес більш цікавим та динамічним, а й підвищує рівень залученості студентів. Завдяки цьому формується здатність активно взаємодіяти з навчальним матеріалом, застосовувати знання у практичних ситуаціях, аналізувати результати власної діяльності та адаптувати поведінку до змінних умов. Використання інтерактивних методів сприяє розвитку творчого потенціалу, самостійності у прийнятті рішень і формуванню готовності до постійного саморозвитку.

Одним із ключових аспектів застосування інтерактивних технологій у вищій школі є організація спільної діяльності студентів, у межах якої кожен має можливість висловити власну позицію, аргументувати думку, почути й прийняти альтернативні точки зору. Такий підхід формує не лише когнітивні, а й соціальні компетентності: уміння співпрацювати, досягати компромісу, поважати думку іншого, проявляти емпатію та лідерські якості.

До найефективніших інтерактивних методів, які активно використовуються у вищій освіті, належать «мозковий штурм», дискусії, рольові ігри, метод «мікрофон», проєктна діяльність, а також тренінгові форми навчання. Вони не лише сприяють глибшому засвоєнню навчального матеріалу, а й розвивають у студентів здатність працювати в команді, формулювати та відстоювати власну думку, приймати обґрунтовані рішення у змінних умовах реального життя.

Інтерактивні методи навчання у закладах вищої освіти створюють простір для розвитку активної, творчої та відповідальної особистості, здатної до самостійного мислення, ефективної комунікації та конструктивної взаємодії з іншими. Такий підхід забезпечує не лише якісну професійну підготовку майбутніх фахівців, а й формує у них ключові життєві компетентності, необхідні для успішної соціалізації та реалізації в умовах сучасного динамічного суспільства.

Виокремлюючи проєктну діяльність з інтерактивних методів, необхідно зазначити, що вона є ключовим елементом освітнього процесу, оскільки вона акцентує увагу на активному, практичному підході до навчання, який дає здобувачам пізніше застосовувати ці теоретичні знання в реальних шкільних умовах. Цей підхід допомагає не лише засвоїти нову інформацію, але й розвивати цілу низку важливих навичок, які перераховані вище…

Проектна діяльність передбачає інтеграцію різних предметів і дисциплін, що дає здобувачам можливість працювати над комплексними завданнями та проблемами, які вимагають творчого підходу та глибокого розуміння матеріалу. Це допомагає розвивати вміння студента працювати в умовах невизначеності, знаходити альтернативні шляхи досягнення мети, а також оцінювати результат своєї роботи.

Одним із основних аспектів проектної діяльності є спільна робота, що сприяє розвитку навичок колективної діяльності, зокрема

вміння співпрацювати, розподіляти обов'язки, слухати й враховувати думки інших. Така робота в групах дозволяє краще розуміти важливість командної синергії, а також розвиває вміння діяти відповідно до своїх можливостей та ролі в команді. Це створює сприятливі умови для розвитку соціальних навичок, таких як емпатія, гнучкість у вирішенні конфліктів, а також здатність до критичного обміну думками.

Проектна діяльність також передбачає важливий етап оцінювання результатів роботи, що дозволяє учням критично оцінити свої досягнення, а також виявити області для подальшого розвитку. Це сприяє формуванню рефлексивних навичок, вміння робити висновки та коригувати свої стратегії для досягнення кращих результатів у майбутньому.

Отже, проектна діяльність виступає потужним інструментом для розвитку здобувачів вищої освіти не лише в інтелектуальній, а й у соціальній та емоційній сферах. Вона дозволяє виховувати активних, творчих, критичних і відповідальних громадян, які здатні застосовувати свої знання і навички для вирішення актуальних проблем у різних сферах життя.

Ще однією важливою характеристикою освітнього процесу закладу вищої освіти є активне впровадження мультимедійних технологій. Це включає використання різноманітних цифрових інструментів та ресурсів, які не лише удосконалюють процес навчання, але й роблять його більш інтерактивним та захоплюючим. Мультимедійні технології допомагають перетворити традиційні методи навчання в динамічні, багатогранні та більш доступні формати, що дає учням можливість взаємодіяти з матеріалом через різні канали сприйняття – зорове, слухове та тактильне.

Використання мультимедійних ресурсів, таких як відео, аудіо, інтерактивні презентації, онлайн-платформи та віртуальні лабораторії, дозволяє значно глибше й цікавіше вивчати предмети, застосовувати знання на практиці та самостійно шукати відповіді на запитання.

Мультимедійні технології також допомагають створювати навчальні середовища, де майбутні вчителі можуть працювати в інтерактивних просторах, виконувати завдання в режимі реального часу та отримувати миттєвий зворотний зв'язок. Це значно підвищує їх мотивацію до навчання, робить його більш персоналізованим і адаптованим до індивідуальних потреб кожного.

У сучасному освітньому просторі мультимедійний підхід набуває особливого значення, оскільки забезпечує інтеграцію традиційних і цифрових методів навчання, роблячи процес підготовки здобувачів вищої освіти більш динамічним, гнучким та ефективним. Використання мультимедійних технологій сприяє не лише підвищенню рівня зацікавленості студентів, а й розвитку їхніх цифрових компетентностей, які є необхідною умовою успішної професійної діяльності в умовах швидких технологічних змін.

Застосування інтерактивних освітніх платформ, мультимедійних презентацій, навчальних відео, віртуальних лабораторій і симуляцій створює умови для активної участі здобувачів у навчальному процесі. Такий підхід забезпечує можливість поєднання теоретичних знань із практичними навичками, формуючи вміння аналізувати, узагальнювати інформацію та застосовувати її для вирішення реальних професійних завдань. Використання цифрових ресурсів сприяє також розвитку аналітичного та критичного мислення, самостійності, здатності до прийняття рішень і творчого підходу до навчання.

Мультимедійні технології роблять навчальний процес більш адаптивним і персоналізованим, дозволяючи враховувати індивідуальні особливості кожного здобувача освіти. Завдяки цьому викладач отримує можливість реалізовувати диференційований підхід, створювати навчальні ситуації, орієнтовані на потреби студентів, а також підвищувати рівень їхньої пізнавальної активності. Водночас студенти набувають досвіду ефективного використання цифрових інструментів, що є важливою складовою їхньої майбутньої педагогічної діяльності.

Крім того, мультимедійний підхід сприяє розвитку комунікативних та соціальних навичок, уміння працювати в команді, брати участь у спільних проєктах, вести конструктивний діалог та презентувати результати своєї діяльності. Таке навчальне середовище стимулює формування креативного мислення, ініціативності й відповідальності – ключових soft skills, необхідних майбутнім педагогам для ефективної взаємодії з учнями в умовах цифрової трансформації освіти.

Отже, впровадження мультимедійного підходу у вищій школі не лише модернізує освітній процес, а й забезпечує формування у здобувачів професійно значущих цифрових та комунікативних компетентностей, що підвищує якість засвоєння знань і сприяє

підготовці сучасного педагога, здатного ефективно діяти в інформаційному суспільстві.

У системі ціннісно-смислової спрямованості викладача майбутньої української школи, важливу роль відіграє формування етичних норм та цінностей. Цей процес є не лише невід'ємною частиною особистісного розвитку, але й необхідним для створення гармонійного, толерантного та соціально відповідального суспільства. Освітній процес сприяє вихованню громадян, які розуміють важливість етики, честі, поваги до інших людей і власної гідності.

Цей підхід має багатоаспектний характер і включає в себе кілька ключових складових. По-перше, важливим є виховання емоційної та моральної свідомості педагога, що передбачає розвиток здатності до емпатії, співчуття та толерантності. Вони повинні навчитися не тільки розуміти свої емоції, а й виявляти чуйність до почуттів інших людей, ставитися до них з повагою та увагою. Формування цих якостей у школі згодом, посприяє розвитку в учнів гуманістичних цінностей, таких як повага до прав людини, справедливість, доброзичливість та доброта.

Ще одним важливим аспектом застосування soft skills є формування критичного мислення, яке дозволяє майбутнім педагогам оцінювати моральні дилеми та приймати обґрунтовані етичні рішення в складних життєвих ситуаціях. Вміння аналізувати різні точки зору, обирати етичні норми поведінки на основі розуміння справедливості та людської гідності є важливим кроком до розвитку самосвідомості й моральної зрілості.

Значну роль в формуванні етичних норм здобувачів вищої освіти відіграє педагогічний підхід, що базується на принципах партнерства, поваги та взаєморозуміння між викладачем та слухачами. Педагоги сьогодення активно впроваджують етичні моделі поведінки, виховуючи почуття відповідальності за свої вчинки та розуміння важливості співпраці у соціумі.

Важливим елементом є і інтеграція етичних цінностей через різні предмети. Цей процес забезпечує глибоке розуміння важливості моральних норм не лише в теорії, але й на практиці, коли педагоги змушені застосовувати ці цінності у різноманітних ситуаціях, як у навчальному процесі, так і в реальному житті.

Загалом, формування етичних норм та цінностей є основою для виховання зрілих, соціально відповідальних громадян, здатних жити

в гармонії з собою та оточуючими, бути чуйними, справедливими та готовими до конструктивної взаємодії з іншими людьми.

Формування громадянської позиції є важливою складовою освіти, оскільки сприяє розвитку почуття відповідальності не лише за власне життя, але й за стан суспільства та навколишнього середовища.

Освітня програма «Початкова освіта» має на меті виховати у слухачів активну громадянську свідомість, орієнтуючи їх на конструктивну участь у житті суспільства та вирішення соціальних і екологічних проблем.

Ще одним застосуванням способів soft skills є формування громадянської позиції майбутніх вчителів, де є інтеграція принципів громадянської відповідальності через різноманітні навчальні дисципліни.

Виховання громадянської позиції також відбувається через виховні заходи та різноманітні зустрічі, екскурсії та подорожі, коли обговорюються важливі соціальні питання, питання прав людини, толерантності, поваги до різноманіття та громадянської активності. Такі заходи дозволяють створити відкриту атмосферу для обміну думками та допомагають формувати свій моральний компас у контексті сучасних соціальних викликів.

Окрім того, застосовуючи знання при роботі в молодшій школі, здобувачу вкрай важливим є формування еко-свідомості учнів через уроки «Я пізнаю світ», екології, проєктні роботи з тематики збереження природи, участь у волонтерських акціях та інших соціальних ініціативах. Це не лише підвищує усвідомленість молодших школярів про важливість захисту довкілля, але й навчає їх відчувати відповідальність за збереження планети для майбутніх поколінь.

Таким чином, формування громадянської позиції є багатогранним і комплексним процесом, який дозволяє розвивати не лише знання про права та обов’язки, але й формувати відповідальне ставлення до суспільства, довкілля та майбутнього.

Отже, загалом освітній процес закладу вищої освіти створює сприятливі умови для розвитку soft skills у майбутніх вчителів початкових класів, що забезпечує їх підготовку до роботи в школі і ефективної інтеграції в життя сучасного суспільства.

Інтеграція soft skills здобувачів вищого навчального закладу для реалізації знань з природознавства у початковій школі через інтегрований курс «Я досліджую світ».

Інтеграція в початковій освіті виступає важливим інструментом наближення навчального процесу до внутрішнього світу молодших школярів. Вона враховує особливості сприйняття дитиною нової інформації та сприяє формуванню у її свідомості цілісної і взаємопов'язаної картини світу, що допомагає уникнути розрізненості знань. Це дозволяє учням не лише зберігати інформацію в окремих галузях, а й бачити зв'язки між різними сферами життя та діяльності.

Із впровадженням Нової української школи (НУШ) інтеграція в початковій освіті набуває нового значення. Вона стає важливим напрямом у реформуванні освітнього процесу та вимагає нових підходів і методик. Одним із таких підходів є створення інтегрованих курсів, які поєднують зміст кількох освітніх галузей, що дає змогу створювати єдине навчальне середовище, яке більше відповідає реальному життю і потребам дитини.

Інтегроване навчання в НУШ базується на таких засадах, як тематичний і діяльнісний підходи. Вони дозволяють учням не лише засвоювати знання, але й застосовувати їх у реальних життєвих ситуаціях, працюючи над вирішенням проблем та завдань, що охоплюють різні предметні області. У межах цього підходу великим значенням наділяється інтегрований курс «Я досліджую світ», який об'єднує знання з різних дисциплін і орієнтований на всебічний розвиток особистості дитини. Цей курс дозволяє школярам поглиблено досліджувати навколишній світ, розвивати критичне мислення та взаємодію з іншими людьми, що є важливими складовими сучасної освіти.

Отже, інтеграція в початковій школі є важливою складовою сучасної педагогічної практики, яка сприяє формуванню в учнів цілісного світогляду, допомагає краще зрозуміти зв'язки між різними аспектами життя та навчання, а також стимулює активну участь учнів у навчальному процесі через практичні завдання і дослідження [2].

Інтегрований курс «Я досліджую світ» є основним компонентом сучасної початкової освіти, який об'єднує знання з кількох освітніх галузей. В залежності від типу освітньої програми, цей курс може включати три або сім освітніх напрямів. У першому випадку йдеться

про природничу, громадянську та історичну, а також соціальну й здоров'язбережувальну галузі.

У другому варіанті програма охоплює більш широкий спектр – мовно-літературну, математичну, природничу, технологічну, соціальну та здоров'язбережувальну, громадянську та історичну, а також інформаційну галузі. Це дозволяє створювати більш комплексний підхід до навчання, що враховує різноманітні аспекти розвитку учнів.

Однією з ключових особливостей інтегрованого курсу є акцент на природничу освітню галузь, яка стає основою для інтеграції знань з інших сфер.

Природа займає центральне місце, оскільки є одним із найважливіших чинників розумового, патріотичного, трудового та естетичного розвитку дитини. Вивчення природи здобувачами вищої освіти, дозволяє згодом формувати у школярів цілісне сприйняття світу, допомагає розвивати уважність, відповідальність та турботу про навколишнє середовище, що є важливими складовими сучасної освіти.

Аналізуючи мету курсу «Я досліджую світ», ставимо на меті формування у молодших школярів цілісного розуміння світу через опанування соціального досвіду, знанням про природу і суспільство. Цей курс забезпечує учнів системою знань, що включають основи наукового та соціального пізнання, а також знайомить їх із різноманітними ціннісними орієнтаціями в різних сферах життєдіяльності. Також особлива увага приділяється розвитку дослідницьких навичок, що допомагає учням не тільки отримувати інформацію, але й активно взаємодіяти з нею, ставити запитання та шукати відповіді, вирішуючи практичні завдання.

Інтегрований курс має важливе значення для розвитку наукової та технологічної грамотності учнів, адже він створює умови для набуття конкретного досвіду вирішення проблем, формує вміння використовувати знання в реальних життєвих ситуаціях. Це сприяє розвитку критичного мислення, креативності та готовності до самостійного вирішення задач. Курс також стимулює учнів до вивчення різних наукових і технологічних аспектів, що відкриває перед ними нові можливості для розвитку в різних галузях знань.

Одним із ключових завдань здобувачів вищої освіти – оволодіти обсягом інтегрованого курсу «Я досліджую світ» і згодом сформувати в учнів початкових класів важливих soft skills (м'яких

навичок), які є незамінними в умовах сучасного світу, де вміння спілкуватися, працювати в команді та адаптуватися до змін є основними чинниками успіху.

Протягом вивчення цього курсу здобувачі отримують від педагога практичний досвід у спілкуванні, навчаються ефективно взаємодіяти між собою і викладачами, розвивають навички встановлення позитивних стосунків і правильної поведінки в різних соціальних ситуаціях.

Крім того, важливим напрямком розвитку здобувачів є напрацювання вмінь сприяти розвитку творчих здібностей учнів та їх критичного мислення, що є важливими аспектами загального розвитку особистості. Під час планування і виконання завдань, проєктів, здобувачі вчаться не лише аналізувати, але й формулювати власні ідеї, приймати рішення та бути ініціативними.

Розвиток soft skills здобувачів вищої освіти дозволяє ефективно вирішувати освітні завдання, знаходити в навчанні особистісний сенс, а також планувати і проєктувати навчальний процес, опираючись на власні досягнення та з урахуванням вимог програми. Це забезпечує не лише досягнення навчальних результатів, але й розвиток самостійності, ініціативності та впевненості в собі.

Розглянемо кілька ключових підходів, які можуть бути ефективними для формування soft skills здобувачів вищої освіти для застосування знань природничого характеру на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ» в початковій школі.

Одним із найефективніших способів розвитку м’яких навичок – це використання групових форм роботи. Завдання, виконувані в групах, сприяють розвитку навичок колективної взаємодії, вміння працювати в команді, а також розвивають соціальні навички, такі як слухання та повага до думки інших. Це дозволяє вчитися співпрацювати, вирішувати конфлікти, обговорювати ідеї та досягати спільних результатів.

Включення рольових ігор або ситуаційних задач на практичних заняттях сприяють розвитку емоційного інтелекту слухачів. Вони вчаться проявляти співчуття, розуміти чужу точку зору та приймати обґрунтовані рішення. Цей метод також стимулює розвиток критичного мислення, оскільки здобувачі повинні оцінити ситуацію з різних боків, шукати альтернативні рішення і аналізувати наслідки своїх рішень.

Як зазначалося вище, важливою складовою навчання є використання проєктного методу, який дає змогу працювати над конкретними завданнями, втілювати свої ідеї в життя та презентувати результати своєї роботи. Це розвиває такі навички, як планування, організація часу, робота з інформацією, а також здатність ефективно презентувати свої досягнення.

Створення простору для обговорення різних тем та рефлексії після виконання завдань є важливим аспектом у формуванні soft skills. Завдяки цьому слухачі можуть оцінювати свої досягнення, дізнаватися про думки однокурсників і вчитися на своїх помилках. Це дозволяє розвивати самооцінку, здатність до самокорекції та відповідальність за свої вчинки.

Включення завдань, які стимулюють аналіз ситуацій і пошук найбільш ефективних рішень, сприяє розвитку вміння мислити нестандартно і логічно. Це навички, які допомагають здобувачам адаптуватися до змін та брати на себе ініціативу в навчанні та в реальному житті.

Використовуючи методику «Учимося в команді», яка є ефективним інструментом для розвитку soft skills, слухачів поділяють на невеликі міні-групи по 3-4 особи, кожна з яких отримує спільне завдання. У кожній групі визначається лідер, який має вміння швидко орієнтуватися в проблемі, генерувати ідеї та проявляти творчий підхід. Його завдання – організувати роботу групи, делегувати завдання між учасниками відповідно до їхніх можливостей і здібностей. Всі члени команди повинні активно брати участь у виконанні завдання, що сприяє розвитку таких важливих навичок, як ініціативність, комунікабельність, здатність до самооцінки та ефективного вирішення проблем. Цей підхід також дає змогу слухачам навчитися працювати в команді та вирішувати колективні завдання, що є важливим аспектом їх соціалізації та розвитку.

За методикою «Колективний продукт», яка орієнтована на спільне створення будь-якого продукту, наприклад, проекту, макета або виробу, слухачі розподіляються за етапами виготовлення продукту, а кожен з них несе відповідальність за свою частину роботи, однак весь колектив має спільну мету – досягнути найкращого результату. Цей метод дозволяє розвивати вміння планувати, організовувати роботу, а також розвиває комунікаційні навички та здатність до співпраці [3].

Популярні та ефективні підходи «Учимося планувати» з комбінацією ділових ігор. За допомогою методу «Учимося планувати» здобувачі навчаються виокремлювати етапи роботи над завданням, оцінювати складність кожного етапу та правильно розподіляти час. Вони складають план для вирішення проблеми, і кожен етап обговорюється в групі, що дозволяє знайти найбільш ефективні способи виконання завдання. Це сприяє розвитку вмінь аналізувати ситуацію, прогнозувати результат та генерувати нестандартні рішення.

Ділові ігри, в свою чергу, сприяють формуванню навичок управлінця, слухачі вчаться ухвалювати рішення, шукати оптимальні способи вирішення проблем та керувати колективом. Наприклад, ділова гра «Я – викладач», в якій здобувач виконує роль педагога на частині пари або проводячи її назагал, допомагає розвивати лідерські якості, навички організації та проведення навчання. Така гра може бути повторювана з різними слухачами, що дозволяє кожному мати можливість спробувати себе в ролі викладача.

Або інші ділові ігри, наприклад, «Рукавичка» та «Компліменти», які допомагають розвивати комунікабельність, творчий підхід до вирішення завдань і загалом сприяють розвитку м’яких навичок.

Не останній по важливості – дослідницький метод навчання, який заохочує здобувачів до активного пошуку знань і розв’язання проблем. Цей метод зосереджений не на простому засвоєнні інформації, а на стимулюванні учнів до власних досліджень та роздумів. Дослідження за своєю природою не передбачають заздалегідь визначених відповідей і результатів, це процес пошуку нового, незвіданого. Такий підхід дозволяє слухачам розвивати здатність до самостійної роботи, критичного аналізу і прийняття обґрунтованих рішень, що є основою для подальшого особистісного та професійного розвитку.

Із зазначених вище інтерактивних методів навчання для розвитку soft skills у майбутніх педагогів які передбачають активну участь учнів у процесі обміну думками, спільної роботи та прийняття рішень, сприяють розвитку комунікаційних навичок, умінь працювати в команді, а також формують у молоді здатність до самовираження та творчого підходу до вирішення завдань. Це навчання, яке активно залучає слухачів до процесу і дозволяє їм стати не лише слухачами, а й активними учасниками свого навчання.

Підходи, запропоновані вчителями та дослідниками сучасності, дають майбутнім вчителям можливість не лише отримувати нові знання, але й розвивати важливі навички, необхідні для роботи і в школі і успішного життя в сучасному суспільстві. Вони сприяють формуванню не тільки інтелектуальних, а й соціальних, емоційних та комунікативних якостей.

Інтерактивне навчання, спрямоване на створення таких умов, що дозволяють кожному слухачеві активно долучатися до процесу пізнання та розвитку. Основна мета цього підходу полягає в тому, щоб надати можливість не лише засвоювати нові знання, але й глибше розуміти та рефлексувати їх, аналізуючи свої власні думки й переконання. Важливим аспектом є формування життєвих цінностей, розвиток комунікативних навичок та створення атмосфери співпраці та взаємодії.

Отже, інтерактивне навчання створює сприятливе середовище для розвитку критичного мислення, здатності до творчого підходу і вміння працювати в колективі. Окрім того, інтерактивне навчання передбачає активну участь усіх слухачів, що дозволяє забезпечити більш глибоке засвоєння матеріалу через обговорення, дискусії, спільну роботу. Найефективніші результати можна досягнути, організовуючи роботу в малих групах, де кожен учасник має можливість внести свій вклад, навчитися співпрацювати та підтримувати інших.

Крім групових форм роботи, також важливим є використання індивідуальних форм творчих завдань, які передбачають застосування знань у незнайомих ситуаціях і стимулюють пошукову та дослідницьку діяльність. Такі завдання сприяють розвитку в учнів умінь самостійно приймати рішення, шукати відповіді на питання, а також формують творчий підхід до вирішення проблем. Вони можуть включати елементи творчості, що є важливими для розвитку індивідуального потенціалу молоді.

Впровадження проєктної діяльності, зокрема інформаційних проектів, таких як усні або письмові розповіді, презентації, пісні, відеоматеріали та інші форми природничого, або технічного характеру, дозволяють здобувачам вищої освіти навчитися працювати з різними джерелами інформації, ефективно організовувати свою діяльність, розвивати комунікативні навички та здатність до самоорганізації. Такі проекти допомагають освоїти вміння знаходити необхідну інформацію в книгах, енциклопедіях,

Інтернет-ресурсах і використовувати її для створення власних презентацій чи звітів.

У свою чергу, участь у творчих проектах надає можливість молоді виявити свій творчий потенціал та реалізувати свої ідеї в різноманітних формах: малюнках, кресленях, плакатах, газетах, блогах, відеофільмах чи виставах. Ключовим аспектом є не стільки поглиблення знань з конкретного предмета, скільки розвиток умінь самостійно виконувати завдання, ставити питання, працювати в команді та шукати нестандартні рішення проблем. Така проектна діяльність сприяє формуванню важливих життєвих навичок, зокрема здатності до самовираження та пошуку інноваційних підходів.

При плануванні та проведенні уроків «Я досліджую світ», є важливість розвитку навичок самостійної роботи здобувачів вищої освіти з інформацією, а також формування етичного, естетичного та морального ставлення до природи у школярів. Вміло використовувати технології критичного мислення, щоб навчити учнів глибше аналізувати інформацію, формулювати запитання та генерувати аргументовані відповіді. Розвиток критичного мислення повинен проходити за чіткою структурою, яка включає три основні етапи: актуалізація (створення інтересу до теми та пробудження допитливості учнів); побудова знань (осмислення матеріалу та формулювання власних висновків); рефлексія (узагальнення отриманих знань, осмислення результатів роботи).

Плануючи таку структура уроку майбутній педагог забезпечує всебічне засвоєння матеріалу, дозволяючи учням не тільки запам’ятовувати факти, але й критично оцінювати їх, ставити нові запитання та шукати способи їх вирішення. Важливим моментом буде залучення всіх учнів до роботи, щоб учні активно включалися в процес обміну думками, дискусії та рефлексії, що дозволяє розвивати у них здатність до самостійного мислення та прийняття рішень у нестандартних ситуаціях.

Таким чином, інтерактивні методи навчання, проектна діяльність, а також технології критичного мислення, які застосовуються для роботи зі здобувачами початкової освіти і які використовуються в курсі «Я досліджую світ» в початковій школі, сприяють всебічному розвитку учнів, формуючи у них soft skills, інтелектуальні та соціальні навички. Вони допомагають не тільки засвоювати нові знання, але й розвивати свої творчі здібності, комунікативні уміння та здатність до самостійної роботи, що є

надзвичайно важливим для їхньої подальшої успішної адаптації у швидкозмінюваному світі.

Ще однією з ефективних форм роботи для розвитку soft skills здобувачів вищої освіти є екскурсійна діяльність, яка сприяє не лише отриманню нових знань, а й розвиток важливих особистісних якостей.

Під час екскурсій здобувачі отримують можливість спілкуватися з гідами, вивчати нові маршрути, знайомитися з краєзнавчими цікавинками, що допомагає покращити навички комунікації, розуміння оточуючого. Така діяльність також створює умови для розвитку лідерських якостей: слухачі можуть брати на себе відповідальність за організацію певних аспектів екскурсії або навіть виступати в ролі гідів для своїх товаришів.

Крім того, екскурсії сприяють розвитку навичок самостійності та відповідальності, адже слухачі вивчають необхідну інформацію, планують маршрут і дбають про дотримання безпеки під час подорожі. Вони також мають можливість аналізувати довкілля, ставити запитання та обмірковувати побачене, що активізує їхнє критичне мислення.

Не менш важливо, що екскурсії дають змогу дізнатися більше про історію, культуру та архітектуру свого регіону або краю. Враження, отримані під час екскурсій, можуть стати джерелом натхнення для створення творчих робіт, таких як ведення блогу, ігри чи проекти, малюнки, твори, що взаємодіють з отриманими знаннями. Фізична активність під час екскурсій сприяє загальному здоров'ю молоді, підтримуючи їхній фізичний та емоційний стан.

Зміст екскурсій краще пов'язувати з темами, які вивчаються на уроках в школах, або використовувати їх як випереджувальний матеріал для майбутнього навчання. Отримані під час екскурсії спостереження та зібрані матеріали можна ефективно використати на інших заняттях, що допоможе закріпити знання та створити більш глибоке розуміння предметів.

Завершуючи, варто зазначити, що освітня програма «Початкова освіта» тісно переплітається зі складовими шкільного інтегрованого курсу «Я досліджую світ» надає майбутнім вчителям широкі можливості для самостійного вибору та формування методів подачі навчального матеріалу з різних освітніх галузей.

Майбутній вчитель має змогу адаптувати зміст курсу, підбираючи дидактичні засоби та інструменти, які відповідають

індивідуальним пізнавальним потребам та можливостям учнів. Це включає врахування рівня їхньої попередньої підготовки, актуальних потреб, мотивації, а також емоційний та сенсорний стан.

Особливу увагу в дидактико-методичній організації навчання здобувачів вищої освіти з використанням soft skills приділено його зв'язку з реальним життям. У цьому контексті акцент робиться на практичному застосуванні здобутих слухачами знань, уявлень і навичок, що дозволяє їм застосовувати свої знання в реальних життєвих ситуаціях і на педагогічній ниві. Такий підхід сприяє розвитку здатності не лише засвоювати теоретичні основи, а й активно використовувати їх для вирішення повсякденних проблем, що є важливим етапом у формуванні критичного мислення та життєвих компетентностей майбутнього педагога.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бездітко О., Лавриненко С. Управління командною роботою в організації. *Економічні науки*. 2021. № 2. С. 31-34.
2. Самолюк Н. М. SOFT TA HARD SKILLS на ринку праці. *Вісник НУВГП*. 2021. № 4(96). С. 275–292.
3. Коваленко Л. А. Особливості викладання інтегрованого курсу «Я досліджую світ». URL: https://surl.li/sxujue.
4. Крамаренко А. М. Застосування технології критичного мислення в процесі вивчення здобувачами початкової освіти курсу «Я досліджую світ». *Acta Paedagogika Volynienses*. 2021. № 3. С. 76–82.
5. Guilford J. P. Creativity. American Psychologist. 1950. Vol. 5. P. 444–454.

Додаток А

Анкета для здобувачів вищої освіти на тему «Вміння працювати в команді»

Мета: дослідження ставлення молоді до роботи в команді.

1. Чи любиш ти працювати разом з іншими?

А) Так, мені це дуже подобається (2 бали)

Б) Так, але іноді я віддаю перевагу працювати самостійно (1 бал)

В) Ні, я люблю працювати тільки сам (0 балів)

2. Як ти відчуваєш себе, коли працюєш у групі?

А) Мені завжди приємно працювати з іншими (2 бали)

Б) Іноді я відчуваю себе трохи незручно, але намагаюся допомагати (1 бал)

В) Мені не подобається працювати в групі, я відчуваю себе краще на самоті (0 балів)

3. Як ти ставишся до ідей інших під час спільної роботи?

А) Я завжди відкритий до нових ідей і готовий їх прийняти (2 бали)

Б) Іноді мені подобаються ідеї інших, але я також хочу поділитися своїми (1 бал)

В) Я вважаю, що мої ідеї найкращі, і рідко слухаю інших (0 балів)

4. Як ти реагуєш, коли у команді виникають різні думки?

А) Ми разом обговорюємо різні погляди і шукаємо спільне рішення (2 бали)

Б) Я намагаюся відстоювати свою думку, але готовий вислухати інших (1 бал)

В) Мені зручніше, коли всі погоджуються з моєю думкою (0 балів)

5. Чи готовий ти допомагати іншим членам команди, коли вони стикаються з труднощами?

А) Так, я завжди готовий допомогти, якщо комусь складно (2 бали)

Б) Я намагаюсь допомогти, але іноді мені це важко (1 бал)

В) Ні, це їхня проблема, я не буду втручатися (0 балів)

6. Що ти вважаєш найважливішим у командній роботі?

А) Вміння співпрацювати і слухати думки інших (2 бали)

Б) Можливість висловити свою думку і брати участь у прийнятті рішень (1 бал)

В) Якнайшвидше виконання завдань (0 балів)

Розрахунок результатів:

За відповідь А нараховується 2 бали

За відповідь Б нараховується 1 бал

За відповідь В нараховується 0 балів

Всі бали підсумовуються. Максимальна кількість балів – 12, мінімальна – 0.

Рівні вмінь працювати в команді:

Високий рівень – 9 -12 балів

Середній рівень – 5-8 балів

Низький рівень – 0-4 бали

Ця анкета дозволяє оцінити, наскільки досліджувані здатні ефективно працювати в команді, а також виявити сильні та слабкі сторони, що можуть бути вдосконалені через подальші заняття та тренування в командних діяльностях.

Алла ДОБРИДЕНЬ

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ ВИКЛАДАЧА У РОЗВИТКУ SOFT SKILLS ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Сучасна система вищої освіти перебуває у стані трансформації, що зумовлено динамічними змінами суспільства, глобалізаційними процесами, цифровізацією та зростаючими вимогами до професійної мобільності фахівців. В умовах конкурентного ринку праці пріоритет набувають не лише фахові (hard skills), а й універсальні, надпрофесійні компетентності – Soft Skills, які визначають здатність особистості ефективно взаємодіяти, адаптуватися до змін, мислити критично, приймати рішення та комунікувати в міжособистісному й професійному середовищі.

Формування таких навичок у здобувачів вищої освіти стає одним із ключових завдань сучасного освітнього процесу, оскільки саме вони забезпечують успішну самореалізацію випускників у професійній діяльності та суспільному житті. У цьому контексті педагогічна майстерність викладача виступає визначальним чинником ефективності розвитку Soft Skills, адже від рівня професіоналізму, комунікативної культури, емпатії, творчості та здатності викладача до педагогічної рефлексії залежить створення сприятливого освітнього середовища, орієнтованого на розвиток особистості студента.

Особливої уваги потребує проблема формування Soft Skills у процесі вивчення теоретичних дисциплін, які традиційно сприймаються студентами як менш практикоорієнтовані. Саме тут педагогічна майстерність викладача може забезпечити інтеграцію теоретичних знань із розвитком комунікативних, лідерських, організаційних і креативних компетентностей здобувачів освіти.

Дослідження педагогічної майстерності викладача у розвитку Soft Skills здобувачів вищої освіти є актуальним і соціально значущим напрямом, що відповідає завданням модернізації освітнього процесу, впровадженню компетентнісного підходу та забезпеченню якості підготовки фахівців відповідно до вимог сучасного суспільства й ринку праці.

Проблема розвитку Soft Skills у здобувачів вищої освіти тісно пов’язана з особистісно орієнтованою парадигмою сучасної освіти, у центрі якої знаходиться здобувач вищої освіти як активний суб’єкт

навчальної діяльності. Формування надпрофесійних компетентностей передбачає створення педагогічних умов, що стимулюють розвиток критичного мислення, комунікативної взаємодії, емоційного інтелекту, саморефлексії та здатності до командної роботи.

1. Роль педагогічної майстерності у формуванні Soft Skills.

Педагогічна майстерність викладача виступає ключовим чинником ефективності освітнього процесу, адже саме через неї реалізується головна мета сучасної вищої освіти – формування гармонійно розвиненої, соціально активної, компетентної особистості, здатної до постійного саморозвитку та самореалізації. У сучасних умовах викладач вищої школи має не лише передавати знання, а й бути модератором освітнього процесу, фасилітатором пізнавальної діяльності студентів, який створює умови для розвитку їхніх надпрофесійних (Soft) навичок.

Педагогічна майстерність охоплює цілісну систему професійних якостей викладача: глибокі фахові знання, педагогічну ерудицію, комунікативну культуру, педагогічний такт, емоційну врівноваженість, здатність до емпатії, творчість і саморефлексію.

Саме ці якості забезпечують здатність викладача створювати освітнє середовище розвитку Soft Skills – середовище співпраці, довіри та взаємоповаги, у якому студент може проявляти ініціативу, відстоювати власну позицію, навчатися взаємодіяти у групі, вирішувати проблемні ситуації.

Важливим аспектом педагогічної майстерності є гуманістична спрямованість діяльності викладача, яка відображає ціннісну основу його професійної позиції. Вона передбачає орієнтацію не лише на досягнення навчальних результатів, а насамперед – на розвиток особистості студента, його морально-етичних якостей, духовних потреб, соціальної відповідальності, готовності до ефективної комунікації, співпраці та самореалізації.

Гуманістична спрямованість педагогічної діяльності ґрунтується на визнанні внутрішньої цінності кожного студента як унікальної особистості з власним потенціалом, досвідом, світоглядом і темпом розвитку. Викладач, який володіє педагогічною майстерністю, уміє бачити в кожному здобувачеві освіти індивідуальність, створює сприятливу атмосферу довіри, підтримує самооцінку, заохочує до ініціативності, креативності та самостійності в навчанні.

Такий підхід сприяє формуванню позитивної мотивації до пізнання, розвитку внутрішніх регуляторів поведінки,

відповідального ставлення до навчальної діяльності та до інших учасників освітнього процесу. У гуманістично зорієнтованому освітньому середовищі студент відчуває себе не об'єктом педагогічного впливу, а активним суб'єктом взаємодії, що сприяє становленню його самоповаги, впевненості у власних силах і прагненню до самовдосконалення.

Саме така взаємодія формує емоційний інтелект, уміння усвідомлювати власні емоції й емоції інших, регулювати поведінку відповідно до ситуації, конструктивно долати конфлікти. Поряд із цим розвиваються лідерські якості, соціальна відповідальність і навички міжособистісної взаємодії, які є невід'ємними складовими Soft Skills.

Гуманістична спрямованість педагогічної майстерності проявляється і в етичній культурі спілкування викладача: у толерантності, доброзичливості, педагогічному такті, умінні підтримати, мотивувати, допомогти студенту усвідомити власну значущість у навчальній спільноті. Такі прояви професіоналізму створюють умови для психологічного комфорту студентів, що є важливою передумовою їхньої пізнавальної активності, відкритості до нового досвіду та саморозвитку.

Отже, гуманістична спрямованість діяльності викладача виступає стрижнем педагогічної майстерності, яка сприяє формуванню у здобувачів вищої освіти комплексу Soft Skills – емоційного інтелекту, комунікативної компетентності, лідерського потенціалу, здатності до співпраці та емпатії. Вона визначає не лише ефективність навчального процесу, а й його виховний, особистісно-розвивальний та ціннісний зміст.

Практична реалізація гуманістичної спрямованості педагогічної діяльності проявляється передусім у стилі взаємодії викладача зі студентами, в організації навчального простору та доборі методів навчання, орієнтованих на співпрацю, партнерство й розвиток особистісного потенціалу кожного здобувача освіти.

Наприклад, під час лекційного заняття викладач може використовувати елементи діалогічного спілкування – ставити відкриті запитання, спонукати студентів до роздумів, запрошувати до коротких коментарів чи висловлень власної позиції щодо проблеми. Такий підхід створює ефект залученості, підвищує пізнавальну мотивацію й формує у студентів відчуття партнерської участі в навчальному процесі.

На семінарських заняттях гуманістична позиція викладача проявляється через організацію групових форм роботи – обговорень, мінідебатів, кейс-аналізу, дискусій. Викладач виступає модератором і фасилітатором, який не оцінює жорстко відповіді студентів, а підтримує їхні ініціативи, допомагає уточнити думку, аргументувати позицію, почути іншого. Це сприяє формуванню у студентів навичок активного слухання, толерантності, критичного мислення й командної співпраці.

Особливу роль відіграє індивідуалізація навчання, коли викладач пропонує студентам варіативні завдання – наприклад, різні теми есе, типи аналітичних проєктів чи формати презентацій. Така гнучкість дає змогу студенту обирати те, що відповідає його інтересам і сильним сторонам, формуючи почуття відповідальності за власне навчання та стимулюючи внутрішню мотивацію.

Під час рефлексивних вправ (наприклад, наприкінці заняття або модуля) викладач може запропонувати студентам коротко відповісти на запитання: *Що сьогодні було для мене найціннішим? Що я зрозумів по-новому? Яку навичку я розвинув?* Це не лише допомагає усвідомити особистий прогрес, а й сприяє формуванню саморефлексії та емоційної зрілості – ключових складових Soft Skills.

Гуманістичний підхід також реалізується через емпатійне оцінювання – коли викладач зосереджується не лише на результаті, а й на процесі навчання, намагаючись побачити зусилля студента, відзначити його індивідуальний розвиток. Такий тип зворотного зв’язку формує атмосферу довіри, впевненості й підтримки, що є необхідною умовою для розвитку самостійності та ініціативності здобувачів освіти.

Отже, гуманістично зорієнтована діяльність викладача проявляється не лише в теоретичному розумінні педагогічних принципів, а й у щоденних практиках взаємодії, де студент сприймається як особистість із власними потребами, інтересами та потенціалом. Саме така практика створює основу для формування Soft Skills – комунікативності, емоційного інтелекту, відповідальності, лідерства й здатності до ефективної співпраці.

Особливе значення в сучасній педагогічній діяльності має креативність і інноваційність викладача, які виступають показниками його професійної зрілості та відкритості до змін. Творчий підхід до організації навчального процесу дозволяє не лише урізноманітнити форми й методи подання навчального матеріалу, а й перетворити

навчання на живий, динамічний і мотиваційно насичений процес, у якому студенти стають активними учасниками пізнання, співтворцями освітнього простору.

Застосування активних, інтерактивних, проєктних, кейс- і тренінгових технологій відкриває широкі можливості для формування Soft Skills. Такі технології сприяють розвитку критичного мислення, уміння аналізувати інформацію з різних позицій, аргументовано відстоювати власну точку зору, а також налагоджувати ефективну комунікацію в команді. Крім того, участь студентів у проєктній діяльності або симуляційних вправах формує навички спільного прийняття рішень, відповідального лідерства, гнучкості мислення та здатності до рефлексії.

Інноваційна діяльність викладача передбачає вміння інтегрувати новітні освітні технології, цифрові ресурси, мультимедійні засоби й онлайн-платформи у структуру теоретичних дисциплін. Завдяки цьому створюється змішане освітнє середовище, яке поєднує традиційні форми навчання з цифровими інструментами самонавчання та комунікації. Такий підхід стимулює у студентів інформаційну грамотність, самоорганізацію, креативне мислення й адаптивність до швидкозмінних умов сучасного освітнього й професійного простору.

Викладач, який творчо підходить до викладання теоретичних дисциплін, здатен інтегрувати завдання розвитку Soft Skills у всі структурні елементи навчального процесу – лекційні заняття, семінари, дискусії, аналітичні завдання, рефлексивні вправи та самостійну роботу студентів. Наприклад, під час лекції він може використовувати проблемні запитання або мікродискусії, що стимулюють аналітичне мислення й уміння аргументувати; на семінарі – організовувати дебати, мозкові штурми, групові аналізи кейсів, які розвивають комунікаційні навички й навички співпраці; у межах самостійної роботи – пропонувати проєкти, есе чи блоги, що сприяють самовираженню, відповідальності й самоорганізації.

Таким чином, креативність викладача є не лише рисою його особистості, а стратегічним ресурсом удосконалення освітнього процесу, який забезпечує його динамічність, адаптивність і практичну спрямованість. Вона перетворює навчання з процесу передавання знань на інтерактивний простір розвитку, у якому реалізуються інтелектуальні, соціальні та емоційні потенції студентів.

Інноваційність, у свою чергу, виступає механізмом модернізації педагогічної діяльності, що сприяє постійному оновленню змісту освіти, методик і форм роботи. Саме інноваційний викладач створює умови, за яких формування Soft Skills стає природною складовою освітнього процесу, а здобувач освіти – активним творцем власної навчальної та професійної траєкторії.

Практичний вимір креативності й інноваційності викладача виявляється у способах організації навчального процесу, які забезпечують активну участь студентів, стимулюють їхню самостійність і сприяють розвитку ключових Soft Skills. У сучасній вищій школі творчість викладача проявляється не лише у змісті навчальних матеріалів, а й у дидактичному дизайні занять, умінні поєднувати традиційні та новітні методи, створювати ситуації проблемного пошуку й спільного відкриття знань.

Одним із дієвих прикладів є використання кейс-методу, який передбачає аналіз реальних або змодельованих професійних ситуацій. Робота з кейсами допомагає студентам розвивати аналітичне мислення, навички аргументації, комунікації, колективного прийняття рішень. Такий формат спонукає до творчого пошуку, обговорення альтернативних позицій, що формує навички критичного мислення та лідерства.

Ефективним інструментом розвитку Soft Skills є проєктна діяльність, у межах якої студенти виконують індивідуальні або групові проєкти з елементами дослідження, моделювання чи соціальної ініціативи. Проєктна робота сприяє розвитку планувальних, організаційних і комунікативних компетентностей, навчає розподіляти обов’язки, презентувати результати, відстоювати ідеї, що безпосередньо пов’язано з формуванням навичок співпраці, тайм-менеджменту та самоменеджменту.

У процесі викладання теоретичних дисциплін значну роль відіграють інтерактивні форми роботи – рольові ігри, симуляції, мозкові штурми, мінідебати. Вони дають можливість студентам пережити навчальну ситуацію в дії, застосувати теоретичні знання для вирішення проблем, проявити ініціативність, комунікабельність і креативність. Наприклад, у ході викладання курсу «Основи педагогічної майстерності» можна організувати рольову гру *«Педагогічна рада в умовах конфлікту цінностей»*, що допоможе студентам відпрацьовувати навички етичного вибору, командної взаємодії та критичного аналізу.

Інноваційний викладач активно використовує цифрові інструменти – інтерактивні платформи (Mentimeter, Padlet, Miro, Canva, Kahoot, Google Workspace), відеоанотації, онлайн-опитування чи блоги – для залучення студентів до творчої роботи з матеріалом. Такий підхід розвиває цифрову грамотність, навички комунікації в онлайн-середовищі, візуалізацію інформації та самоорганізацію.

Творчий потенціал викладача проявляється також у створенні інтегрованих міждисциплінарних завдань, які поєднують елементи різних галузей знань. Наприклад, під час вивчення теоретичних основ педагогіки можна запропонувати студентам підготувати мультимедійну презентацію або короткий відеопроєкт, у якому відображено сучасні тенденції розвитку Soft Skills у майбутніх педагогів. Такий формат поєднує пізнавальний, аналітичний і творчий аспекти навчання.

Важливим аспектом креативної діяльності є створення безпечного середовища для експерименту, у якому студенти не бояться висловлювати власні ідеї, навіть нестандартні, і сприймають помилки як ресурс для навчання. Атмосфера відкритості, підтримки та взаємоповаги формує у здобувачів освіти впевненість у власних силах, стресостійкість і здатність до адаптації – необхідні складові Soft Skills сучасного фахівця.

Отже, інноваційність і креативність викладача не зводяться лише до використання нових технологій, а полягають у створенні навчального простору, який стимулює мислення, взаємодію й самовираження студентів. Саме в такому середовищі формуються ключові Soft Skills – критичне мислення, комунікативність, креативність, емоційний інтелект і здатність до співпраці, що визначають конкурентоспроможність майбутнього фахівця в умовах сучасного світу.

Крім того, педагогічна майстерність включає важливий компонент – рефлексивну компетентність, що передбачає здатність викладача здійснювати глибокий аналіз результатів власної педагогічної діяльності, оцінювати її ефективність, виявляти сильні та слабкі сторони, а також визначати шляхи для подальшого професійного самовдосконалення. Рефлексивна компетентність забезпечує перехід від механічного виконання педагогічних функцій до усвідомленої, цілеспрямованої діяльності, заснованої на самоаналізі, саморозвитку та прагненні до вдосконалення освітнього процесу.

Завдяки рефлексії викладач має змогу осмислити власну педагогічну позицію, проаналізувати взаємодію зі студентами, зрозуміти, наскільки застосовані методи і технології сприяють реалізації освітніх цілей, зокрема формуванню Soft Skills. Такий підхід сприяє переходу від формального викладання до партнерської моделі навчання, у якій педагог виступає не лише джерелом знань, а фасилітатором розвитку особистості студента.

Рефлексивна діяльність також передбачає здатність викладача оцінювати вплив власних педагогічних дій на емоційний і мотиваційний стан здобувачів освіти, своєчасно виявляти труднощі у спілкуванні, коригувати навчальні стратегії та добирати оптимальні методи взаємодії. Саме в процесі рефлексії народжується педагогічна гнучкість, уміння адаптуватися до потреб аудиторії, змінювати освітню траєкторію відповідно до рівня підготовки та потенціалу студентів.

Розвинена рефлексивна компетентність є запорукою сталого професійного зростання викладача, оскільки стимулює самоосвіту, критичне мислення й відкритість до інновацій. Вона дозволяє педагогові не лише оцінювати результати навчальної діяльності, а й прогнозувати подальший розвиток освітнього середовища, створюючи умови для ефективного формування у студентів таких Soft Skills, як саморегуляція, відповідальність, гнучкість мислення та здатність до самовдосконалення.

Отже, рефлексивна компетентність є інтеграційною ланкою педагогічної майстерності, що забезпечує її динамічність, адаптивність і результативність. Вона виступає не лише інструментом професійного самоконтролю викладача, а й важливим педагогічним ресурсом, який безпосередньо впливає на якість освітнього процесу та рівень розвитку особистісних і соціальних компетентностей здобувачів вищої освіти.

Практична реалізація рефлексивної компетентності викладача в освітньому процесі є одним із ключових чинників ефективного формування Soft Skills у здобувачів вищої освіти. Рефлексивно компетентний викладач не лише аналізує результати власної педагогічної діяльності, а й цілеспрямовано створює умови для розвитку саморефлексії, самооцінювання та усвідомлення студентами власного навчального досвіду.

Розвиток рефлексії у студентів можливий через упровадження спеціально організованих методів і прийомів. Зокрема, ефективним є

використання «рефлексивних пауз» під час лекцій чи семінарів – коротких етапів, коли викладач пропонує студентам осмислити, які ідеї чи поняття виявилися найбільш важливими, що залишилося незрозумілим, які питання виникли. Така практика сприяє розвитку критичного мислення, вміння ставити запитання, аналізувати власне сприйняття інформації.

Поширеним засобом стимулювання рефлексії є ведення рефлексивного щоденника або журналу навчання, у якому студенти коротко фіксують свої враження, успіхи, труднощі та висновки після кожного заняття чи модуля. Цей інструмент розвиває усвідомленість, здатність до самоаналізу, навички письмової самопрезентації та саморегуляції, що є важливими складовими Soft Skills.

У контексті теоретичних дисциплін дієвими є також методи взаємооцінювання та самооцінювання, коли студенти аналізують не лише результати колективної роботи, а й власний внесок у неї. Такі практики допомагають розвивати емпатію, толерантність, уміння конструктивно сприймати зворотний зв'язок, а також формують відповідальне ставлення до процесу навчання.

Рефлексивна компетентність викладача виявляється і в здатності організовувати аналітичне обговорення навчального процесу. Наприклад, наприкінці теми або модуля педагог може запропонувати студентам групове обговорення з акцентом на питання: *Що ми навчилися робити краще? Що виявилося найскладнішим? Які навички вдалося розвинути?* Такі обговорення сприяють формуванню навіків комунікації, співпраці, критичного аналізу власної діяльності та підвищують рівень навчальної мотивації.

Важливим інструментом розвитку рефлексії є портфоліо досягнень студента, яке містить зразки виконаних робіт, аналітичні звіти, результати самооцінки, зворотний зв'язок від викладача та одногрупників. Робота з портфоліо допомагає студенту усвідомити власний професійний і особистісний прогрес, виявити сильні сторони, а також напрями подальшого розвитку.

Рефлексивно компетентний викладач також практикує метарефлексію – аналізує не лише результати навчання студентів, а й ефективність власних педагогічних стратегій, методів, форм взаємодії. Для цього застосовуються короткі опитування студентів, анкетування, групові дискусії зворотного зв'язку, які дозволяють коригувати освітній процес, роблячи його більш відкритим і діалогічним.

Таким чином, розвиток рефлексивної компетентності викладача та формування рефлексивних умінь у студентів є взаємопов'язаними процесами, що забезпечують усвідомлене навчання, саморегуляцію, здатність до самоаналізу, критичне мислення та відповідальність за власний розвиток. Саме ці якості формують основу Soft Skills сучасного фахівця, здатного ефективно діяти в умовах постійних змін, співпрацювати в колективі та приймати обґрунтовані рішення.

Педагогічна майстерність є системоутворювальним чинником у процесі розвитку Soft Skills здобувачів вищої освіти. Вона забезпечує інтеграцію когнітивного, емоційного та соціального компонентів навчання, створює умови для гармонійного поєднання знань і особистісного досвіду студентів. Саме від рівня педагогічної майстерності залежить, наскільки ефективно буде реалізовано компетентнісний підхід, а також чи стане освітній процес справді розвивальним і орієнтованим на формування сучасного фахівця з високим рівнем Soft Skills.

2. Теоретичні дисципліни як середовище розвитку Soft Skills.

Попри їхню традиційно когнітивну спрямованість, теоретичні дисципліни у вищій школі мають значний потенціал для формування надпрофесійних компетентностей, що визначають здатність студентів ефективно діяти в різних професійних і соціальних контекстах. Саме в процесі засвоєння теоретичного матеріалу створюються умови для розвитку системного мислення, вміння аналізувати інформацію, робити висновки, аргументовано відстоювати власну позицію – тобто тих складових Soft Skills, які є базовими для сучасного фахівця.

Теоретичні дисципліни не повинні обмежуватися функцією передачі знань; вони мають виконувати роль інтелектуально-розвивального середовища, у якому студент не лише засвоює понятійно-категоріальний апарат науки, а й вчиться мислити логічно, бачити причинно-наслідкові зв'язки, моделювати ситуації, приймати рішення та нести відповідальність за них. Викладач, володіючи педагогічною майстерністю, може перетворити традиційний навчальний процес на інтерактивну взаємодію, у якій знання постають не як мета, а як засіб розвитку особистості.

Застосування інтерактивних методів навчання – дискусій, дебатів, ділових ігор, аналізу кейсів, проєктних і проблемних завдань – сприяє переходу від пасивного сприйняття інформації до активної пізнавальної діяльності студентів, що відповідає сучасним вимогам компетентнісного підходу в освіті. Такі методи забезпечують

суб'єктну позицію здобувача освіти, коли студент стає не лише споживачем знань, а їхнім активним творцем і дослідником, здатним самостійно конструювати знання, приймати рішення та нести відповідальність за результати навчання.

Інтерактивні технології дозволяють інтегрувати теоретичний матеріал у практичний контекст, перетворюючи навчальний процес на середовище моделювання реальних професійних ситуацій. Під час участі в дискусіях і дебатах студенти розвивають критичне та логічне мислення, навчаються аргументовано висловлювати власну позицію, вести конструктивний діалог, переконувати, зберігаючи при цьому толерантність і повагу до опонента. Такі форми роботи формують комунікативну культуру, уміння слухати та взаємодіяти, що є базовими складовими Soft Skills.

Ділові ігри та аналіз кейсів створюють умови для занурення студентів у змодельовані професійні ситуації, де вони мають застосувати теоретичні знання для вирішення конкретних проблем. Це сприяє розвитку аналітичного мислення, гнучкості, стратегічного бачення, навичок прийняття рішень. Крім того, такі методи формують відповідальність, ініціативність, здатність до роботи в команді та лідерства, адже саме через взаємодію та розподіл ролей у групі розкривається потенціал кожного студента.

Проєктні та проблемні завдання виступають інструментом формування самоорганізації, тайм-менеджменту, планувальних і дослідницьких умінь. Робота над проєктами потребує від студентів не лише знань із теоретичних дисциплін, а й уміння інтегрувати інформацію, координувати зусилля, прогнозувати результати, презентувати власні ідеї. Саме такі види діяльності сприяють розвитку Soft Skills, пов'язаних із творчістю, командною взаємодією, відповідальним лідерством і публічними комунікаціями.

Інтерактивні методи створюють середовище партнерської взаємодії, у якому студент виступає активним учасником процесу навчання, а викладач – модератором, наставником, фасилітатором пізнавальної діяльності. Це сприяє встановленню емоційно-позитивного клімату, підвищенню внутрішньої мотивації, самостійності й залученості студентів до навчання.

Отже, використання інтерактивних методів у процесі вивчення теоретичних дисциплін не лише підвищує ефективність засвоєння навчального матеріалу, а й виступає потужним механізмом формування Soft Skills, забезпечуючи розвиток комунікативних,

аналітичних, організаційних, креативних і лідерських компетентностей, необхідних для професійної та соціальної самореалізації майбутніх фахівців.

Приклад інтерактивного заняття:

«*Педагогічна дилема: вибір оптимальної стратегії взаємодії зі студентом*»

Метою заняття є формування у здобувачів вищої освіти *Soft Skills*, пов'язаних із комунікацією, критичним мисленням, емпатією, лідерством і здатністю до прийняття рішень у складних педагогічних ситуаціях.

Форма проведення: дискусійно-кейсова гра (поєднання аналізу кейсу з груповою дискусією).

Дисципліна: *«*Основи педагогічної майстерності*»*.

Тривалість: 80 хвилин.

Етап 1. Постановка проблеми (10 хв.)

Викладач пропонує студентам кейс:

У групі один зі студентів систематично порушує навчальну дисципліну, ігнорує зауваження викладача, демонструє зневажливе ставлення до одногрупників. Як викладачеві відреагувати на ситуацію, щоб зберегти повагу, не знизити мотивацію студента й водночас підтримати позитивний психологічний клімат у колективі?

Студентам пропонується кілька можливих стратегій поведінки викладача (наприклад, авторитарна, демократична, партнерська, нейтральна).

Етап 2. Групова робота (25 хв.)

Студенти об'єднуються у малі групи (4–5 осіб), аналізують запропонований кейс, визначають переваги й ризики кожної стратегії, пропонують власний варіант дій. Кожна група фіксує результати на фліпчарті або у спільному документі. У процесі обговорення формуються *Soft Skills*:

- аналітичне мислення (оцінка причин і наслідків педагогічних рішень);
- комунікативна компетентність (уміння домовлятися в групі);
- емпатія (спроба зрозуміти мотивацію *«*проблемного*»* студента);
- лідерство та командна взаємодія (розподіл ролей, прийняття спільного рішення).

Етап 3. Дебати (20 хв.)

Кожна група коротко презентує свої висновки, після чого відбувається *міні-дебатна сесія*: групи обмінюються аргументами, захищаючи свої пропозиції. Викладач модерує дискусію, заохочуючи студентів до критичного аналізу та виважених рішень.

Етап 4. Рефлексія (15 хв.)

Наприкінці заняття викладач пропонує студентам відповісти на рефлексивні запитання:

1. Що для мене стало найскладнішим у процесі роботи над кейсом?
2. Які навички я сьогодні застосував або розвинув?
3. Яку позицію я б зайняв у реальній педагогічній ситуації?

Викладач підсумовує заняття, акцентуючи увагу на тому, що ефективність педагогічного впливу залежить не лише від знання теорії, а й від розвинених Soft Skills – здатності слухати, переконувати, аналізувати, співпереживати та приймати обґрунтовані рішення.

Очікувані результати:

У процесі роботи над кейсом студенти вдосконалюють:

- навички аналітичного та критичного мислення;
- уміння вести аргументований діалог і командну комунікацію;
- емоційну гнучкість і рефлексію;
- здатність приймати рішення в умовах невизначеності.

Приклад інтерактивного заняття:

«Мініпроект: Розвиток Soft Skills у майбутнього педагога»

Мета: формування у здобувачів вищої освіти комплексу Soft Skills через виконання творчо-дослідницького завдання, розвиток навичок планування, співпраці, критичного мислення, презентації та саморефлексії.

Форма роботи: груповий мініпроект із елементами дослідження.

Дисципліна: *«*Основи педагогічної майстерності*»*

Тривалість: два заняття по 80 хвилин або одне інтегроване практичне заняття (3 академічні години).

Етап 1. Постановка завдання (15 хв.)

Викладач знайомить студентів із темою проєкту:

«Які Soft Skills є ключовими для сучасного педагога і як їх можна розвивати у процесі навчання?»

Студенти формують групи по 4–5 осіб, обирають конкретний аспект дослідження, наприклад:

- розвиток комунікативних навичок у студентів педагогічних спеціальностей;
- роль емоційного інтелекту у формуванні педагогічної майстерності;
- креативність як складова професійного зростання педагога;
- розвиток критичного мислення через активні методи навчання.

Етап 2. Планування й розподіл обов'язків (20 хв.)

Групи визначають мету мініпроєкту, основні етапи роботи, джерела інформації, форму презентації результатів (постер, мультимедійна презентація, інфографіка, короткий відеоролик тощо). Викладач виступає фасилітатором, допомагає учасникам розподілити ролі (координатор, аналітик, дизайнер, доповідач, редактор).

На цьому етапі активно формуються організаційні, комунікативні, лідерські та аналітичні навички, а також уміння планувати діяльність у команді.

Етап 3. Дослідження та створення продукту (30–40 хв.)

Студенти опрацьовують теоретичні джерела, узагальнюють матеріали, аналізують реальні освітні ситуації, готують результати у вибраній формі. Викладач консультує групи, спрямовує мислення студентів у площину практичного застосування знань.

Така діяльність сприяє розвитку критичного мислення, інформаційної грамотності, уміння відбирати релевантну інформацію та узагальнювати дані.

Етап 4. Презентація результатів (30 хв.)

Кожна група презентує свій проєкт у довільній інтерактивній формі (мультимедійна презентація, постер, коротке відео або інтерактивна гра). Інші студенти виступають експертами – ставлять запитання, дають відгуки, оцінюють актуальність і практичність проєкту.

Такий формат забезпечує розвиток публічних і комунікативних навичок, уміння переконувати, конструктивно аргументувати й відстоювати власну позицію.

Етап 5. Рефлексія (15 хв.)

Викладач пропонує студентам коротке письмове або усне рефлексивне завдання:

1. Що нового я дізнався про Soft Skills і власні можливості їх розвитку?

2. Які труднощі виникали під час роботи в команді?

3. Яку роль я виконував у групі та як можу вдосконалити свої вміння в майбутньому?

Цей етап сприяє усвідомленню власного досвіду, формуванню саморефлексії, емпатії, відповідальності та вміння оцінювати результати спільної діяльності.

Очікувані результати:

- розвиток *Soft Skills*: комунікативних, організаційних, аналітичних, творчих, презентаційних;
- формування навичок самооцінки, відповідальності та ефективної взаємодії;
- посилення зв'язку між теоретичними знаннями та практичними компетентностями.

Таким чином, проектно-дослідницька діяльність у межах теоретичних дисциплін створює умови для глибокого засвоєння навчального матеріалу через діяльнісний підхід, водночас сприяючи розвитку Soft Skills, що визначають готовність майбутнього педагога до ефективної професійної та міжособистісної взаємодії.

Особливо ефективними у формуванні Soft Skills виявляються ті заняття, де студенти залучаються до спільного обговорення проблем, формування власних висновків і пропозицій. У таких умовах виникає можливість для розвитку критичного мислення, уміння працювати з аргументами, слухати інших, конструктивно реагувати на зауваження. Саме це дозволяє реалізувати принцип діалогічності освіти, що є однією з ознак педагогічної майстерності викладача вищої школи.

Крім того, теоретичні дисципліни сприяють розвитку інтелектуальної автономії студентів. Завдяки систематичній роботі з теоретичними джерелами, аналізу наукових текстів, реферуванню та підготовці аналітичних доповідей у студентів формуються навички самоосвіти, інформаційної грамотності та критичного осмислення даних – компетентності, які належать до групи когнітивно-комунікативних Soft Skills.

Важливою умовою ефективного використання потенціалу теоретичних дисциплін є інтеграція змісту навчання з реальними потребами майбутньої професійної діяльності. Це досягається через використання міждисциплінарних зв'язків, проблемно-орієнтованих

завдань і прикладів з професійної практики. Такий підхід допомагає студентам осмислити значущість теоретичних знань і водночас розвиває навички застосування цих знань у непередбачуваних ситуаціях, що є суттю Soft Skills.

Отже, теоретичні дисципліни виступають не лише засобом засвоєння наукових знань, а й потужним ресурсом формування особистісних і соціальних компетентностей. Вони створюють простір для розвитку інтелектуальної активності, емоційної зрілості, комунікативної культури та здатності до співпраці. Реалізація цього потенціалу безпосередньо залежить від рівня педагогічної майстерності викладача, його вміння організувати навчальний процес як інтерактивну взаємодію, у якій студент стає активним суб'єктом навчання та саморозвитку.

3. Компоненти педагогічної майстерності у контексті розвитку Soft Skills.

Педагогічна майстерність є складною багатокомпонентною системою, що відображає професійну, особистісну й моральну зрілість викладача. У контексті розвитку Soft Skills вона набуває особливого значення, оскільки саме через її прояви реалізується гуманістична сутність педагогічної діяльності – спрямованість на формування особистості студента як активного, самостійного й соціально компетентного індивіда.

Серед основних компонентів педагогічної майстерності, які мають безпосередній вплив на розвиток Soft Skills здобувачів вищої освіти, виділяють такі:

Гуманістична спрямованість педагогічної діяльності є базовим компонентом педагогічної майстерності й визначає загальну філософію професійної поведінки викладача, його ціннісні орієнтації, педагогічну позицію та ставлення до студента як до рівноправного, активного учасника освітнього процесу. Такий підхід ґрунтується на переконанні, що головна мета освіти полягає не лише у передачі знань, а й у розвитку особистості, формуванні духовних і моральних якостей, розкритті потенціалу кожного здобувача освіти.

Гуманістична педагогіка виходить із принципів партнерства, поваги, довіри та співпраці, які створюють сприятливе середовище для особистісного й професійного зростання студентів. Викладач виступає не лише джерелом інформації, а й ментором, фасилітатором і співтворцем освітнього простору, який допомагає студентам

усвідомити власну цінність, розвинути внутрішню мотивацію, самостійність і відповідальність за результати навчання.

Гуманістично зорієнтований викладач виявляє емпатію, педагогічний такт і толерантність, уміє бачити за кожним студентом особистість із власним життєвим досвідом, потребами та потенціалом. Він спрямовує свою діяльність не лише на засвоєння теоретичних знань, а й на створення умов для розвитку емоційного інтелекту, комунікативної культури, здатності до співпраці та саморефлексії.

Особливе значення має атмосфера довіри та психологічного комфорту, яку викладач формує у студентській аудиторії. Саме вона забезпечує відкритість спілкування, сприяє прояву ініціативи, підтримує позитивну мотивацію до навчання. У таких умовах студент сприймає освітній процес не як зовнішній примус, а як можливість самореалізації та саморозвитку.

Гуманістична спрямованість педагогічної діяльності також означає визнання права студента на власну думку, підтримку індивідуальних освітніх траєкторій, залучення здобувачів до прийняття навчальних рішень. Це підсилює почуття причетності, формує вміння слухати, аргументувати, домовлятися, толерантно реагувати на відмінність позицій, що безпосередньо розвиває комунікативні Soft Skills.

Крім того, гуманістичний підхід сприяє вихованню емпатії, здатності розуміти й приймати емоції інших, а також етичній рефлексії – усвідомленню моральних аспектів власної поведінки та педагогічних рішень. Усе це формує у здобувачів такі важливі компетентності, як емоційний інтелект, соціальна відповідальність, стресостійкість, гнучкість у спілкуванні, що мають першорядне значення для їхньої майбутньої професійної діяльності.

Таким чином, гуманістична спрямованість педагогічної діяльності виступає засадничою умовою формування Soft Skills, адже забезпечує ціннісно-орієнтований характер навчання, сприяє розвитку міжособистісних умінь, позитивного ставлення до себе та інших, формує здатність до співпраці й емоційного самоконтролю. У сучасних умовах гуманізація освіти є не лише педагогічною тенденцією, а й стратегічним напрямом удосконалення вищої школи, який забезпечує підготовку конкурентоспроможних, соціально зрілих і відповідальних фахівців.

Професійна компетентність викладача є інтегральною характеристикою його педагогічної діяльності, що поєднує фахові знання, практичні вміння, методичну майстерність, педагогічну культуру, а також здатність до творчого саморозвитку й постійного оновлення професійного досвіду. Вона визначає якість освітнього процесу, ефективність формування не лише предметних знань, а й особистісних, соціальних і комунікативних компетентностей здобувачів освіти.

Компетентний викладач володіє глибокими теоретичними знаннями зі своєї галузі, розуміє міждисциплінарні зв'язки та сучасні тенденції розвитку науки й освіти. Водночас важливим є вміння адаптувати навчальний матеріал до рівня підготовки, інтересів і потреб конкретної аудиторії. Така гнучкість дозволяє створювати умови для індивідуалізації навчання, залучення студентів до активної пізнавальної діяльності та стимулювання їхньої внутрішньої мотивації.

Професійна компетентність передбачає також володіння сучасними методиками навчання, зокрема інтерактивними, проєктними, кейс- і проблемно-пошуковими технологіями, що забезпечують поєднання когнітивного й діяльнісного компонентів освіти. Використання таких підходів дозволяє викладачеві інтегрувати в навчальний процес завдання розвитку Soft Skills – критичного мислення, комунікації, уміння працювати в команді, організовувати власну діяльність, приймати обґрунтовані рішення.

Крім того, важливою складовою професійної компетентності є інформаційно-цифрова грамотність. Сучасний викладач повинен уміти ефективно використовувати цифрові ресурси, електронні платформи, онлайн-інструменти для комунікації, зворотного зв'язку та самостійної роботи студентів. Це не лише підвищує якість навчального процесу, а й сприяє формуванню в здобувачів навичок самоосвіти, критичної оцінки інформації, медіаграмотності – тобто тих Soft Skills, які визначають конкурентоспроможність фахівця в сучасному суспільстві знань.

Суттєву роль у професійній компетентності відіграє також психолого-педагогічна обізнаність викладача. Знання закономірностей сприйняття, мотивації, міжособистісної взаємодії дозволяє вибудовувати навчання на засадах партнерства, довіри та співпраці. Викладач, який розуміє психологічні особливості студентської аудиторії, здатен створити позитивний емоційний

клімат, що сприяє формуванню емоційного інтелекту, емпатії та взаємоповаги.

Важливо підкреслити, що професійна компетентність – це динамічна система, яка постійно розвивається. У сучасних умовах швидких технологічних і соціальних змін викладач має бути готовим до неперервного професійного самовдосконалення, оволодіння новими педагогічними технологіями, розширення культурного кругозору, участі в науково-методичних дослідженнях. Цей процес забезпечує не лише підвищення якості освіти, а й розвиток власних Soft Skills викладача – гнучкості, адаптивності, креативності, здатності до командної взаємодії та саморефлексії.

Таким чином, професійна компетентність викладача виступає підґрунтям формування Soft Skills у студентів, оскільки саме від рівня педагогічної майстерності, методичної грамотності та здатності до інновацій залежить, наскільки ефективно викладач зможе перетворити навчальний процес на середовище розвитку особистісних і комунікативних якостей майбутніх фахівців.

Комунікативна культура викладача є одним із ключових компонентів педагогічної майстерності та визначає характер взаємодії між учасниками освітнього процесу. Вона охоплює не лише мовленнєву компетентність, а й систему цінностей, установок, норм і правил професійного спілкування, які забезпечують ефективну міжособистісну взаємодію, взаєморозуміння та психологічний комфорт у навчальному середовищі.

Високий рівень комунікативної культури виявляється у здатності викладача будувати діалог на засадах партнерства, поваги й відкритості, підтримувати позитивну атмосферу спілкування, стимулювати активність студентів і водночас зберігати педагогічну етику. Такий викладач уміє слухати, чути й розуміти співрозмовника, гнучко реагувати на різні комунікативні ситуації, аргументовано відстоювати власну позицію, визнавати цінність альтернативних поглядів.

Комунікативна культура передбачає володіння вербальними й невербальними засобами спілкування, уміння добирати мовні конструкції відповідно до ситуації, адресата та змісту повідомлення. Вона також охоплює педагогічний такт, емоційну врівноваженість, почуття міри та емпатію, що особливо важливо у взаємодії з різними за темпераментом і життєвим досвідом студентами.

Викладач із розвиненою комунікативною культурою виступає для студентів прикладом ефективного професійного спілкування. Через власний стиль поведінки, манеру висловлювання, уміння підтримувати діалог і створювати атмосферу взаємної поваги він формує у здобувачів модель конструктивної комунікації, що стає зразком для наслідування в майбутній професійній діяльності.

Крім того, комунікативна культура викладача безпосередньо пов'язана з розвитком у студентів Soft Skills, зокрема:

- навичок міжособистісного спілкування – через активну участь у дискусіях, дебатах, рольових іграх;
- командної роботи – через організацію групових проєктів і колективного аналізу завдань;
- лідерства й відповідальності – через залучення студентів до модерації обговорень чи представлення результатів роботи групи;
- аргументованої комунікації – через систематичну практику публічних виступів, презентацій і рефлексивних обговорень.

Важливо підкреслити, що розвиток комунікативної культури викладача передбачає постійне вдосконалення його мовленнєвої та соціальної компетентності, уміння враховувати індивідуально-психологічні особливості студентів, а також контекст і цілі навчальної взаємодії. Викладач, який уміє створити атмосферу довіри та взаємної підтримки, сприяє формуванню у здобувачів відкритості, впевненості у власних силах, здатності до співпраці та толерантного сприйняття інших.

Комунікативна культура в освітньому процесі виконує подвійну функцію: з одного боку, вона є засобом передачі знань, а з іншого – інструментом формування особистісних і соціальних якостей студентів. Через живе спілкування, діалогічну взаємодію та спільний пошук рішень викладач створює умови для розвитку в майбутніх фахівців критичного мислення, емоційного інтелекту, культури мовлення та комунікативної гнучкості.

Таким чином, комунікативна культура викладача є важливим чинником формування Soft Skills здобувачів вищої освіти, оскільки саме через культуру педагогічного спілкування реалізується людяність, демократизм і партнерство у навчанні, що перетворює освітній процес на простір розвитку особистості.

Педагогічна творчість і інноваційність викладача є необхідними умовами модернізації освітнього процесу, які забезпечують його динамічність, привабливість і результативність.

Саме ці якості дозволяють перетворити навчання з процесу механічного засвоєння знань на інтелектуально-творчу діяльність, що стимулює розвиток у студентів ініціативності, гнучкості мислення, креативності та здатності до самостійного прийняття рішень – ключових складових Soft Skills.

Педагогічна творчість розглядається як здатність викладача до пошуку нових ідей, підходів, методів і засобів навчання, які відповідають сучасним освітнім викликам. Вона проявляється у вмінні поєднувати традиційні й інноваційні педагогічні технології, адаптувати зміст навчальних дисциплін до реалій професійного життя, створювати умови для розвитку самостійності та пізнавальної активності студентів.

Інноваційність, у свою чергу, означає готовність викладача до змін, сприйняття нових концепцій, відкритість до експериментів і впровадження нових освітніх практик. Викладач-новатор не обмежується передаванням готових знань, а організовує навчальний процес як простір пошуку, дослідження, діалогу та співтворчості. Він створює навчальні ситуації, які потребують від студентів аналітичного мислення, колективного прийняття рішень, рефлексії власних дій.

Застосування творчого та інноваційного підходів забезпечує варіативність форм і методів навчання: проблемно-пошукові семінари, інтерактивні лекції, кейс-методи, ділові та рольові ігри, проектну діяльність, мозкові штурми, дебати тощо. Такі методи не лише активізують пізнавальну діяльність, а й сприяють розвитку Soft Skills, серед яких – критичне мислення, комунікація, лідерство, навички співпраці, тайм-менеджмент та емоційна стійкість.

Викладач із розвиненою педагогічною творчістю вміє моделювати навчальні ситуації, наближені до реальних професійних контекстів, що формує в студентів уміння діяти в умовах невизначеності, приймати рішення, нести відповідальність за результат. Такі ситуації стимулюють самостійність, ініціативу, креативність і здатність до самоорганізації, тобто ті якості, які визначають конкурентоспроможність випускника у сучасному суспільстві.

Важливою ознакою педагогічної творчості є також уміння перетворювати помилку на навчальний ресурс – аналізувати разом зі студентами нетипові або складні ситуації, стимулювати критичне осмислення проблеми та пошук альтернативних шляхів її

розв’язання. Такий підхід не лише розвиває аналітичне мислення, а й формує у здобувачів навички саморефлексії, стресостійкості й відкритості до нових ідей.

Інноваційність педагогічної діяльності тісно пов’язана із цифровізацією освіти. Використання електронних платформ, віртуальних навчальних середовищ, онлайн-курсів, мультимедійних технологій дозволяє урізноманітнити форми подання навчального матеріалу, забезпечити інтерактивність і гнучкість освітнього процесу. Цифрові інструменти сприяють розвитку у студентів таких Soft Skills, як інформаційна грамотність, адаптивність, відповідальність за самостійне навчання, командна комунікація в онлайн-середовищі.

Таким чином, педагогічна творчість і інноваційність викладача є не лише професійною необхідністю, а й стратегічним ресурсом формування Soft Skills у здобувачів вищої освіти. Вони забезпечують оновлення змісту й методів навчання, створюють сприятливі умови для особистісного зростання студентів, перетворюють аудиторію на простір співпраці, натхнення й самореалізації.

Рефлексивна компетентність викладача є невід’ємною складовою педагогічної майстерності, що забезпечує її цілісність і динамічний розвиток. Вона полягає у здатності педагога аналізувати власну діяльність, усвідомлювати результати взаємодії зі студентами, оцінювати ефективність застосованих методів і прийомів навчання, а також своєчасно вносити зміни до педагогічної стратегії.

Рефлексія виступає механізмом професійного самопізнання й самовдосконалення викладача. Завдяки їй педагог усвідомлює свої сильні та слабкі сторони, визначає напрями подальшого розвитку, розуміє власні цінності, мотиваційні установки та стиль педагогічної взаємодії. Це сприяє формуванню високого рівня професійної зрілості, що є передумовою розвитку гуманістичного, гнучкого й адаптивного типу педагогічної поведінки.

У контексті розвитку Soft Skills рефлексивна компетентність має подвійне значення: з одного боку, вона стимулює професійне зростання самого викладача, а з іншого – формує у студентів аналогічну здатність до самоаналізу, критичного осмислення власних дій і поведінки. Викладач, який постійно рефлексує власну діяльність, створює в аудиторії педагогічний простір взаємної рефлексії, де студенти вчаться не лише засвоювати інформацію, а й

осмислювати власні навчальні досягнення, поведінкові стратегії та комунікативні рішення.

Рефлексивна компетентність передбачає уміння ставити собі запитання, наприклад:

1. Що саме я хотів досягти в цьому занятті і чи вдалося мені це зробити?
2. Як реагували студенти на запропоновані форми роботи?
3. Які прийоми виявилися найефективнішими, а які потребують удосконалення?
4. Як змінилася моя позиція як педагога після цього досвіду?

Таке самоспостереження допомагає викладачеві переосмислювати власний педагогічний досвід, формує гнучкість, відкритість до нових підходів, толерантність до помилок і здатність швидко адаптуватися до змінних умов освітнього середовища.

З позиції студентів, педагогічна рефлексія має важливий виховний ефект. Коли викладач демонструє приклад усвідомленого ставлення до власної діяльності, він стимулює у здобувачів прагнення до самоаналізу, самопізнання, самооцінки та самокорекції, що, у свою чергу, сприяє розвитку ключових Soft Skills:

- критичного мислення (уміння оцінювати інформацію та власні рішення);
- відповідальності за результати діяльності;
- емоційного інтелекту (усвідомлення власних почуттів і почуттів інших);
- самоменеджменту (планування особистісного й професійного розвитку).

Ефективний розвиток рефлексивної компетентності можливий за умови створення в освітньому процесі рефлексивного середовища – системи завдань і форм роботи, що стимулюють осмислення власних дій. Це можуть бути *портфоліо*, *щоденники професійного зростання*, *аналітичні есе*, *рефлексивні кола*, *інтервізійні зустрічі* тощо. Такі практики сприяють формуванню у студентів відповідального ставлення до навчання, внутрішньої мотивації та готовності до постійного самовдосконалення.

Таким чином, рефлексивна компетентність викладача є не лише показником його професійної зрілості, а й потужним засобом розвитку Soft Skills у здобувачів вищої освіти. Вона забезпечує зворотний зв’язок між педагогом і студентом, перетворює освітній процес на діалогічну взаємодію, у якій кожен учасник набуває

досвіду самопізнання, усвідомлення власних цінностей і відповідального ставлення до результатів спільної діяльності.

Емоційна врівноваженість і педагогічний такт є важливими характеристиками професійної діяльності викладача, що визначають якість його взаємодії зі студентами та емоційно-психологічний клімат освітнього середовища. Вони забезпечують ефективність комунікації, сприяють формуванню довірчих стосунків і створюють позитивний емоційний фон навчання, без якого неможливий розвиток особистісно орієнтованої освіти.

Емоційна врівноваженість передбачає здатність педагога контролювати власні емоції, зберігати спокій, стриманість і доброзичливість навіть у складних або конфліктних ситуаціях. Викладач, який володіє цією якістю, здатен не лише уникати емоційних зривів чи надмірної напруги, а й свідомо регулювати емоційний стан групи, підтримувати атмосферу поваги, довіри й психологічної безпеки. Такий підхід формує у студентів почуття стабільності, впевненості у власних силах і сприяє відкритій комунікації.

Педагогічний такт є проявом професійної культури й етичної зрілості викладача. Він виявляється у вмінні добирати відповідні слова, інтонації та способи взаємодії, враховуючи індивідуальні особливості студентів, їхній рівень підготовки, емоційний стан і життєвий досвід. Тактовність у педагогічному спілкуванні дозволяє зберегти гідність студента, навіть у разі критики чи помилки, і перетворює навчальну ситуацію на виховний момент.

Емоційна врівноваженість і педагогічний такт тісно пов’язані з розвитком емоційного інтелекту викладача, який включає здатність розпізнавати, розуміти та адекватно реагувати на емоції інших людей. Викладач із високим рівнем емоційного інтелекту створює атмосферу емпатії, взаємної підтримки та поваги, що сприяє розкриттю потенціалу кожного студента.

У контексті формування Soft Skills ці якості викладача відіграють ключову роль. Саме завдяки прикладу емоційно зрілого педагога у студентів формуються такі важливі компетентності, як:

- стресостійкість – здатність зберігати спокій і ефективність у складних ситуаціях;
- толерантність до критики – уміння приймати зворотний зв’язок без емоційного напруження;

– вміння працювати в колективі – навички взаємоповаги, конструктивного діалогу й вирішення конфліктів;

– емоційна саморегуляція – контроль власних почуттів і відповідальність за їхні прояви;

– повага до інших і етична культура поведінки.

Емоційна врівноваженість викладача є також запорукою психологічного комфорту навчального середовища, у якому студенти почуваються безпечно, не бояться помилок і виявляють ініціативу. Така атмосфера стимулює відкритість, креативність, співпрацю й готовність до самоаналізу – важливі складові Soft Skills, необхідні для успішної професійної діяльності в сучасному світі.

Отже, емоційна врівноваженість і педагогічний такт – це не лише прояви професійної етики викладача, а й потужні чинники розвитку емоційного інтелекту, комунікативної культури та соціальної компетентності студентів. Вони забезпечують гармонійний баланс між вимогливістю й підтримкою, між інтелектуальним навчанням і гуманістичним вихованням, що є основою формування гармонійно розвиненої особистості здобувача вищої освіти.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що педагогічна майстерність є мультикомпонентним явищем, у якому поєднуються знання, уміння, цінності та особистісні якості викладача. Вона не лише визначає ефективність навчального процесу, але й виступає ключовим механізмом розвитку Soft Skills у здобувачів вищої освіти. Саме гармонійна взаємодія всіх компонентів педагогічної майстерності забезпечує цілісний педагогічний вплив, орієнтований на формування компетентного, креативного та соціально зрілого фахівця.

4. Методичні орієнтири реалізації розвитку Soft Skills у процесі вивчення теоретичних дисциплін.

Розвиток Soft Skills у процесі засвоєння теоретичних дисциплін передбачає системне поєднання змістових, технологічних та організаційних аспектів освітнього процесу. Методичні орієнтири в цьому контексті визначаються не лише змістом навчального матеріалу, а передусім підходами викладача до організації взаємодії зі студентами, характером освітнього середовища, формами і методами навчання.

У контексті компетентнісного підходу провідним завданням викладача стає створення умов для активної навчальної діяльності

студентів, у процесі якої вони не просто засвоюють знання, а формують уміння мислити критично, приймати рішення, співпрацювати й комунікувати. Відповідно, методичні орієнтири реалізації процесу розвитку Soft Skills у межах теоретичних дисциплін передбачають кілька взаємопов'язаних напрямів.

Використання інтерактивних методів навчання є одним із найефективніших інструментів формування Soft Skills у здобувачів вищої освіти, оскільки вони орієнтовані на активну взаємодію, співпрацю та самостійну діяльність студентів. Інтерактивне навчання передбачає не лише засвоєння знань, а й створення умов для формування ключових надпредметних компетентностей, що є необхідними для успішної професійної реалізації у майбутньому.

До інтерактивних технологій належать дискусії, дебати, аналіз конкретних ситуацій (case-study), ділові та рольові ігри, мозкові штурми, навчальні проєкти, тренінгові заняття, симуляції та інші види активної взаємодії. Їхнє використання у межах теоретичних курсів сприяє переходу від пасивного сприйняття матеріалу до активного пізнання, колективного обговорення й практичного осмислення знань.

Такі методи мають низку суттєвих переваг:

– створюють умови для розвитку критичного та аналітичного мислення, адже студенти вчаться оцінювати ситуації, формулювати аргументи, обґрунтовувати власну позицію;

– сприяють формуванню комунікативних навичок, уміння вести діалог, слухати інших, досягати компромісу й конструктивно реагувати на різні точки зору;

– підвищують рівень ініціативності, відповідальності та самостійності студентів, що розвиває їхні організаційні й лідерські компетентності;

– підсилюють мотивацію до навчання, оскільки інтерактивні форми роботи створюють динамічне, емоційно насичене середовище, де знання здобуваються через дію та особистий досвід.

Особливо цінним є використання інтерактивних методів у викладанні теоретичних дисциплін, які традиційно мають когнітивний характер. Завдяки інтерактивності теоретичний матеріал перетворюється на практичний інструмент мислення, що дозволяє студентам застосовувати знання для аналізу реальних або змодельованих проблемних ситуацій. Наприклад, метод case-study допомагає студентам побачити взаємозв'язок між теорією та

практикою, сформувати здатність приймати рішення в умовах невизначеності; дебати формують навички переконливої аргументації, риторичну майстерність і толерантність до різних позицій; рольові та ділові ігри розвивають комунікативну гнучкість, уміння працювати в команді, відповідальність за спільний результат.

Мозковий штурм і проєктна діяльність стимулюють творчість, ініціативність і здатність генерувати нові ідеї. Вони допомагають студентам навчитися планувати роботу, розподіляти ролі, координувати спільні дії, аналізувати результати – тобто застосовувати Soft Skills у контексті навчальної діяльності, максимально наближеному до майбутньої професійної практики.

Ключовим завданням викладача при впровадженні інтерактивних методів є створення навчального середовища партнерської взаємодії, де кожен студент має можливість висловити власну думку, проявити ініціативу та не боятися помилитися. Такий формат сприяє розвитку психологічної безпеки, що є необхідною умовою для формування емоційного інтелекту, саморегуляції та впевненості у власних силах.

Отже, інтерактивні методи навчання у процесі вивчення теоретичних дисциплін виконують подвійну функцію: вони не лише підвищують ефективність засвоєння навчального матеріалу, а й виступають потужним засобом розвитку Soft Skills, зокрема комунікації, командної взаємодії, креативності, критичного мислення, лідерства та відповідальності. Саме завдяки цим якостям випускник сучасного закладу вищої освіти здатен адаптуватися до вимог ринку праці, бути конкурентоспроможним і успішно реалізовувати себе в професійному та соціальному середовищі.

Проблемно-орієнтоване навчання (Problem-Based Learning, PBL) є однією з найбільш ефективних освітніх технологій, спрямованих на розвиток Soft Skills, оскільки воно активізує самостійну пізнавальну діяльність студентів, сприяє формуванню навичок критичного мислення, аналітичного підходу, комунікації та командної взаємодії. На відміну від традиційних методів викладання, де студент здебільшого засвоює готові знання, PBL передбачає створення навчальних проблемних ситуацій, які потребують колективного пошуку оптимальних рішень.

У центрі цієї методики – проблема, а не готове знання. Викладач виступає не джерелом інформації, а фасилітатором, консультантом, координатором навчального процесу, який допомагає студентам

правильно сформулювати проблему, визначити напрям дослідження, обрати методи аналізу та узагальнення. Завдяки цьому навчання перетворюється на активну пізнавальну діяльність, що стимулює розвиток самостійності, відповідальності й уміння працювати в команді.

Процес PBL зазвичай включає кілька послідовних етапів:

1. Постановка проблемної ситуації — викладач пропонує реальну або змодельовану проблему, яка не має однозначного рішення;
2. Формування гіпотез і плану дослідження — студенти спільно визначають, яку інформацію потрібно зібрати, які ресурси залучити, які підходи застосувати;
3. Самостійна або групова робота з пошуку інформації, аналізу фактів, критичної оцінки джерел;
4. Обговорення результатів, формулювання висновків і презентація розв'язання проблеми;
5. Рефлексія – аналіз власної участі, ефективності командної роботи та здобутих навичок.

Такий підхід формує у студентів комплекс когнітивних і соціально-комунікативних компетентностей, серед яких:

- аналітичне та критичне мислення – уміння виділяти сутність проблеми, аналізувати причини, зіставляти альтернативи;
- командна робота – ефективна взаємодія в групі, розподіл ролей, спільне ухвалення рішень;
- лідерство та відповідальність – здатність брати ініціативу, координувати групову діяльність, аргументовано відстоювати свою позицію;
- гнучкість мислення й адаптивність – уміння швидко реагувати на зміну умов, коригувати стратегію пошуку рішення;
- комунікація – навички слухати, домовлятися, переконувати, формулювати чіткі аргументи;
- самоменеджмент – планування власної діяльності, розподіл часу, оцінювання власного внеску у спільну роботу.

Використання PBL у межах теоретичних дисциплін має особливу педагогічну цінність. Воно дозволяє поєднати теоретичні знання з практичним мисленням, показати студентам реальну значущість наукових концепцій і закономірностей у контексті майбутньої професійної діяльності. Наприклад, під час вивчення педагогічних, економічних чи соціологічних курсів студенти можуть

аналізувати конкретні професійні або суспільні ситуації, розробляти стратегії їх вирішення, що забезпечує глибше засвоєння змісту та розвиток міждисциплінарного мислення.

Важливим елементом проблемно-орієнтованого навчання є рефлексія – аналіз процесу та результату діяльності. Саме на цьому етапі студенти усвідомлюють власні сильні сторони, помилки, ефективність комунікації й командної взаємодії. Це підсилює не лише когнітивний, а й емоційно-ціннісний аспект навчання, сприяє становленню емоційного інтелекту, емпатії, самоконтролю й відкритості до конструктивної критики.

Таким чином, Problem-Based Learning є дієвою освітньою технологією, яка поєднує наукове мислення, практичну діяльність і розвиток Soft Skills. Її впровадження у процес вивчення теоретичних дисциплін сприяє створенню середовища активного пізнання, партнерської взаємодії та формуванню студентів як самостійних, гнучких і відповідальних фахівців, здатних ефективно діяти в умовах постійних змін і складних професійних викликів.

Проєктні методи навчання (Project-Based Learning, PjBL) є однією з провідних освітніх технологій, спрямованих на інтеграцію теоретичних знань і практичних умінь, формування досвіду самостійної діяльності, співпраці та відповідальності. Цей підхід ґрунтується на виконанні індивідуальних або групових проєктів, у межах яких студенти не лише засвоюють навчальний матеріал, а й застосовують його для розв’язання конкретних проблем, створення продуктів чи розроблення пропозицій, що мають практичне значення.

Сутність проєктного навчання полягає у спрямованості на результат, який має реальну цінність для студента, академічної спільноти або майбутньої професійної сфери. Такий підхід забезпечує високу мотивацію, оскільки студенти бачать конкретний сенс у своїй роботі та відчувають власну причетність до процесу створення нового знання або продукту.

Проєктна діяльність у межах теоретичних дисциплін може реалізовуватися у різних формах:

- аналітичні проєкти – дослідження теоретичних проблем, порівняльний аналіз наукових концепцій, формування узагальнень і висновків;
- прикладні проєкти – розроблення навчально-методичних матеріалів, рекомендацій, моделей, сценаріїв занять;

- соціальні або міждисциплінарні проєкти – вивчення суспільних чи професійних проблем із подальшим представленням практичних рішень.

У процесі виконання проєктів студенти проходять усі етапи організації діяльності: постановку мети, планування, розподіл ролей, збір і аналіз інформації, реалізацію задуму, оцінку результатів та їх презентацію. Кожен із цих етапів стимулює розвиток Soft Skills, зокрема:

- самостійності та відповідальності – здатності приймати рішення, брати на себе зобов'язання й доводити справу до завершення;
- командної взаємодії – ефективного спілкування, узгодження дій, розподілу обов'язків;
- тайм-менеджменту – уміння планувати час, визначати пріоритети, дотримуватися дедлайнів;
- креативності й критичного мислення – пошуку нових підходів, аргументованого аналізу альтернативних рішень;
- комунікативних і презентаційних навичок – уміння презентувати результати, переконливо аргументувати позицію, відповідати на запитання аудиторії.

Реалізація проєктних методів навчання передбачає зміну ролі викладача: він перестає бути лише джерелом інформації, а стає наставником, консультантом, фасилітатором процесу навчання, який допомагає студентам планувати дії, координує групову роботу, спрямовує рефлексію. Саме педагогічна підтримка й зворотний зв'язок із боку викладача визначають якість навчального досвіду й рівень сформованості Soft Skills.

Особливу роль у проєктному навчанні відіграє етап презентації результатів, коли студенти демонструють свої напрацювання перед аудиторією або експертами. Цей етап не лише підсилює мотивацію, а й формує публічну комунікацію, стресостійкість, здатність до самооцінки та сприйняття конструктивної критики.

Проєктне навчання особливо цінне для теоретичних дисциплін, оскільки допомагає осмислити абстрактні поняття через практичну дію. Наприклад, у курсах педагогіки, психології чи філософії студенти можуть створювати проєкти, спрямовані на розроблення освітніх програм, етичних кодексів, стратегій комунікації або моделей поведінки у професійному середовищі. Таким чином, вони не лише поглиблюють розуміння теоретичних положень, а й

здобувають цінний досвід соціальної взаємодії, креативного мислення та командної роботи.

Отже, проєктні методи навчання є ефективним засобом інтеграції навчального змісту та розвитку Soft Skills. Вони сприяють перетворенню освітнього процесу на діяльнісну, мотивовану та рефлексивну практику, у якій студенти стають не споживачами знань, а їхніми творцями. Завдяки цьому формується особистість сучасного фахівця – активна, відповідальна, комунікабельна, здатна до самоорганізації й творчого вирішення професійних завдань.

Рефлексивно-оцінювальні технології посідають важливе місце в системі розвитку Soft Skills, оскільки вони забезпечують усвідомлення студентом власної навчальної діяльності, дозволяють аналізувати її результати, визначати успіхи, помилки й перспективи особистісного зростання. Розвиток надпрофесійних компетентностей неможливий без рефлексії – здатності осмислювати власні дії, поведінку, емоції, мотивацію й досягнення, тому включення рефлексивно-оцінювальних елементів у навчальний процес є необхідною умовою формування зрілої, самокерованої особистості.

Рефлексивно-оцінювальні технології охоплюють систему методів, прийомів і форм роботи, спрямованих на розвиток самооцінки, взаємооцінки, критичного мислення, самоконтролю та навичок саморозвитку. До них належать:

- самооцінка – аналіз власних результатів і визначення ступеня досягнення поставлених цілей;
- взаємооцінка – обговорення результатів діяльності з одногрупниками, виявлення сильних сторін і зон для вдосконалення;
- ведення навчальних щоденників і рефлексивних карт – фіксація думок, емоцій, труднощів і знахідок, що виникають у процесі навчання;
- написання аналітичних есе – осмислення особистого досвіду, взаємозв’язку теоретичних знань із практичними діями;
- обговорення результатів занять – колективне рефлексивне підбиття підсумків, визначення того, що вдалося, а що потребує доопрацювання.

Завдяки впровадженню таких форм роботи студент переходить від пасивного засвоєння знань до активного самопізнання, розвиває навички рефлексії та самоорганізації. Рефлексивна діяльність

допомагає не лише зрозуміти, *що* він засвоїв, а й *як* відбувався процес навчання, які чинники сприяли чи заважали ефективному результату. Це, у свою чергу, формує високий рівень навчальної автономії – уміння брати на себе відповідальність за власну освітню траєкторію.

Використання рефлексивно-оцінювальних технологій безпосередньо сприяє розвитку ключових Soft Skills, зокрема:

- критичного мислення – через аналіз власних суджень, аргументів, рішень і дій;
- самоменеджменту – через планування особистих цілей, моніторинг досягнень і оцінку ефективності;
- емоційного інтелекту – через усвідомлення власних емоцій, розуміння впливу емоційного стану на навчальну поведінку;
- відповідальності й самоконтролю – через прийняття рішень і оцінку їхніх наслідків;
- комунікації – через обмін думками в процесі взаємооцінки, участь у групових рефлексіях.

Особливого значення набуває створення викладачем рефлексивного середовища, у якому оцінювання не сприймається як кара чи контроль, а розглядається як інструмент саморозвитку. Такий підхід сприяє зростанню довіри, відкритості, партнерських відносин між студентом і викладачем, формуванню культури конструктивного зворотного зв’язку.

Ефективна організація рефлексивно-оцінювальної діяльності вимагає зміни ролі викладача – він виступає не суддею, а модератором процесу осмислення, який спрямовує студента до самопізнання та самоаналізу. Зокрема, педагог може використовувати рефлексивні запитання:

1. Що нового я дізнався сьогодні?
2. Які труднощі я відчував і як їх подолав?
3. Як я можу застосувати ці знання на практиці?
4. Що я зроблю інакше наступного разу?

Такі практики допомагають студентам усвідомити власні освітні результати, побачити динаміку розвитку, підвищують рівень навчальної мотивації та внутрішньої відповідальності.

Отже, рефлексивно-оцінювальні технології є важливим чинником не лише когнітивного, а й особистісного розвитку студентів, оскільки вони формують навички саморефлексії, критичного осмислення власних дій, емоційної врівноваженості та

готовності до безперервного самовдосконалення. У контексті вищої освіти такі технології забезпечують перехід від зовнішньо мотивованого навчання до внутрішньо усвідомленого, що є фундаментом формування зрілої особистості сучасного фахівця.

Інформаційно-цифрове освітнє середовище сучасного закладу вищої освіти є не лише інструментом передачі знань, а й середовищем соціальної взаємодії, самореалізації та розвитку Soft Skills. Активне впровадження цифрових технологій у процес навчання відкриває нові можливості для організації самостійної, проєктної, комунікативної та дослідницької діяльності студентів, зокрема у межах теоретичних дисциплін.

Застосування онлайн-платформ, інтерактивних освітніх ресурсів, віртуальних курсів і хмарних сервісів забезпечує не лише доступ до навчального контенту, а й створює умови для розвитку інформаційної грамотності, критичного мислення, самоорганізації та цифрової комунікації. У процесі роботи з такими інструментами, як Google Workspace, Microsoft Teams, Moodle, Zoom, Padlet чи Canva for Education, студенти набувають досвіду ефективної взаємодії в цифровому середовищі, вчаться планувати власну діяльність, координувати групові завдання, презентувати результати у віртуальному форматі.

Онлайн-дискусії, форуми, вебінари та віртуальні дебати сприяють розвитку комунікативних і презентаційних навичок, уміння аргументовано відстоювати позицію, вести діалог і працювати з різними джерелами інформації. Такі форми роботи дозволяють моделювати реальні професійні ситуації, у яких важливими є швидка реакція, здатність до командної взаємодії, толерантність до інших точок зору.

Особливу роль відіграють інтерактивні інструменти оцінювання й самоконтролю – тести, онлайн-вікторини, електронні портфоліо, цифрові карти досягнень. Вони дають змогу студентам самостійно відстежувати власний прогрес, аналізувати помилки та вдосконалювати навчальні стратегії, що безпосередньо сприяє формуванню рефлексивності, відповідальності й самоменеджменту.

Інформаційно-цифрове середовище також стимулює розвиток цифрового етикету та культури спілкування, що є невід'ємною частиною сучасних Soft Skills. Студенти навчаються дотримуватися норм академічної доброчесності, коректно користуватися

інформаційними ресурсами, поважати авторське право, підтримувати етичну взаємодію у віртуальному просторі.

Поєднання традиційних і дистанційних форматів навчання формує у студентів гнучкість мислення та здатність адаптуватися до змінних умов освітнього й професійного середовища. Цей досвід особливо важливий у контексті сучасних викликів – стрімкої цифровізації, розвитку штучного інтелекту, нових форматів комунікації та праці.

Викладач у цифровому середовищі виступає не лише носієм знань, а й тренером цифрової грамотності, модератором комунікації, фасилітатором спільного навчання. Його педагогічна майстерність полягає у здатності збалансувати технологічні засоби з гуманістичною складовою освіти, забезпечити емоційно безпечний простір взаємодії, мотивувати студентів до активної участі та творчого використання цифрових ресурсів.

Таким чином, інформаційно-цифрове освітнє середовище стає потужним засобом формування Soft Skills, адже воно інтегрує в освітній процес комунікаційні, організаційні, креативні та аналітичні практики. Воно створює простір для самоорганізації, співпраці, самореалізації та безперервного навчання, що є ключовими орієнтирами розвитку сучасного фахівця.

У процесі формування Soft Skills здобувачів вищої освіти ключова роль належить викладачу, який виступає не лише транслятором знань, а насамперед організатором, фасилітатором і наставником освітнього процесу. Саме він створює умови, за яких студенти можуть проявити активність, творчість, ініціативу та самостійність, що є базою для розвитку надпрофесійних компетентностей.

Сучасний викладач має діяти у ролі модератора освітнього середовища, у якому поєднуються пізнавальні, емоційні та соціальні складові навчання. Його завдання полягає не лише у передачі систематизованих теоретичних знань, а й у створенні ситуацій педагогічної взаємодії, де студенти набувають досвіду комунікації, спільного вирішення проблем, управління власними емоціями, а також формують відповідальне ставлення до навчальної діяльності.

Викладач, орієнтований на розвиток Soft Skills, реалізує принципи гуманістичної педагогіки, партнерства та рефлексивного навчання. Він надає студентам право вибору, заохочує ініціативу, підтримує навчальну мотивацію, створює умови для самовираження

та конструктивного діалогу. Така взаємодія сприяє формуванню позитивного емоційного клімату в аудиторії, що, у свою чергу, стимулює розвиток емоційного інтелекту, емпатії, толерантності та комунікативної гнучкості студентів.

Педагогічна майстерність викладача проявляється у здатності поєднувати різні методи, форми та технології навчання, забезпечуючи баланс між теоретичною глибиною змісту та практичною діяльністю студентів. Це означає, що викладач має вміло інтегрувати лекційні, семінарські, інтерактивні, проєктні й дослідницькі форми роботи, адаптуючи їх до рівня підготовленості студентів і специфіки дисципліни.

Важливою ознакою педагогічної майстерності є здатність викладача до рефлексії та гнучкого реагування на освітні потреби студентів. Через регулярний зворотний зв'язок викладач не лише оцінює успішність навчання, а й аналізує власну діяльність, коригує стратегії викладання, підтримує індивідуальні траєкторії розвитку студентів. Ефективний зворотний зв'язок виступає потужним інструментом формування Soft Skills, оскільки допомагає студентам усвідомити власні досягнення, визначити напрями самовдосконалення й навчитися конструктивно сприймати оцінювання.

Крім того, викладач має бути прикладом для наслідування у сфері комунікативної культури, етичної поведінки, самоорганізації та відповідального ставлення до праці. Через власну поведінку, стиль спілкування та ставлення до студентів він моделює ті соціально-емоційні якості, які прагне розвинути у здобувачів освіти.

У цьому контексті особливого значення набуває безперервний професійний розвиток викладача, який включає вдосконалення цифрової, комунікативної, психологічної та методичної компетентностей. Постійне оновлення знань, участь у тренінгах, педагогічних майстернях, дослідницьких проєктах сприяє зростанню його педагогічної культури й здатності ефективно формувати Soft Skills у студентів.

Отже, викладач є центральною фігурою у реалізації методичних орієнтирів формування Soft Skills. Від рівня його педагогічної майстерності, креативності, гуманістичної спрямованості й рефлексивної здатності залежить якість освітнього процесу, ступінь активності студентів та ефективність розвитку їхніх надпрофесійних компетентностей. Саме викладач визначає, чи стане навчання не

лише джерелом знань, а й простором формування особистості, здатної до співпраці, відповідальності та самореалізації у швидкозмінному світі.

Таким чином, методичні орієнтири формування Soft Skills у процесі вивчення теоретичних дисциплін базуються на принципах активності, партнерства, рефлексії, інтеграції знань і практики. Їхня реалізація передбачає гнучке поєднання традиційних і інноваційних методів, орієнтацію на студентоцентровану модель навчання та постійне вдосконалення педагогічної майстерності викладача.

У підсумку саме методичне забезпечення стає тим механізмом, через який теоретичне навчання перетворюється на ефективний простір розвитку Soft Skills і професійного становлення особистості.

5. Педагогічні умови ефективності процесу розвитку Soft Skills у здобувачів вищої освіти.

Ефективність формування Soft Skills у здобувачів вищої освіти значною мірою залежить від створення відповідних педагогічних умов, які забезпечують цілісність, системність і результативність освітнього процесу. Ці умови визначають характер взаємодії між викладачем і студентами, організацію навчального середовища, використання технологій та методів, що стимулюють розвиток особистісних і соціальних компетентностей.

Педагогічні умови – це сукупність зовнішніх і внутрішніх чинників, які забезпечують оптимальний перебіг освітнього процесу та сприяють досягненню поставлених цілей. У контексті розвитку Soft Skills вони мають орієнтуватися на формування у студентів здатності до ефективної комунікації, саморегуляції, співпраці, творчості та адаптивності в умовах постійних змін.

1. Основою ефективного розвитку Soft Skills є гуманістична педагогічна взаємодія, у центрі якої – особистість студента як активного суб'єкта навчального процесу. Викладач виступає не носієм абсолютного знання, а партнером, наставником і фасилітатором, який допомагає розкрити потенціал кожного здобувача освіти. Таке партнерство формує атмосферу довіри, співробітництва та взаємоповаги, у якій студенти набувають навичок конструктивного діалогу, взаємної підтримки, толерантності, відповідальності та рефлексії – базових складових Soft Skills.

2. Створення ситуацій успіху і позитивної мотивації є ефективним у формуванні Soft Skills і неможливе без внутрішньої зацікавленості студентів у результатах своєї діяльності. Викладач має

організовувати навчальний процес так, щоб кожен студент мав змогу пережити успіх, визнання, відчуття особистої значущості.

Це досягається через поступове ускладнення завдань, диференціацію навчальної діяльності, своєчасну підтримку, позитивне підкріплення, а також через створення умов для самостійного прийняття рішень. Мотиваційно насичене середовище стимулює розвиток упевненості у власних силах, ініціативності, відповідальності та прагнення до самовдосконалення – тобто тих якостей, що лежать в основі Soft Skills.

3. Однією з ключових умов ефективного розвитку Soft Skills є самостійна пізнавальна діяльність студентів, що забезпечує здатність до саморозвитку, самоосвіти й критичного мислення. Викладач має спрямовувати студентів на пошук, аналіз і творче опрацювання інформації, стимулювати ініціативу, створювати ситуації, у яких вони самостійно приймають рішення, обґрунтовують їх і несуть відповідальність за результат. Так формуються навички планування, тайм-менеджменту, самоконтролю та рефлексії, які є невід'ємними складовими Soft Skills.

4. Ефективним педагогічним засобом розвитку Soft Skills є організація колективної навчальної діяльності, що базується на співпраці, взаємодопомозі й спільному вирішенні завдань. Робота в малих групах, навчальні проєкти, колективні обговорення, взаємооцінювання сприяють формуванню комунікативних навичок, відповідальності, уміння слухати та домовлятися. Такі форми навчання створюють соціально активне середовище, у якому студенти не лише здобувають знання, а й опановують механізми ефективної взаємодії, що є основою для подальшого професійного та особистісного розвитку.

5. Рефлексивно-оцінювальна діяльність як механізм саморозвитку, адже формування Soft Skills передбачає постійне осмислення студентами власної діяльності, визначення особистих досягнень, труднощів і шляхів їх подолання. Для цього важливо створити умови для розвитку рефлексії – через ведення портфоліо, самооцінювання, групові обговорення, аналітичні звіти або есе. Рефлексивні технології допомагають студентам усвідомити динаміку власного розвитку, побачити взаємозв'язок між знаннями та поведінкою, навчитися планувати подальші кроки самовдосконалення.

6. Професійно орієнтоване середовище навчання, яке передбачає створення навчального простору, моделює реальні професійні ситуації. Включення студентів у кейс-завдання, тренінги, рольові ігри, проблемні ситуації дозволяє не лише поглибити розуміння теоретичних знань, а й відпрацьовувати поведінкові й комунікативні навички, необхідні в майбутній професійній діяльності. Такий підхід сприяє формуванню компетенцій адаптації, гнучкості, ініціативності та відповідальності.

Таким чином, ефективний розвиток Soft Skills у здобувачів вищої освіти можливий лише за умови цілісної реалізації комплексу педагогічних умов, що забезпечують активну, мотивовану, співпрацівну та рефлексивну діяльність студентів.

Важливо, щоб кожна з умов реалізовувалася системно й узгоджено з іншими, створюючи інтегроване освітнє середовище, у якому теоретичне навчання набуває особистісного сенсу.

Саме така організація освітнього процесу забезпечує не лише якісну професійну підготовку, але й формування гармонійно розвиненої, соціально зрілої особистості з високим рівнем Soft Skills – необхідної для успішної реалізації в сучасному суспільстві.

Висновки до розділу

У результаті проведеного теоретичного аналізу встановлено, що педагогічна майстерність викладача є ключовим чинником у процесі розвитку Soft Skills здобувачів вищої освіти.

Вона визначає якість освітнього процесу, характер взаємодії між викладачем і студентами, а також рівень сформованості в здобувачів тих особистісних і соціальних компетентностей, які забезпечують успішну професійну реалізацію та життєву адаптацію.

Педагогічна майстерність постає як синтез професійної компетентності, педагогічної культури, творчості, гуманістичних цінностей та рефлексивності, які в єдності забезпечують ефективне поєднання когнітивного, емоційного та соціального аспектів навчання.

Саме майстерність викладача дозволяє інтегрувати розвиток Soft Skills у зміст теоретичних дисциплін, перетворюючи процес засвоєння знань на засіб особистісного й комунікативного зростання студентів.

Теоретичні дисципліни, попри їхню традиційну пізнавальну спрямованість, володіють значним потенціалом для розвитку надпрофесійних навичок. Вони створюють інтелектуальне

середовище, у якому студенти здобувають досвід критичного мислення, аргументованої комунікації, командної роботи та творчого вирішення проблем.

Реалізація цього потенціалу залежить від педагогічної майстерності викладача, його здатності застосовувати інноваційні технології та активізувати пізнавальну діяльність студентів.

Визначено, що структура педагогічної майстерності у контексті розвитку Soft Skills охоплює низку компонентів: гуманістичну спрямованість, професійну компетентність, комунікативну культуру, педагогічну творчість, рефлексивність і емоційну врівноваженість. Гармонійна взаємодія цих складових забезпечує педагогічний вплив, орієнтований на розвиток особистості студента.

До основних методичних орієнтирів формування Soft Skills у процесі вивчення теоретичних дисциплін віднесено інтерактивні, проблемно-орієнтовані, проєктні, рефлексивні й цифрові технології навчання. Їх застосування сприяє перетворенню студента з пасивного споживача знань у активного суб'єкта навчальної діяльності, здатного до комунікації, співпраці, саморозвитку та відповідального прийняття рішень.

Ефективність розвитку Soft Skills забезпечується створенням певних педагогічних умов: особистісно зорієнтованої взаємодії викладача і студента, підтримки мотивації й ситуацій успіху, розвитку автономії й самостійності, організації колаборативного навчання, упровадження рефлексивних технологій і професійно орієнтованого середовища. Комплексна реалізація цих умов сприяє формуванню у здобувачів вищої освіти цілісного комплексу компетентностей, що відповідають викликам сучасного суспільства та ринку праці.

Отже, педагогічна майстерність викладача є не лише інструментом підвищення ефективності освітнього процесу, а й детермінантою особистісного розвитку студента, умовою його соціальної адаптації, професійної мобільності та життєвого успіху. Саме тому розвиток педагогічної майстерності викладачів вищої школи слід розглядати як стратегічний напрям модернізації вищої освіти в Україні, орієнтованої на формування конкурентоспроможного, креативного та соціально активного фахівця нового покоління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ваколя З. М., Попадич Б. Т. Вибір технологій навчання для розвитку soft skills у студентів закладів вищої освіти під час воєнного стану. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи.* 2023. Вип. 91. С. 42–48.
2. Дзевицька Л. С., Цапко А. М., Солтис Н. В. Забезпечення розвитку soft skills у студентів вищих навчальних закладів: інноваційні стратегії та ролі освіти. *Перспективи та інновації науки. Серія: Педагогіка, психологія, медицина.* 2023. №14(32). С. 149–160.
3. Кірдан О., Кірдан О. Формування soft skills здобувачів вищої освіти в освітньому процесі закладу вищої освіти. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи.* 2022. №2(6). С. 152–160.
4. Коляда Н, Кравченко О. Практичний досвід формування soft skills в умовах закладу вищої освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук.* 2020. Вип. 27. Т. 3. С. 137–145.
5. Лєвіт Д., Євтухова Т. Розвиток soft skills у контексті сталого розвитку освіти. *Освіта. Інноватика. Практика.* 2024. №1. Т. 12. С. 57–62. URL: https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol12i1-008 (дата звернення: 26.09.2025).
6. Слухенська Р. В., Ткач А. В., Влад Г. І., Мурадханян І. С. Ініціативність в контексті набуття soft skills здобувачами вищої освіти. *Академічні візії.* 2023. Вип. 25.
7. Цілина М. Формування soft skills і компетенцій у здобувачів вищої освіти як підґрунтя адаптації майбутніх фахівців до професійної діяльності. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук.* 2023. Вип. 11. С. 156–166.
8. Бородіна Н. А., Чеберячко С. І., Шевчук Н. А. Формування навичок soft skills у здобувачів вищої освіти при викладанні дисциплін за спеціальності «цивільна безпека». *Вісті Донецького гірничого інституту.* 2020. №2(47). С. 206–214.
9. Денисенко Н. Г., Борбич Н. В., Марчук С. С., Чемерис І. В. Роль вибіркових освітніх компонентів у формуванні soft skills майбутніх учителів нової української школи. *Академічні студії Серія: Педагогіка.* 2022. Вип. 3. С. 42–50.
10. Климович Ю. Ю. Формування soft skills як компонента професійної компетентності студентів-філологів у контексті онлайн-освіти. *Інноваційна педагогіка.* 2021. Вип. 34. Т. 2. С. 66–70.

11. Маланчук Л. М., Мартинюк В. М., Маланчук С. Л., Франчук У. Я., Франчук М. О. Сучасний погляд стратегії розвитку вищої медичної освіти крізь призму hard і soft skills. *Медична освіта.* 2023. №2. С. 51–56.

12. Мірошник І. Особливості формування soft skills у майбутніх учителів початкової школи під час іншомовної професійної підготовки. *New Inception.* 2022. №1-2(3-4). С. 28–38.

13. Морозова М. Розвиток soft skills у майбутніх фахівців економічних спеціальностей. *Актуальні питання гуманітарних наук.* 2021. Вип. 42. Т. 2. С. 185–189.

14. Степанова Н. М. Розвиток soft skills майбутніх педагогів під час викладання громадянознавчих курсів у закладі вищої освіти. *Імідж сучасного педагога.* 2023. №1(208). С. 35–38.

15. Куцос О. І. Класифікація визначень поняття «концепт» методом кластерного аналізу. *Закарпатські філологічні студії.* 2022. №24. Т. 1. С. 171– 175.

ВИСНОВКИ

Soft skills – це сукупність навичок і особистісних рис, які визначають здатність людини ефективно взаємодіяти з іншими, вирішувати складні завдання, адаптуватися до змін та реалізовувати себе у різних сферах життя. Вони не лише допомагають у розвитку комунікації, але й сприяють здатності працювати в команді, управляти емоціями, приймати ефективні рішення та долати труднощі. Soft skills впливають на кар'єрний успіх, особистісне зростання та на здатність ефективно взаємодіяти в сучасному світі, де міжособистісні стосунки, емоційна інтелігентність і лідерські якості є важливими складовими життєвого успіху. З огляду на це, чотири ключові компоненти: критичне мислення, креативність, комунікацію та координацію в професійному та особистісному розвитку важко переоцінити. Ці навички є основою для розвитку як у професійному педагогічному середовищі, так і в особистому житті.

Освітній процес закладу вищої освіти акцентує увагу на цілісному розвитку здобувачів, зокрема на формуванні як технічних, так і соціальних навичок, серед яких soft skills мають особливе значення. Він прагне створити умови для розвитку слухачів, які сприяють не тільки успішному засвоєнню академічного матеріалу, але й формуванню ключових життєвих компетентностей. Ось чому важливою частиною цього процесу є не лише академічний успіх, а й розвиток таких навичок, як комунікація, співпраця, креативність і критичне мислення.

Здобувачі, навчаючичись за освітньою програмою «Початкова освіта», мають змогу практикувати ці навички через інтерактивні методи, групові проекти, обговорення і активну участь у навчальному процесі. Цей підхід забезпечує не тільки знання, а й реальні навички, які допоможуть майбутнім вчителям бути успішними в сучасному суспільстві та на ринку праці.

Формування soft skills у здобувачів вищої освіти, які готуються до роботи з учнями початкових класів, є одним із ключових напрямів сучасної педагогічної підготовки. Майбутні вчителі мають не лише володіти глибокими теоретичними знаннями, а й розвивати в собі гнучкі навички – комунікацію, креативність, критичне мислення, емоційний інтелект, лідерство та вміння працювати в команді. Ці компетентності є основою професійної діяльності педагога, адже саме через особистий приклад, педагогічну культуру спілкування та

емоційну чутливість учитель впливає на розвиток особистості дитини.

Зокрема, в контексті викладання інтегрованого курсу «Я досліджую світ», майбутні педагоги мають усвідомлювати значення розвитку soft skills не лише для себе як фахівців, але і для учнів. Цей курс, що поєднує елементи природничих, соціальних і гуманітарних наук, вимагає від майбутнього учителя гнучкості мислення, уміння інтегрувати знання, застосовувати міждисциплінарні підходи та створювати ситуації активного навчання. Саме тому в процесі професійної підготовки здобувачі вищої освіти повинні набувати досвіду організації інтерактивних занять, фасилітації групових проєктів, застосування ігрових і дослідницьких методів навчання.

Важливою складовою підготовки майбутніх педагогів є створення навчального середовища, у якому вони самі можуть розвивати навички ефективної комунікації, співпраці, саморегуляції, емоційної стійкості та креативного підходу до вирішення педагогічних завдань. Такі умови сприяють формуванню педагогічної рефлексії, уміння аналізувати власні дії, адаптуватися до різних освітніх ситуацій і будувати партнерські відносини з учнями.

Таким чином, розвиток soft skills у здобувачів вищої освіти – це не лише передумова їхньої професійної компетентності, а й запорука ефективного впровадження принципів Нової української школи. Формуючи в собі гнучкі навички, майбутні вчителі стають здатними створювати освітній простір, у якому школяр відчує себе активним учасником навчання, навчиться мислити, співпрацювати, приймати рішення й не боятися творчих викликів.

ФОРМУВАННЯ SOFT SKILLS ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН

КОЛЕКТИВНА МОНОГРАФІЯ

За редакцією О. М. Ящук